

**T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI**

**TÜRKÇEDE BELİRLİLİK KATEGORİSİ KODLAYICILARI
OLARAK NESNE EKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Ayşe ARDIÇ**

**Danışman
Doç. Dr. Turgay SEBZECİOĞLU**

TEMMUZ, 2025 MERSİN

**T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI**

**TÜRKÇEDE BELİRLİLİK KATEGORİSİ
KODLAYICILARI OLARAK NESNE EKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Ayşe ARDIÇ
ORCID NO:0000-0001-5654-2309**

**Danışman
Doç. Dr. Turgay SEBZECİOĞLU
ORCID NO:0000-0002-9375-3217**

TEMMUZ, 2025 MERSİN

ÖZET

TÜRKÇEDE BELİRLİLİK KATEGORİSİ KODLAYICILARI OLARAK NESNE EKLERİ

Bu çalışma, Türkçede belirtme durumunun nesne konumunda iki farklı biçimbirimle $\{+(y)I^d\}$ ve $\{+\emptyset\}$ kodlanması üzerine yürütülmüştür. Çalışmanın temel amacı, $\{+(y)I^d\}$ tözlü biçimbiriminin sözdizimsel değil, anlamsal bir işlev taşıdığını ve asıl belirtme biçimbiriminin tözsüz olarak gerçekleşen biçimbirim $\{+\emptyset\}$ olduğunu savunmaktır. Araştırmada, tözlü ve tözsüz belirtme biçimbirimlerinin hangi söylem ve bağlamlarda belirliliği veya belirsizliği kodladığı analiz edilmiştir. Belirlilik, belirsizlik, gönderimsellik ve özgüllük kavramları kuramsal çerçevede ayrıntılı biçimde açıklanmış; bu kavramların birbirleriyle ilişkisi çözümlenmiştir. Dilsel düzlemler arasında biçimbilim, sözdizim, anlambilim ve edimbilim etkileşimi dikkate alınarak, belirlilik kategorisinin Türkçede nasıl kodlandığı betimlenmiştir. Sonuç olarak, Türkçede belirtme durumunun dilbilgisel ve anlamsal düzeyde yeniden tanımlanması gerektiği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Belirtme Durumu, Belirlilik Kategorisi, Tözlü ve Tözsüz Belirtme Biçimbirimleri.

Danışman: Doç. Dr. Turgay SEBZECİOĞLU, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Mersin Üniversitesi, MERSİN

ABSTRACT

OBJECT SUFFIXES AS ENCODERS OF DEFINITENESS IN TURKISH

This study focuses on the use of two different morphemes, $\{+(y)I^d\}$ and $\{+\emptyset\}$, to mark the accusative case in Turkish object positions. The main aim is to argue that the overt morpheme $\{+(y)I^d\}$ carries a semantic rather than a syntactic function, and that the true accusative marker is the zero morpheme $\{+\emptyset\}$. The research analyzes in which discourse and contextual environments these morphemes encode definiteness or indefiniteness. Concepts such as definiteness, indefiniteness, referentiality, and specificity are elaborated within a theoretical framework, and their interrelations are explored. The encoding of definiteness in Turkish is described by considering interactions across morphological, syntactic, semantic, and pragmatic levels. As a result, the study concludes that the accusative case in Turkish needs to be redefined on both grammatical and semantic grounds.

Keywords: Accusative Case, Definiteness Category, Overt and Zero Accusative Morphemes.

Advisor: Associate Professor DR. Turgay SEBZECİOĞLU, Department of Turkish Language and Literature, Mersin University, MERSİN

TEŞEKKÜR

Öncelikle her zaman yanımda olan canım oğlum ve kızıma; sonrasında manevî desteğini daîma hissettiren arkadaşım, meslektaşım Hüsna BAŞPINAR'a; lisans ve lisansüstü eğitim sürecinde yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen, üstümde büyük emekleri olan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Hürriyet GÖKDAYI, Doç. Dr. Ali TAN ve Doç. Dr. Abdullah ELCAN'a ve tez çalışmama büyük katkısı olan danışmanım Doç. Dr. Turgay SEBZECİOĞLU'na sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayşe ARDIÇ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ETHICAL DECLARATION	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR DİZİNİ	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
KISALTMA VE SİMGELER DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN PROBLEM İFADESİ	3
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI	4
3. ARAŞTIRMANIN SORULARI	5
4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	6
5. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
5.1. Kavramsal Çerçeve	7
5.1.1. Belirlilik Kategorisi	7
5.1.1.1. Belirlilik	7
5.1.1.2. Belirsizlik	15
5.1.1.3. Gönderimsellik	17
5.1.1.4. Özgüllük	18
5.1.2.1. Belirlilik Kategorisini Gösteren Ölçütler	23
5.1.2.1.1. Teklik (Uniqueness) – Kapsayıcılık (Inclusiveness)	23
5.1.2.1.2. Tanıdıklık (Familiarity) – Tanımlanabilirlik (Identifiability)	24
5.1.3.1. Dillerdeki Belirlilik Kategorisi Kodlayıcıları	27
6. TÜRKÇEDE BELİRLİLİK KATEGORİSİ	34
6.1. Türkçede Belirlilik Kategorisi ve Kodlayıcıları	34
6.1.1. Belirlilik Kodlayıcısı Olarak Durum Biçimbirimleri	42
6.2. Çağdaş Türk Lehçelerinde Belirlilik Kodlayıcıları	56
7. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	62
8. SINIRLILIKLAR	63
9. BULGULAR VE TARTIŞMA	64
9.1. Belirlilik Kodlayıcısı Olarak $\{+(y) I^4\}$ Tözlü Belirtme Biçimbirimi	64
9.1.1. Belirtme Biçimbirimlerinin Kökenbilgisi	64
9.1.2. Belirtme Biçimbirimlerinin Adlandırılması ve Nesnenin Tanımı	67
9.1.3. Tözlü Belirtme Biçimbiriminin İşlevsel Özellikleri	71
9.2. Belirlilik Kodlayıcısı Olarak $\{+\emptyset\}$ Tözsüz Nesne Biçimbirimi	75
9.2.1. Tözlü ve Tözsüz Belirtme Biçimbirimini Alan AÖ'ler Arasındaki Farklar	77
9.2.2. Tözsüz Belirtme Biçimbirimini Alan AÖ ve bir+ AÖ Arasındaki Farklar	79
9.2.3. Tözsüz Belirtme Biçimbiriminin İşlevsel Özellikleri	83
9.3. Tözsüz (substance-free) Nesne Durum Biçimbirimi	85
TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER	96
KAYNAKLAR	114
SÖZLÜKÇE	118
Türkçe- İngilizce	118
İngilizce- Türkçe	121
BENZERLİK RAPORU ÖZET SAYFASI	124
ÖZGEÇMİŞ	125

TABLÖLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 5.1. Dinleyici ve konuşma bağlamında eski bilgi ve yeni bilgi.	8
Tablo 5.2. Bilginin Verilme Derecesi Hiyerarşisi	9
Tablo 5.3. Dillerde Belirlilik Kategorisi	9
Tablo 5.4. İngilizce Sıfat Tümcecikleri (Adjective Clause)	10
Tablo 5.5. Belirli AÖ'lerin özgüllük açısından dağılımları	21
Tablo 5.6. Dosya Değişimi	25
Tablo 5.7. Fransızca Tanımlık Sistemi	29
Tablo 5.8. Fransızca Tanımlık ve Türkçede Denklığı (aktaran Bosnalı ve Topaloğlu, 2018, s. 1210)	29
Tablo 5.9. Tanımlıkları Adın Önüne Getiren Diller (aktaran Yıldız, 2017, s. 5889)	32
Tablo 5.10. Tanımlık Tipolojisi (aktaran Bosnalı ve Topaloğlu, 2018, s.1209)	32
Tablo 9.1. Tümcelerde Biçimbirimsel Özellikler ve Belirsizlik Dereceleri	110

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 5.1. Belirlilik Ölçütleri (aktaran Sağlam,2018)	27
Şekil 9.1. Eylemde Geçişlilik	69
Şekil 9.2. Yapısal Durum Sınıflaması	82
Şekil 9.3. Tümcelerde Belirsizlik Derecesi	110

KISALTMA VE SİMGELER DİZİNİ

Kısaltma/Simge	Tanım
AÖ.	Ad öbeği
BEL.	Belirtilik
BÖ.	Belirleyici öbeği
CÖ.	Cümle öbeği
Ç.	Çekim
ÇÖ	Çekim Öbeği
E.	Eylem
EÖ.	Eylem öbeği
K-buyurma.	Kurucu-buyurma
S-belirsizlik.	Sözcüksel belirsizlik
S-özgüllük.	Sözcüksel özgüllük
(t-başı)	Tümce Başı
T-belirsizlik.	Tümcesel belirsizlik
T-özgüllük.	Tümcesel özgüllük
vb.	ve benzeri
$\{+(y)I^f\}$	/iüü/
$\{+\emptyset\}$	<i>Sıfırbiçimbirim</i>

GİRİŞ

Belirlilik (definiteness) evrensel bir kategoridir. Sözdizimsel bir sözcük ulamı olan belirlilik kategorisi, tümce üretimine anlambilimsel bir katkıda bulunmaktadır. Belirlilik kodlayıcıları adsıl öbeklerin *belirlilik* ve *özgüllüğüyle* (specificity) ilgili bilgi vermektedir. Her adsıl öbek açık bir şekilde belirlilik kodlayıcısıyla işaretlenmese de belirli olabilmektedir. Hint-Avrupa ve Hami-Sami dil ailelerinde belirlilik kategorisi *tanımlık* (article) sistemi ile kodlanmaktadır. Örneğin, İngilizcede *the* tanımlığı, konuşmacı ve dinleyici tarafından paylaşılan *tanıdık olma* durumunu kodlarken *a/an* tanımlığı, *bütüncüllük* (unity) gösterme işlevinden ötürü belirsizliği kodlamaktadır. Altay dil ailesinde ise tanımlık sistemi bulunmamaktadır. Bu dil ailesinde belirlilik kategorisi; sesbilimsel, biçimbilimsel, vurgu ve sözdizimi gibi başka dilbilgisel birimlerle kodlanmaktadır.

Tanımlık görevinde birimleri olmayan Türkçede belirlilik kategorisi, belirtme durumu üzerinden tartışılmıştır. Geleneksel dilbilgisinde belirtme biçimbirimlerinin çoğunlukla belirlilik kimi zaman da belirsizlik kodlayıcıları olduğu ileri sürülmüştür. Sessel bir yapıya sahip olmayan yani, tözsüz olarak gerçekleşen $\{+\emptyset\}$ biçimbirimin belirsizliği; $\{+(y)I^f\}$ formuyla gerçekleşen tözlü biçimbirimin ise belirliliği kodladığı alanyazında genel kabul görmüştür. Fakat alanyazında yapılan son çalışmalarda, belirtme biçimbirimlerinin her söylemde ve bağlamda belirliliği veya belirsizliği kodlamadığı ortaya konmuştur. Ayrıca Türkçede belirtme durumunun iki farklı biçimbirimle gerçekleşmesi, bu biçimbirimi diğer durum biçimbirimlerinden farklı kılmaktadır. Bu farklılık da belirtme durumunun hem adlandırılması hem işlevleri hem de türü konusunda dil tartışmalarının odağına taşımaktadır. Kimi dilciler, Türkçede bir tane belirtme durumu olduğunu, onun da tözsüz olarak gerçekleşen sıfırbiçimbirim $\{+\emptyset\}$ olduğunu ileri sürmüşlerdir. Tözlü olarak gerçekleşen $\{+(y)I^f\}$ belirtme biçimbirimine sözdizimsel bir işlevi olmayıp anlambilimsel bir işleve sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle, bu biçimbiriminin durum kategorisinde değerlendirilmemesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. Kimi dilciler ise Türkçede belirtme durumunun $\{+(y)I^f\}$ tözlü belirtme biçimbirimiyle gerçekleştiğini ve belirtisiz nesnede tözlü ya da tözsüz herhangi bir biçimbirim olmadığını dile getirmişlerdir.

Görüldüğü gibi $\{+(y)I^f\}$ tözlü belirtme biçimbirimi üzerine alanyazında birbirinden farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu çalışmada, belirtme durumunun nesnede sıfırbiçimbirimle kodlandığı, biçimbirimsel olarak gerçekleşen $\{+(y)I^f\}$ tözlü belirtme biçimbiriminin sözdizimsel değil, anlambilimsel işlevi aktaran bir biçimbirim olduğuna dair tanıtılar sunulacaktır. Ayrıca belirtme biçimbirimlerinin hangi söylemlerde ve bağlamlarda belirliliği veya belirsizliği kodladığına dair çözümlemeler yapılacaktır. Geleneksel dilbilgisinde, belirtme biçimbirimlerinin belirlilik-belirsizlik kodlayıcısı olarak kabul edilmesinden dolayı çalışmada, ilk olarak belirlilik, belirsizlik, gönderimsellik ve özgüllük kavramlarının içeriği ve birbirleriyle ilgili olan bağlantıları açıklanmıştır. Sonraki bölümde, Türkçede belirlilik kategorisini kodlayan dilbilgisel birimler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümden sonra Türkçede belirliliği kodlayan durum biçimbirimlerine değinilmiş ve sonrasında nesnede bulunan tözlü ve tözsüz belirtme biçimbirimlerinin işlevleri üzerinde durulmuştur. Tartışma ve Genel

Değerlendirme bölümünde elde edilen verilerden hareketle belirtme durumunun tözlü belirtme biçimbirimle mi yoksa tözsüz belirtme biçimbirimle mi kodlandığına dair çeşitli bulgular sunulmuştur. Sonuç bölümünde ise araştırmanın sonucunda elde edilen tespitlerden bahsedilmiştir.

Belirtme durumu, iki farklı biçimde gerçekleştiği için alanyazında belirtme durumu için farklı terimler kullanılmıştır. Yalın belirtme durumu- ekli belirtme durumu; salt durum- ekli belirtme durumu; ekli-eksiz belirtme durumu ve belirtili -belirtisiz nesne durumu gibi. Alanyazında en çok tercih edilen terim ise ekli ve eksiz belirtme durumu terimleridir. Fakat alanyazında eksiz biçimde kodlanan nesnede sesletilmeyen bir sıfırbiçimbirimin olduğu varsayıldığı için *eksiz belirtme durumu* ifadesi tezatlık oluşturmaktadır. Bu nedenle tez çalışmasında; $\{+(y)I^d\}$ biçimbirimi için tözlü belirtme biçimbirimi ve $\{+\emptyset\}$ biçimbirimi için tözsüz belirtme biçimbirimi terimleri kullanılmıştır. Ayrıca belirlilik kategorisi ad öbekleriyle ilgili bir kategori olduğu için çalışma boyunca *ad öbeği* ifadesi için AÖ kısaltması kullanılmıştır.

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEM İFADESİ

Dilde aynı durum ve işlev için iki farklı biçimbirimin kullanılması evrensel dilbilim ilkelerine aykırı bir durumdur. Dilde aynı durum ve işlevde iki farklı biçimbirim, eşzamanlı olarak kullanılıyorsa aralarında mutlaka bir işlev farkı bulunmaktadır. Eğer aynı durum ve işlev için kullanılan bu biçimbirimler arasında bir işlev farkı olmasaydı, bu biçimbirimlerden birinin tercih edilip kullanılırken diğerinin kullanımdan düşmesi gerekirdi. Böyle bir kullanım, Türkçenin belirtme durumu için de söz konusudur. Kimi dilciler tarafından $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbiriminin belirtme durumu olduğu, tözsüz gerçekleşen ve sıfırbiçimbirimle gösterilen biçimbirimine yalın durum olduğu vurgulanmıştır. Kimi dilcilere göre ise Türkçede belirtme durumu, tözlü ve tözsüz olarak iki farklı biçimbirimle gerçekleşmektedir. Belirtme durumunun tözlü ve tözsüz olarak gerçekleştiğini savunan dilciler, görüşlerini yapısalcı bir yaklaşımla açıklamışlardır. Belirtme durumunun nesne konumunda kullanıldığını ve tözlü gerçekleşen biçimbirimin nesneyi belirli; tözsüz gerçekleşen biçimbirimine nesneyi belirsiz olarak kodladığını belirtmişlerdir. Oysa belirtme durumunun belirlilik-belirsizlik karşıtlığı, dilin sözdizimsel düzleminin yanında anlambilimsel, edimbilimsel, metinbilimsel düzlemleriyle de ilişkili bir durumdur. Bu nedenle, belirtme biçimbirimlerinin belirlilik-belirsizlik işlevleri betimlenirken bu dilsel düzlemlerin hepsi göz önünde tutularak $[\pm\text{gönderimsel}]$ $[\pm\text{belirli}]$ $[\pm\text{özümlü}]$ değerlerine göre ortaya konulmalıdır. Alanyazında tözlü ve tözsüz gerçekleşen belirtme biçimbirimlerinin temel işlevlerinin neler olduğu, her söylem ve bağlamda belirliliği ve belirsizliği kodlayıp kodlamadığına dair birçok soru yanıt beklemektedir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI ve KAPSAMI

Araştırmanın temel amacı, Türkçede belirtme durumunun tek bir biçimbirimle kodlandığını ve bu biçimbirimin de tözsüz olarak işaretlenen $\{+\emptyset\}$ sıfırbiçimbirim olduğunu, açıklığa kavuşturmadır. Tözlü gerçekleşen $\{+(y)I^d\}$ belirtme biçimbirimininse sözdizimsel işleve sahip olmadığını, anlamsal işleve sahip olduğuna dair tanıtımlar sunmadır. Nesne konumunda tözlü ve tözsüz gerçekleşen biçimbirimlerin belirlilik ve belirsizlik işlevlerinden dolayı hangi söylem, bağlam ve koşullarda belirliliği veya belirsizliği kodladığı, bu çalışmanın ana amacını oluşturmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda Türkçede belirliliği ve belirsizliği işaretleyen dil birimlerinin neler olduğu belirlenmiş ve bu dil birimlerin belirlilik ve belirsizlik işlevlerini hangi koşullar ve bağlamlarda gerçekleştirdiği açıklanmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN SORULARI

Evrensel bir kategori olan belirlilik kategorisi bütün dillerde bulunmaktadır. Hint-Avrupa ve Hami-Sami dil ailelerine mensup birçok dilde belirlilik kategorisi, *tanımlık* (article) ile kodlanmaktadır. Altay dil ailesine mensup dillerde tanımlık sistemi bulunmamaktadır. Bu aileye mensup dillerde belirlilik kategorisi farklı dilbilgisel birimlerle sağlanmaktadır. Örneğin, Türkçede belirlilik ve belirsizlik işlevinde nesnede tözlü $\{+(y)I^d\}$ ve tözsüz $\{+\emptyset\}$ olarak kodlanan biçimbirimlerin kullanıldığı ileri sürülmüştür. Bu noktada, söz konusu biçimbirimlerin belirlilik/belirsizlik işlevinden dolayı alanyazında aşağıdaki sorular tartışılmakta ve bu sorular, bu araştırmanın da temel sorularını oluşturmaktadır:

- (i) Türkçenin tözlü $\{+(y)I^d\}$ belirtme durumu sözdizimsel bir biçimbirim mi yoksa anlambilimsel bir biçimbirim midir?
- (ii) Türkçenin asıl belirtme durumu “eksiz belirtme” olarak adlandırılan tözsüz $\{+\emptyset\}$ belirtme biçimbirimi midir?
- (iii) Nesnede tözlü $\{+(y)I^d\}$ ve tözsüz $\{+\emptyset\}$ olarak kodlanan biçimbirimlerin belirlilik kategorisi açısından işlevleri nelerdir?

Araştırmanın temel soruları etrafında şekillenen birçok yan sorular da ortaya çıkmıştır. Bu yan sorular ise şunlardır:

- (i) Belirlilik, belirsizlik, gönderimsellik ve özgüllük nedir?
- (ii) Türkçede belirliliği ve belirsizliği hangi dilsel birimler kodlamaktadır?
- (iii) Belirliliği ve belirsizliği etkileyen faktörler nelerdir?
- (iv) Türkçede belirtme iki farklı durum biçimbirimiyle mi kodlanmaktadır?

4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Türkçede belirlilik kategorisi üzerine yapılan çalışmalarda nesneyi kodlayan biçimbirimler, işlevleri bağlamında tartışmaların merkezinde yer almıştır. Bu tartışmalarda benzer sonuçlara ulaşıldığı gibi, çok farklı değerlendirmeler de yer almaktadır. Söz konusu tartışmaların bir ucu nesneyi kodlayan biçimbirimlerin adlandırılmasına kadar uzanmaktadır. Kimi araştırmacılar, nesne konumundaki ad veya ad öbeğine eklenen $\{+(y)I^f\}$ tözlü belirtme biçimbiriminin bir durum biçimbirimi olduğunu söylerken kimi araştırmacılar ise durum kategorisi içerisinde değerlendirilemeyeceğini düşünmektedir. Aynı tartışma, nesne konumundaki ad öbeğinin sessel bir töze sahip olmayan eksiz kullanımları için de söz konusudur. Kimi araştırmacılar, sıfırbiçimbirimle imledikleri ekin *eksiz belirtme durumu* olduğunu savlarken kimi araştırmacılar *yalın durum* olduğunu öne sürmüşlerdir. Bütün bu tartışmalar hem belirlilik kategorisinin Türkçede kodlanımı hem de nesneye eklenen biçimbirimlerin türü noktasında yanıt bekleyen sorular bırakmıştır. Bu soruların yanıtlanması yönünde yapılacak çalışmalar, Türkçenin belirlilik ve durum kategorisi dizgelerine ilişkin önemli betimleme ve çıktılarına ulaşmasına katkı sağlayacaktır.

5. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

5.1. Kavramsal Çerçeve

Bu başlık altında; belirlilik kategorisiyle yakından ilişkili olan belirlilik, belirsizlik, gönderimsellik ve özgüllük kavramları açıklandıktan sonra belirlilik ölçütleri ve kodlayıcılarından söz edilmiştir.

5.1.1. Belirlilik Kategorisi

5.1.1.1. Belirlilik

Belirlilik (definiteness) kategorisi açısından *belirli* olmak; İngilizcede *definite*, Latince *accusativus*, Arapçada *ta'rif*, Türkçede *belirtme/belirlilik* olarak ifade edilmektedir. Dilbilgisel ulamlardan biri olan belirlilik kategorisi ad öbekleriyle ilgili bir durumdur. Dillerin birçoğu AÖ'leri [$\pm$ belirli] belirli olarak işaretleyen dil birimlerine sahiptir. Belirliliğin kodlayıcısı olan bu birimlere *tanımlık* (article) denilmektedir. Tanımlık; konuşmacı ve dinleyicinin ortak bir bilgiye sahip olduğu (ya da bu bilgiye sahip olduğu varsayıldığı) AÖ'leri işaretlemektedir (Sağlam, 2018). Tanımlık sistemi, Hint- Avrupa ve Hami-Sami dillerinin genelinde bulunmaktadır. İngilizcede *the*, Fransızcada *la, le, les*, İtalyancada *I', gli, le*, Almancada *der, das, die*, Arapçada *ال (al)* tanımlıkları bulunmaktadır. Tanımlık sisteminin dilbilgiselleşmediği dillerde belirlilik daha karmaşık yapılarla kurulmaktadır. Bu dillerde belirlilik; sesbilimsel öğelerle, sözcük dizilimiyle ya da dilbilgisel biçimbirimlerle sağlanmaktadır. Bu nedenle bir dilde tanımlık sistemi yoksa, o dilde belirlilik kategorisi de yoktur genellemesinin yapılması, doğru değildir. Belirlilik kategorisi evrensel olarak dünya dillerin birçoğunda bulunmaktadır. Örneğin; İngilizcenin belirliliği *the* tanımlığıyla kodlarken Türkçe ve Korecenin belirliliği durum biçimbirimleriyle kodladığı belirtilmektedir. Osawa (1998) tanımlık sisteminin bulunduğu dillerde, tanımlıkların ortaya çıkmasını, bu dillerde durum biçimbiliminin *bozulmasına* (deterioration) dayandırmaktadır. Yani, dillerdeki tanımlık sistemi durum biçimbiliminin bozulması sonucunda ortaya çıkan birimlerdir. Bu değerlendirmeye göre durum biçimbilimin bozulmadığı diller olan Türkçe ve Korece gibi dillerde belirliliğin durum biçimbirimleriyle kodlanması olağan bir durumdur (aktaran Tuğcu, 2009, s.53).

Dil incelemelerinde, belirlilik kategorisi çoğunlukla tanımlık bulunan dillerle ilişkilendirilerek açıklanmıştır ve belirlilik; ad öbeklerinin konuşucu ve dinleyici tarafından bilindik ve tanıdık olması biçiminde tanımlanmıştır. Bu çalışmalarda, belirli ve belirsiz ad öbeklerini birbirinden ayıran ölçütler konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşler, Bertrand Russell'ın 1905'deki *On Denoting* adlı çalışmasına dayandırılmaktadır. Russell'ın yaklaşımına göre belirli ve belirsiz ad öbeklerinin arasındaki temel fark *tekliktir* (uniqueness). Russell, belirlilik kategorisinin anlamını biçimsel mantıkla açıklamıştır. Ona göre hem belirli hem de belirsiz tanımlıklar *nicel* (quantificational) ifadelerdir. Yani, İngilizcede belirli tanımlık olan *the* tanımlığının kullanımıyla ilgili ad öbeğinin tanımlanan niteliklere sahip sadece bir tek varlık olduğunu varsaymaktadır. Buna karşılık, belirsizliği kodlayan tanımlık *a/an*

ise böyle bir varlığın var olduğunu varsayar ama bu varlığın tek olup olmadığına dair bir gönderime sahip değildir. Hawkins (1978) ise teklik ilkesinin sadece tekil ad öbekleriyle sınırlı olmadığını, çoğul ad öbeklerinin de dâhil edilerek genişletilebileceğini öne sürmüştür. Belirlilik kategorisinin işlevine ilişkin diğer önemli bir teori Danimarkalı dilbilimci Paul Christophersen’e ait olan *aşinalık* (familiarity) ilkesidir. Bu yaklaşıma göre belirli ve belirsiz ad öbekleri arasındaki temel fark, konuşmacının dinleyicinin ilgili varlığı, nesneyi tanıyıp tanımadığına dair bir varsayımdır. Christophersen, konuşmacının hangi birey, nesne veya varlık hakkında düşündüğünü her zaman bildiğini varsayarken dinleyicinin de bahsedilen bireyi, nesneyi ve varlığı bildiğini *the* tanımlığını kullanarak varsaydığını belirtmiştir. Irene Heim (1992,1993) ise belirli ve belirsiz tanımlıkların niceliksel değil, doğrudan *göndergesel* (referential) olduğunu savunmuştur. Belirli tanımlıklar, yalnızca önceden bahsedilmiş veya bağlam tarafından açıkça belirlenmiş bir varlığa gönderme yapabilir. Belirsiz tanımlıklar ise yeni bir varlığı tanıtmak için kullanılır. “Mary saw **a movie** last week. **The movie** was not very interesting.” örneğindeki ilk tümcede *a movie* AÖ yeni bir varlığı tanıtırken kullanılmakta, ikinci tümcede bu varlık *the movie* AÖ ile tekrar edilmektedir. Belirli ve belirsiz ad öbekleri arasında bulunan diğer bir fark ise *bilgi statüsü* (information) ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bilgi statüsü yaklaşımlarına göre, ad öbeklerini sadece belirli ve belirsiz olarak değil, konuşma bağlamına göre farklı kategorilerde ele almak gereklidir. Ellen Prince (1992) ad öbeklerini dinleyici açısından aşinalık ve konuşma bağlamında daha önce bahsedilip bahsedilmediği gibi iki temel boyutta (dinleyici ve konuşma bağlamında eski bilgi ve yeni bilgi) değerlendirilebileceğini vurgulamıştır.

Tablo 5.1. Dinleyici ve konuşma bağlamında eski bilgi ve yeni bilgi.

i.	Dinleyici için eski veya yeni bilgi (Hearer- old/ Hearer-new): Konuşmacı, dinleyicinin belirli bir varlığı zaten bildiğini varsayıyorsa, bu varlık dinleyici için <i>eski bilgi</i> (hearer-old) olarak kabul edilir. Dinleyicinin daha önce duymadığı yeni bir varlıktan bahsediliyorsa, bu varlık dinleyici için <i>yeni bilgi</i> (hearer-new) olmaktadır.
ii.	Konuşma bağlamında eski veya yeni bilgi (Discourse-old/ Discourse new): Eğer bir varlık daha önce konuşmada geçtiyse, konuşma bağlamında <i>eski bilgi</i> (discourse-old) kabul edilmektedir. Eğer daha önce bu varlık konuşma bağlamında geçmediyse, <i>yeni bilgi</i> (discourse-new) kabul edilmektedir.

Örneğin; “Mary saw *a movie* last week. *The movie* was not very interesting” gibi bir söylemin ilk tümcesindeki *a movie* AÖ hem konuşmacı için yeni hem de dinleyici için yeni bir bilgidir. İkinci tümcedeki *the movie* AÖ ise hem dinleyici hem de konuşmacı için eski bilgi hâline gelmiştir. Çünkü daha önce bahsedilmiş olan bir varlığa atıfta bulunmaktadır.

Gundel, Hedberg ve Zacharski (1993) belirlilik kategorisi için *Bilginin Verilme Derecesi Hiyerarşisi* (The Givenness Hierarchy) yaklaşımını geliştirmişlerdir. Bu hiyerarşi, ad öbeklerinin ne kadar bilindik olduğunu gösteren hiyerarşik bir yapı önermektedir. Bu hiyerarşik yapıya göre, bir ad

öbeğinin belirli veya belirsiz olup olmadığını belirleyen ölçüt, o varlığın dinleyicinin zihninde ne kadar belirgin olduğudur. Yani, bu hiyerarşi ad öbeklerinin gönderimlerinin dinleyici açısından ne derecede bilindik, belirgin olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım; *it, he, she ve they* adlarının dinleyicinin zaten bildiği ve konuşmada önceden bahsedilmiş varlıklara gönderimde bulunabileceğini gösterirken belirsiz ad öbeklerinin ise tamamen yeni varlıkları tanıtmak için kullanıldığını göstermektedir. Bilginin Verilme Derecesi Hiyerarşisine göre bilgi belirlilikten belirsizliğe doğru *Odakta olan > Etkin olan > İfade edilmiş olan > Tanımlanabilir > Tür olarak tanımlanabilir* şeklinde derecelenmektedir. Türkçe için: Şehirde **bir sinema** inşa edilmiş. > **Bu sinemanın inşası** altı ay sürmüştü. > **Sinemanın** çok ilgi göreceği varsayılmış. > **İnşa edilen en büyük sinema** bu şehirdeymiş. > **Bazı sinema binaları** örnek alınmış. (aktaran Abbott, 2006, s. 392-399).

Tablo 5.2. Bilginin Verilme Derecesi Hiyerarşisi

i.	Odakta olan (In focus): Adıllar (it, he, she, they)
ii.	Etkin olan (Activated): Gösterimli belirleyiciler (this, that)
iii.	İfade edilmiş olarak bilinen (Familiar): Belirli tanımlıklar (the book, the cat)
iv.	Tanımlanabilir (Uniquely identifiable): Tekillik sağlayan ad öbekleri (the tallest building in New York)
v.	Tür olarak tanımlanabilir (Type identifiable): Belirsiz ad öbekleri (a book, some students)

Barbara Abbott (2006), *Definite and Indefinite* adlı çalışmasında dillerde belirlilik kategorisinin nasıl kodlandığına dair şu şekilde bir sınıflama yapmıştır:

Tablo 5.3. Dillerde Belirlilik Kategorisi

- i. **Belirli ve belirsiz tanımlıklar kullanan diller:** İngilizce; the book /a book, an apple
Fransızca; le garçon, la fille, les filles / un garçon, une fille, Almanca; der mann, die frau, das kind /ein mann, ein frau.
- ii. **Yalnızca belirli tanımlık kullanan diller:** İrlandaca; an bord (the table); bord (a table)
- iii. **Yalnızca belirsiz tanımlık kullanan diller:** Türkçe ve Japonca; ev (house, the house),
bir ev (a house).
- iv. **Tanımlık kullanmayan diller:** Çince ve Rusça belirlilik kategorisi için tanımlık kullanmamaktadır. Belirlilik, sözdizimindeki kelime sırası ve bağlamla sağlanmaktadır.

İngilizcede adı niteleyen sıfat tümcecikleri *Adjective Clause* ya da *Relative Clause* diye adlandırılmaktadır. Bu sıfat tümcecikleri, iki türe ayrılmaktadır. Birincisi, *Defining Adjective Clause* olan türdür. Bu tür sıfat tümceciklerinde, konuşmacının bildiği fakat dinleyicinin bilmediği ad nitelenerek tanımlanır ve onunla ilgili ayırt edici bir özellik anlatır. Bu nedenle tümceden atıldıklarında

nitelenen adın ne olduğunu açıklığa kavuşturan bilgi de atılacağı için tümcenin anlamında bir kopukluk, eksiklik olmaktadır. Bu nedenle konuşmacının anlatmak istediği mesajı tam, açık ve doğru bir şekilde iletilebilmesi için tümceden çıkarılması söz konusu değildir. Defining Adjective Clause sıfat tümceciklerinde “*who, whom, that, which, whose, where, when, why*” yapıları kullanılmaktadır. İkincisi, *Non- Defining Adjective Clause* diye adlandırılan sıfat tümcecikidir ve bu türde hem konuşmacı hem de dinleyici tarafından zaten bilinen bir ad söz konusu olduğu için sadece sözü geçen ad için ekstra bilgi verilmektedir. Bu nedenle tümceden atıldıklarında tümcede herhangi bir anlam eksikliği veya kopukluğu olmamaktadır. Non-Defining Adjective Clause sıfat tümcecikleri yazılı söylemde öznenin sonra kullanıldıklarında başında ve sonunda virgül alarak; nesnenin sonra kullanıldıklarında sadece başında virgül alarak kullanılmaktadır.

Tablo 5.4. İngilizce Sıfat Tümcecikleri (Adjective Clause)

i.	Defining Adjective Clause: One who dares to teach must never cease to learn. (Öğretmeye cesaret eden kişi, asla öğrenmeyi bırakmaz.)
ii.	Non- Defining Adjective Clause: The Sun, which shines to the Earth all time, also englightens the other planes and stars inthe univers. (Dünyayı sürekli aydınlatan güneş, aynı zamanda evrendeki diğer gezegen ve yıldızları da aydınlatır.)

Türkçe alanyazında belirliliğin tanımlanmasında pek çok sorun bulunmaktadır. Bunun temel nedeni ise Türkçede belirlilik kategorisi üzerine yapılmış olan pek çok çalışmada, belirliliğin genellikle İngilizcedeki tanımlıklar üzerinden tartışılmış olmasıdır. İngilizcede tanımlık işlevinde kullanılan *the, a/an* birimlerinin hem özgüllük hem de belirlilik-belirsizlik kodlamasından dolayı belirlilik üzerine yapılmış pek çok çalışmada, özgüllük ve belirlilik eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Oysa, belirlilik ile özgüllük birbirinden farklı kavramlardır. Aynı zamanda da özgüllük ve belirlilik birbirleriyle ilişkili olan kavramlardır. Erk Emeksiz (2003), belirlilik ve özgüllük kavramlarının tanımının yapılabilmesi için öncelikle belirlilik ile özgüllük arasındaki farkların belirlenmesi ve birbirleriyle olan ilişkisinin ortaya konulması gerektiğini belirtmiştir. Çalışmasında, belirlilik ve özgüllüğün farklı kavramlar olduğunu ve bu kavramların belirlenmesinde farklı ölçütlerin kullanılmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır. Bu araştırmanın sonucunda elde edilen bilgilere göre belirlilik; dinleyici açısından şekillenen bir kavram olup konuşucu ve dinleyici arasındaki *paylaşılan bilgiye* (shared knowledge) dayalı bir kodlamadır. Dinleyici açısından belirli AÖ *bilindik, tanıdık olma* (familiar) özelliği taşımaktadır. Eğer konuşucu tarafından bir AÖ, paylaşılan bilgi doğrultusunda dinleyicinin bildiği, tanıdığı şekilde kodlanmışsa [+belirli] olarak işaretlenmektedir. Konuşucu tarafından paylaşılan bilgi dinleyici açısından bilindik, tanıdık olma özelliğine sahip değilse, o, AÖ [-belirli] olarak işaretlenmektedir. Özgüllük ise iletişimde sadece konuşmacı için belirli olan AÖ'lerini kodlamaktadır ve iletişimdeki bilginin yönü konuşmacıyı doğrudur. Eğer söylemdeki AÖ konuşucu tarafından belirliliğe sahip değilse özgül-dışı olarak kodlanmaktadır.

Belirlilik kategorisi, alanyazında sadece tek bir dilsel düzlemde ele alınarak ya dilbilgisel ya edimbilimsel ya da gönderimsel olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Alanyazında belirliliği ilk kez iki farklı dil düzleminde ele alan kişi Bolinger'dir (1977). Bolinger; konuşmacı ve dinleyici için bilgisel (eski bilgi -yeni bilgi), gönderimsel ve tanıdık olma gibi edimsel özelliklere sahip olmayan belirliliği *dilbilgisel belirlilik (biçimsel belirlilik)*; bilgisel, gönderimsel ve tanıdık olma gibi edimsel özelliklere sahip olan belirliliği ise *anlamsal belirlilik* biçiminde tanımlayarak belirliliği iki başlık altında ele almıştır. Bolinger'in çalışmasından sonra yapılan birçok çalışmada da belirlilik *dilbilgisel belirlilik* ve *anlamsal belirlilik* olarak iki başlık altında incelenmiştir (aktaran Erk Emeksiz, 2003, s. 90).

(i) Dibilgisel belirlilik (Biçimsel belirlilik): Tümcedeki bir AÖ'nün hem konuşmacı hem de dinleyici için herhangi bir gönderimselliğinin bulunmaması ya da yeni bir bilgi sunmaması olarak açıklanmaktadır (Erk Emeksiz, 2003; Sağlam,2018; Tuğcu,2009; Yılmaz,2021). İngilizcedeki belirlilik işaretleyicisi *the* gibi Türkçedeki belirtili nesneye eklenen $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimi, edimsel ve gönderimsel bir değer taşımaksızın tümcelerde dilbilgisel belirlilik işlevinde kullanılabilmektedir. Türkçede, geleneksel dilbilgisine göre tözlü belirtme biçimbirimini alan nesne belirli hâle gelmektedir (Banguoğlu, 2007; Deny, 2012; Ergin, 2009; Korkmaz, 2019). Fakat Türkçede nesnenin tözlü belirtme biçimbirimini alsa dahi belirli bir gönderime sahip olmayan kullanımları söz konusudur. Söz konusu kullanımlarda nesne AÖ'sünün $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almasına rağmen herhangi bir gönderimselliğinin bulunmaması, dilbilgisel belirlilikle işaretlendiği şeklinde değerlendirilmiştir. Örneğin, Türkçede genel anlamlı tümcelerde çokluk biçimbirimi almış nesne AÖ'sünün $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimini alması dilbilgisel bir zorunluluktur. Bu zorunluluktan dolayı tümcede belirli olarak kodlanan nesnede de dilbilgisel belirlilik oluşmaktadır.

- (1) a. Ayşe **çiçekleri** sever.
- b. *Ayşe **çiçekler+Ø** sever.

Yukarıdaki (1a) tümcesinde eylem geniş zamanda çekimlendiği için tümce genel anlamlı bir tümcedir. Bu nedenle *çiçekleri* AÖ tözlü belirtme biçimbirimini almış olsa da belirli bir çiçek grubuna değil, belirsiz, herhangi bir çiçek grubuna gönderimde bulunmaktadır. Yapısalıcı biçimde hareket eden geleneksel dilbilgisine göre (1a) tümcesindeki nesnenin belirtme biçimbirimini almış olması, nesneyi belirtili nesne yapmaktadır. Fakat *çiçekleri* AÖ anlamsal düzlemde bir belirliliğe sahip değildir. Buna karşılık genel anlamlı tümcelerde dilbilgisel zorunluluktan kaynaklı çokluk biçimbirimini alan nesnelerin belirtme biçimbirimini almak zorunda olmasından dolayı (1b) tümcesinde *çiçekler* AÖ $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almadığı için tümce dilbilgisidışı olmuştur. Türkçede genel anlamlı tümcelerde nesneler çokluk biçimbirimini almışsa tözlü belirtme biçimbirimini dilbilgisel zorunluluktan dolayı almak zorundadır. Alanyazında bu tümcelerdeki belirlilik *dilbilgisel belirlilik* olarak değerlendirilmektedir.

Ayrıca bazı geçişli eylemler tümcede mutlaka tözlü belirtme biçimbirimini almaktadır. Tözlü belirtme biçimbirimini almadan kullanılması, tümcenin dilbilgisidışı olmasına neden olmaktadır. Örneğin, *anlamak* eylemiyle kurulmuş tümcedeki nesne AÖ belirli olsun olmasın her söylem ve bağlamda tözlü belirtme biçimbirimini $\{+(y)I^f\}$ almak zorundadır.

- (2) a. Öğrenciler **konuyu/konuları** anladı.
- b. *Öğrenciler **konu/konular** anladı.

Türkçede belirtili nesneye eklenen $\{+(y)I^f\}$ tözlü belirtme biçimbiriminin belirlilik işlevini gerçekleştirdiği geleneksel dilbilgisinde genel bir kabuldür. Fakat buna karşılık (3) numaralı tümcede *domatesi* AÖ $\{+(y)I^f\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almasına rağmen konuşucu ve dinleyici için belirli bir domatese değil, domatese türüne gönderimde bulunmaktadır. Bunun temel nedeni Türkçede eksiz nesne ile yüklem arasına başka bir öge girmesi durumunda nesne konumundaki AÖ'nün tözlü belirtme biçimbirimini dilbilgisel zorunluluktan dolayı almak zorunda olmasıdır.

- (3) Ayşe **domatesi** çok sever.

Ayşe **domates** sever.

Karahan'a (2016) göre tümcede bulunan nesne, eylemin geçişlilik özelliğine bağlı olarak tümcede yer alan zorunlu öğelerden biridir. Karahan'a göre nesne; "belirtisiz nesne durumu" tözsüz olan $\{+ \emptyset\}$ sıfırbiçimbirimi veya "belirtili nesne durumu" $\{+(y)I^f\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almaktadır. Bu iki farklı kullanım nesnenin söz dizimindeki konumunu ve anlamını etkilemektedir. Sıfır biçimbirimle işaretlenen nesne, *belirsizlik* ve *genellik* niteliği ile zorunlu olduğu eyleme bağımlıdır. Bu bağımlılığın sonucunda nesnenin anlamı eylemin anlamı ile bütünleşerek birleşik eylem özelliği göstermektedir. Birleşmeden kaynaklı nesne eylemin önünden ayıramamakta, araya da başka bir öge girememektedir. Ancak nesne; $\{+(y)I^f\}$ tözlü belirtme biçimbirimi, iyelik biçimbirimleri, belirtili ve nitelemeli sözcük öbekleri gibi çeşitli dilbilgisel yollarla belirlilik kazandığında eylemle arasındaki bağ gevşemekte ve nesne bağımsızlık kazanabilmektedir. Eylemle arasındaki bağın gevşemesi sonucunda ise nesne tümce içerisinde serbest bir şekilde hareket edebilmektedir. Ayrıca tümcede başka bir öge öne çıkarılmak ve vurgulanmak istenirse eyleme yaklaştırılmalıdır. Tümcede belirtisiz nesne dışındaki başka bir öge vurgulanmak istendiğinde yüklem önüne yaklaştırıldığında belirtisiz nesnenin çeşitli dilbilgisel yollarla bağımsızlaşması gerekmektedir (Karahan, 2016, s. 254-261). Yukarıdaki (3) numaralı tümcede *çok* sözcüğü vurgulanmak istendiği için yüklem önüne getirilmiş ve *domates* nesnesi zorunlu olarak $\{+(y)I^f\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almıştır. Aynı zamanda eylemin geniş zamanla çekimlenmesi, bitmemişliği işaretleyerek tümcenin genel anlamlı olmasına neden olmuştur. Genellik anlamı taşıyan tümcelerde nesne belirtme biçimbirimini alsa dahi belirli bir nesneye

gönderimde bulunmadığı için (3) numaralı tümcedeki *domatesi* AÖ'sünde dilbilgisel belirlilik bulunmaktadır.

(ii) Anlamsal belirlilik: Tümcede hem konuşmacı hem de dinleyici için belirli olan AÖ'nün gönderim sunduğu dilbilgisel düzlem olarak açıklanmaktadır (Erk Emeksiz, 2003; Sağlam, 2018; Tuğcu, 2009; Yılmaz, 2021). Alanyazında, belirlilik kategorisinin tespit edilmesinde farklı ölçütlerin kullanıldığı birçok yaklaşım bulunmaktadır. Ancak alanyazında belirlilik kategorisinin belirlenmesinde dört ölçüt öne çıkmaktadır. Belirlilik için temel olan bu dört ölçüt; *teklik*, *kapsayıcılık*, *tanıdıklık* ve *tanımlanabilirliktir*. Belirlilik için kullanılan bu ölçütler, kesin çizgilerle birbirinden ayrılmadığı gibi birbirleriyle kesişen, birbirlerini tamamlayan ya da birbirine karşıt durumlar oluşturabilmektedir. Tümcede bir AÖ'nün anlamsal belirlilikle işaretlenmesi, bu ölçütlerin birbirleriyle olan ilişkisine bağlı olarak gerçekleşmektedir (Sağlam, 2018).

Anlamsal belirliliğe sahip olan ad öbekleri iki gruba ayrılmaktadır. Dünya dillerinde olduğu gibi Türkçedeki bazı AÖ'ler belirliliğe kendi içsel yapısında sahiptirler. İçsel olarak belirliliğe sahip olmayan bazı AÖ'ler ise kullanıldığı bağlam içinde belirlilik kazanmaktadırlar. Bu nedenle belirlilik alanyazında; *bağımsız belirli AÖ'ler* ve *bağımlı belirli AÖ'ler* olarak iki başlık altında incelenmektedir (Erk Emeksiz, 2003; Tuğcu, 2009; Sağlam, 2018). *Bağımsız belirli AÖ'ler* tümcenin içinde bulunduğu tüm koşullardan bağımsız olarak tek başlarına belirliliğe kendi içsel yapısında sahiptirler.

Alanyazında **bağımsız belirli AÖ'ler** şu şekilde sıralanmaktadır:

(i) özel adlar:

- (4) a. Türk pop müziğinin süperstarı olarak **Ajda Pekkan** seçilmiştir.
- b. Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk **Ankara'yı** başkent yapmıştır.

(ii) Adıllar:

Kişi Adılları, nesne olduklarında $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almaları zorunludur.

- (5) Bir **kedim** olursa **onun adını** Yumoş koyacağım.

İşaret Adılları, nesne olduklarında $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almaları zorunludur.

- (6) **Masadaki pastalar** çok güzel gözüküyor, **şunu** uzatabilir misiniz?

Dönüşlülük Adılları, nesne olduklarında $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almaları zorunludur.

- (7) **En yakın arkadaşımın** düğünü var, **kendisini** çok sevdiğim için ona hangi hediyeyi alacağımı bilmiyorum.

(iii) **İyelik biçimbirimli AÖ'ler**: İyelik biçimbirimli AÖ'ler özne ve nesne konumunda $\{+belirli\}$ bir gönderime sahip olurlar. Nesne olduklarında ise $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almaları zorunludur.

- (8) a. **Kalbin** o kadar güzel ki yüzüne yansımış.
b. **Evimiz** çok güzel oldu.
c. Ece **evimizi** çok sevdi.
d. Ali **annesini** çok üzdü.

(iv) **Sıfatlarla Kurulan Bağımsız- Belirli AÖ'ler**:

İşaret sıfatlı AÖ'ler tamlayan olduklarında $\{+belirli\}$ olmak zorunda olduklarından ilgi, nesne olduklarında ise $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almaları zorunludur.

- (9) a. **Bu masanın boyutları** çok iyi.
b. **Şu oyuncuyu** çok beğendim.

(v) **Enüstünlük dereceli AÖ'ler**:

- (10) a. Milli Takım bugün **en kritik maçını** kazandı.
b. Yarışmak için **en uzun boylu kızı** seçtiler.

(vi) **Sıra Sıfatlı AÖ'ler**, nesne olduklarında $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almaları zorunludur.

- (11) a. **Haftanın ilk gününü** hiç sevmiyorum.
b. Ayşe **ikinci arabayı** almış.

(v) Evrensel Niteleyiciler:

- (12) a. **Bütün hafta** çok çalıştım.
b. **Her yaz** tatile giderim.

Bağımlı belirli AÖ'ler, belirliliğe kendi içsel yapısında sahip olmayan ancak kullanıldıkları bağlam içinde belirlilik ya da belirsizlik kazanan AÖ'lerdir. Tümcede *bağımlı-belirli AÖ'leri* belirli ve belirsiz olarak kodlayan dilbilgisel birimler bulunmaktadır. Bunlar; *ad durum biçimbirimleri, vurgu, Konu-Odak/Yüklemlik karşıtlığı, sözdizimi ve kiplik* şeklinde alanyazında sıralanmaktadır (Erk Emeksiz, 2003; Sağlam, 2018; Tuğcu, 2009; Yiğit, 2021).

- a. Ali **kalem+i** aldı. [+belirli]
b. Ali **kalem+Ø** aldı. [-belirli]
c. Ali **KALEM** aldı. [+belirli]
d. [**Dün gece**]_{KONU} [film izledik.]_{ODAK}. [+belirli] [**Film**]_{KONU} [çok güzeldi.]_{ODAK} [+belirli]
e. Ali **kedi+y+i** sever. [-belirli]
f. Ali **kedi+y+i** sevdi. [+belirli]

5.1.1.2. Belirsizlik

Belirsizlik (indefinity), kavramı söz öbeklerinden belirtisiz ad tamlamasında; tümce öğelerinden ise belirtisiz nesnede kullanıldığı ve adın tamlayıcısının veya tümcenin nesnesinin dil kullanıcısı tarafından bilinmemesi olarak tanımlanmıştır (Karaağaç, 2013, s.187). Birçok dilde belirsizlik kategorisi için tanımlık sistemi bulunmaktadır. Dillerde kullanılan tanımlıkların genellikle *bir* sayı sözcüğünden türediği görülmektedir. Farsça *yek*, Almanca *eins*, Fransızca *un*, Flemenkçe *een*, İngilizce *a/an* örneklerinde olduğu gibi birçok dilde belirsiz tanımlıklar sayı olan *bir* sözcüğü ile aynı köktendir. Türkçede ise belirsiz tanımlık işlevinde kullanılan *bir* sayı sözcüğü tam anlamıyla dilbilgiselleşmemiştir. Türkçede *bir* sözcüğü hem belirsizlik kategorisini hem de bir sayısını belirtmek için eş zamanlı kullanılmaktadır. Bu nedenle belirsizliğin Türkçede (*bir+AÖ*) şeklinde dilbilgiselleştiği söylenemez. Erguvanlı, Türkçede belirsizliği işaretlemek üzere kullanılan *bir* sözcüğünün vurgusuz, sayıyı işaretleyen *bir* sözcüğünün ise vurgulu olduğunu belirtmektedir (aktaran Erk Emeksiz, 2003, s. 116). Belirsizliği işaretleyen vurgusuz *bir* sözcüğünün bir özelliği de konuşma dilinde son ses /r/'yi düşürmesidir (ör. *bir öğrenci* > ~ *bi öğrenci*). Bu gözlem işlevsel ayrımların ses düzleminde de yansıtıldığını göstermektedir.

- (13) a. **Bir** öğrenci geldi. [+belirsiz]
b. **BİR** öğrenci geldi.

(13a) tümcesindeki *bir* sözcüğü vurgusuz olduğu için belirsiz durumu işaretlemektedir. (13b) tümcesindeki *bir* sözcüğü nicelik belirttiği için vurguyu üstüne almaktadır. Türkçede, *bir* sözcüğünün sayı anlamıyla da kullanılması, belirsizlik kategorisinin henüz dilbilgiselleşmediğini, yarı dilbilgisel olarak gerçekleştiğini göstermektedir.

Kerimoğlu'nun (2017) kendi dillerinde tanımlık sistemi bulunan yabancı dillerin İngilizce yazmış olduğu Türkçe dilbilgisi kitaplarında tanımlık kavramını nasıl ele aldıklarına dair yapmış olduğu çalışmada, birçok dilcinin Türkçede belirsizlik tanımlığı varken belirlilik tanımlığı yoktur biçiminde ortak görüş birliğinde olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmaların birçoğunda *bir* sözcüğü belirsizlik tanımlığı olarak değerlendirilmiştir. Kimi dilciler ise sayı ifade eden *bir* ile belirsizlik ifade eden *bir* sözcüğünü ayırırken kimi dilciler bu ayrımı yapmamıştır. Ayrıca bazı dilciler sözdiziminde sayı bildiren *bir* sözcüğünün sıfatlardan önce geldiğini, belirsizlik tanımlığı olan *bir* sözcüğünün ise sıfatlardan sonra gelerek sıfatla adın arasında dizilim özelliği sergilediğini belirtmişlerdir.

- (14) a. **Bir** büyük kırmızı elma yedim. [-belirsiz]
b. Büyük kırmızı **bir** elma yedim. [+belirsiz]

Görüldüğü gibi Türkçede *tanımlık* bulunmamasına rağmen pek çok çalışmada *bir* sözcüğü tanımlık olarak ele alınmıştır. Örneğin; Kornfilt (1997), Göksel ve Kerslake (2005) *bir* sözcüğünün belirsizliği kodlamasından dolayı, bu birimi, belirsizliği kodlayan tanımlık olarak değerlendirmişlerdir. Tuğcu ise bu görüşe karşı çıkarak *baş-son* öbek yapısına sahip olan Türkçede belirtme öbeğinin başının *bir* olmasının kuramsal bir çelişki yarattığını belirtmiştir. Ayrıca Tuğcu, Öztürk'ün (2004) dünya dilleri arasında belirli tanımlığı olmayıp da belirsiz tanımlığı olan herhangi bir dil yoktur görüşüne de değinerek Türkçede *bir* sözcüğünün belirsiz tanımlık olarak ele alınmasının dil tipolojisi açısından da istisnai bir durum oluşturduğunu söylemiştir (Tuğcu, 2009, s. 105).

Türkçede belirsizliğin tam anlamıyla dilbilgiselleşmediğine, vurgusuz (*bir+AÖ*) yapısındaki nesnelerin belirliliği kodlayan tözlü belirtme biçimbirimini alabilmesi tanıt olarak gösterilebilir.

- (15) a. Kızım **bir araba+Ø** istiyor. [-özümlü] [-belirli]
b. Kızım sadece **bir araba+y+ı** istiyor. [+özümlü] [-belirli]

Yukarıdaki (15a) tümcesindeki *bir araba* AÖ herhangi bir arabaya gönderimde bulunurken (15b) tümcesindeki *bir arabayı* AÖ konuşucu açısından modeli, rengi ve diğer özellikleriyle belirli, bilinen bir arabaya gönderimde bulunduğu için [+özümlü] bir okumaya sahiptir. Ancak dinleyici açısından *bir arabayı* AÖ belirli olmayan herhangi bir arabaya gönderimde bulunmaktadır. Bu nedenle dinleyici için [-belirli] bir okumaya sahiptir. Karahan (2016) yapısında belirsiz *bir* sıfatı bulunan sıfat tamlamasının $\{+(y)I^4\}$ tözlü belirtme biçimbirimini alması sonucunda, belirsiz *bir* sıfatının belirsizlik işlevinin ortadan kalktığını ve belirtme biçimbiriminin özgüllüğü kodladığını ifade etmiştir. Öztürk de (2004) Karahan'ın bu görüşüne benzer bir görüşü ileri sürmüştür. Tümcede nesne konumunda yer alan (*bir* +AÖ) biçimindeki yapıların tözlü belirtme biçimbirimini aldığı anda [+gönderimsel], tözlü belirtme biçimbirimini almadığında ise [-gönderimsel] olduğunu belirtmiştir (aktaran Tuğcu, 2009, s. 55).

Alanyazında *gönderimsellik* kavramı için çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bazı çalışmalarda gönderimsellik, *belirlilik/belirsizlik* kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bazı çalışmalar ise gönderimsellik kavramını *özgüllük/özgöl-dışılık* kavramlarıyla ilişkilendirmiştir. Bu nedenle alanyazında gönderimsellik kavramı ile hangi kavramdan bahsedildiği net değildir. Bu noktada öncelikle alanyazında *gönderimsellik* kavramının içeriği, belirlilik ve özgüllük kavramlarıyla olan ilişkisinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

5.1.1.3. Gönderimsellik

Gönderimsellik (referentiality) söylemdeki bir AÖ'nün dildışı gerçeklikte bir göndergesinin, bir uzantısının olması şeklinde tanımlanabilir. Gerçek dünyada gönderimsel olan bir AÖ tek olan ve özelleştirilebilen bir varlığa gönderim yapmaktadır. Alanyazında gönderimsellik, belirlilik ve özgüllük kavramlarının içeriği ve bu kavramların birbirleriyle olan ilişkisi oldukça tartışılmıştır. Ancak bu kavramların birbirleriyle olan ilişkileri hususunda görüş birliğine varılamamıştır. Kimi dilcilere göre gönderimsellik belirlilikle, kimi dilcilere göreyse özgüllükle ilişkilendirilmiştir. Kimi dilciler de gönderimsellik kavramını hem özgüllükle hem de belirlilikle ilişkilendirmiştir. Erk Emeksiz'e (2003) göre belirlilik ile özgüllük arasındaki en önemli fark *önvarsayımsal varoluş* koşuludur. Önvarsayımsal varoluş da özgüllüğün ön koşuludur. Belirlilik için önvarsayımsal varoluş gerekmemektedir. Belirlilik için ön koşul *tanındık/bilindik* değildir. Belirlilik için gönderimselliğin olmadığı, *dilbilgisel belirlilik* olarak ifade edilen dil kullanımları söz konusudur. Fakat nesne konumundaki AÖ'nün önvarsayımsal varoluş taşıyabilmesi için gerçek dünyada mutlaka bir gönderimselliğinin olması gerekmektedir. Gerçek dünyada bir gönderime sahip olan AÖ de özgöl olabilmektedir. Özgüllük için gönderimsellik ve önvarsayımsal varoluşun temel ölçüt olması, gönderimselliğin daha çok özgüllükle ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Aşağıda verilen örnek bu duruma tanıt oluşturmaktadır.

- (16) a. Ali **bir kitap**+Ø okudu. [+gönderimsel] [+özümlü] [-belirli]
 b. Ali **bir kitap**+ı okudu. [+gönderimsel] [+özümlü] [+belirli]

(16a) tümcesinde *bir kitap* AÖ tümcenin eyleminin bitmişlik ile işaretlenmesinden dolayı konuşucu açısından bilinen ve belirli olan bir kitaba gönderimde bulunmaktadır. Fakat dinleyici açısından *bir kitap* AÖ'sünün herhangi bir gönderimselliği bulunmamaktadır. Bu nedenle (16a) tümcesi [+gönderimsel] [+özümlü] [-belirli] bir okuma almaktadır. (16b) tümcesinde yer alan *bir kitabı* AÖ konuşucu için bilinen ve belirli bir kitaba gönderimde bulunurken dinleyici açısından herhangi bir gönderimselliğe sahip olmadığı için [+gönderimsel], [+özümlü], [-belirli] bir okuma almaktadır. Bu durumda iki tümce arasında nasıl bir fark vardır? Konuşucu (16b) tümcesinde *bir kitabı* AÖ'sünü neden kullanma ihtiyacı duymuştur? (16b) tümcesindeki *bir kitabı* AÖ belirli bir kitap grubuna gönderimde bulunmaktadır. Yani, Ali'nin belirli olan bir grup kitap içerisinde birini okuduğuna dair bilgi vermektedir. Alanyazında $\{bir+ ad+ I^4\}$ biçimindeki yapıların *grup gönderimli* (group denoting) nitelikte olduğu ileri sürülmüştür (Tuğcu, 2009, s. 101).

5.1.1.4. Özgüllük

Özgüllük (specificity), kavramının tanımlanmasında çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Bunun nedeni ise felsefe ve dilbilim alanlarında ele alınan özgüllük kavramının belirlilik kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılması ve belirlilikte kullanılan ölçütlerin özgüllük için de kullanılmasıdır. Fakat özgüllük ve belirlilik birbirlerinden farklı aynı zamanda da birbirleriyle ilişki içerisinde olan kavramlardır. Ayrıca özgüllük yapılan çalışmalarda tek bir dilsel düzlemde ele alınmıştır. Oysa özgüllük dilsel düzlemler arası bir alanda oluşmaktadır. Bu nedenle özgüllüğün tek başına edimbilimsel, anlambilimsel, sözdizimsel, metnibilimsel ve söylembilimsel düzlemlerde ele alınması, bu kavramın açıklanmasında yetersiz kalmaktadır. Özgüllüğün bu dil düzlemlerin birleşmesiyle oluşmuş birleşimsel bir yaklaşımla ele alınarak açıklanması gerekmektedir. Erk Emeksiz (2003), özgüllüğü birleşimsel bir yaklaşımla tümce içi bir özellik olarak ele almıştır. Özgüllüğü; *sözcüksel özgüllük* (S-özgüllük) ve *tümcesel özgüllük* (T-özgüllük) olarak ikiye ayırmıştır. Sözcüksel özgüllük (S-özgüllük) kendi içsel yapısında özgüllüğe sahip olan AÖ'ler olarak tanımlanmıştır. *Özel adlar* (Mehmet, Ayşe vb.) ve *işaret adları* (bu, şu, o ve çoğulları) sözcüksel özgüllüğe sahip AÖ'ler olarak değerlendirilmiştir. Sözcüksel özgüllüğe sahip AÖ'ler tümcedeki tüm koşullardan bağımsız olarak özgül bir okumaya sahiptirler. Tümcesel özgüllük (T- özgüllük) ise kendi içsel yapısında özgüllüğe sahip olmayan *özgül* veya *özgül-dışı* (non specificity) olması birleşimsel bir dil düzleminde ortaya çıkan AÖ'ler olarak tanımlanmıştır. *Adılar* ve *belirli-belirsiz AÖ'ler* tümcesel özgüllük özelliği taşıyan AÖ'ler olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Erk Emeksiz, alanyazındaki özgüllük çalışmalarının genellikle tümcesel özgüllükte (T-özgüllük) yer alan AÖ'ler üzerine yapıldığını belirterek bu çalışmaları; açısallık yaklaşım, edimsel/bilgisel yaklaşım ve söylemsel yaklaşım şeklinde sınıflandırmıştır. Tümcesel özgüllükte AÖ'nün özgül okuma alması için gerçek dünyada bir gönderiminin olması, *önvarsayımsal varoluş taşıma* olarak ifade edilmektedir. Bir tümcenin nesnesinin özgül okuma alabilmesi için önvarsayımsal varoluş koşulunu taşıması gerekmektedir. Yani, tümcedeki nesnenin özgül olarak kodlanabilmesinin önkoşulu önvarsayımsal varoluşa sahip olmasıdır. Ayrıca eylemin geçmiş zaman, bitmişlik ve süreklilik kipleriyle çekimlenmesi

eylemi özgül yapan diğer faktörlerdir. Özgül olan eylem *gerçeklik kipini* işaretlemekte ve tümceyi de *açık bağlamlı* yapmaktadır. Bu nedenle, bu eylem çekimleri, tümcede birer tetikleyici olarak AÖ'nün önvarsayımsal varoluş okuma almasını sağlamaktadır. Ancak belirli AÖ'nün betimleyici özelliği tatmin edici değilse, bu tetikleyiciler, AÖ'nün özgül okuma almasında yetersiz kalabilmektedir. Eylemin gelecek zaman, soru, olumsuzluk ve kipliklerle çekimlenmesi eylemi özgül-dışı yapmaktadır. Özgül-dışı olan eylem de *gerçek-dışılık kipini* işaretlemektedir. Bu durum da tümcenin *örtük bağlamlı* olmasına neden olmaktadır. Örtük bağlamlı tümcelerde eylem henüz gerçekleşmediği için tümcede belirli olarak işaretlenen nesne AÖ'sünün gerçek dünyada bir gönderiminin bulunmamasından kaynaklı nesnenin önvarsayımsal varoluş taşımamasını engellemekte ve AÖ'nün özgül-dışı olarak okunmasına neden olmaktadır.

Özgüllüğü belirlilik ölçütleriyle ele alan çalışmalarda [+belirli] olarak işaretlenen AÖ'ler, belirli ve özgül; [-belirli] olarak işaretlenen AÖ'ler ise belirsiz ve özgül-dışı olarak değerlendirilmiştir (Enç, 1991; Göksel ve Kerslake, 2005; Kornfilt, 1997; Öztürk, 2004). Oysa özgüllük için böyle bir genellenmenin yapılması doğru değildir. Belirli olan AÖ'lerin özgül-dışı olarak [-özgül], belirsiz olan AÖ'lerin de özgül olarak [+özgül] okuma aldığı kullanımlar söz konusudur.

- (17) a. Site sakinleri yarın **yöneticisi+n+i** seçecek. (dilbilgisel belirlilik) [+belirli] ; konuşmacı için [-özgül]
- b. Dün **bir film+Ø** izledim. Dinleyici için [-belirsiz]; konusu için [+özgül]

Örnek (17a) tümcesindeki *yöneticisini* AÖ $\{+(y)I^4\}$ tözlü belirtme biçimbirimini aldığı için belirli olarak işaretlendiği hâlde eylemin gelecek zamanda gerçekleşmesinden dolayı gerçek dünyada henüz seçilen bir yönetici yoktur. Gerçek dünyada henüz seçilen bir kişi olmadığı için belirli bir gönderime de sahip değildir. Bu nedenle, *yöneticisini* AÖ'sü konuşucu açısından *önvarsayımsal varoluş taşıma* koşulunu sağlayamamakta ve özgül-dışı olarak [-özgül] okuma almaktadır. Buna karşılık *yöneticisini* AÖ'sü tözlü belirtme biçimbirimini aldığı için dilbilgisel düzlemde belirli olarak değerlendirilmiştir. Fakat yönetici henüz seçilmediği için anlambilimsel olarak belirli değildir. Bu nedenle (17a) tümcesindeki belirliliğin *dilbilgisel belirlilik* olduğu söylenmektedir. Çünkü *yöneticisini* AÖ'sünde iyelik biçimbirimi bulunduğu için dilbilgisel zorunluluktan dolayı $\{+(y)I^4\}$ tözlü belirtme biçimbirimi kullanılmıştır. Nesne konumundaki ad iyelik çekimi almışsa eyleme tözlü belirtme biçimbirimiyle bağlanmak zorundadır. (17b) tümcesinde *bir film* vurgusuz (*bir+AÖ*) yapısından dolayı belirsiz olarak işaretlendiği hâlde eylem geçmiş zamanda gerçekleştiği için film izleme eylemi bitmiştir ve konuşucu açısından izlenen film belirli, bilinen bir filme gönderimde bulunmaktadır. Gerçek dünyada konuşur için izlenen filmin bir gönderimi olduğu için önvarsayımsal varoluş taşıma koşulunu sağlamaktadır. Bu nedenle *bir film* AÖ'sü konuşucu için özgül [+özgül]; dinleyici için [-belirsiz] bir okumaya sahiptir. Erk Emeksiz, bu durumu, tümcesel özgüllük içerisinde değerlendirmiş ve eylem

öbeğinin (EÖ) özgüllüğün ortaya çıkmasında anlambilimsel bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir (Erk Emeksiz, 2003, s.51).

Belirlilik ile özgüllük arasındaki farkların belirlenmesi, bu iki kavram arasındaki ilişki düzeyinin ne olduğunu ve nasıl gerçekleştiğini ortaya koyabilir. Böylece bu kavramlar, doğru bir şekilde tanımlanabilir ve bu kavramları belirlemek için kullanılacak ölçütler de tespit edilebilir. Erk Emeksiz (2003), belirlilik ve özgüllük arasındaki farklılıkları şu şekilde açıklamıştır:

(i) Belirlilik ve özgüllük arasındaki en önemli fark *önvarsayımsal varoluş taşıma* koşuludur. Tümcede bir AÖ'nün özgül değere sahip olabilmesi için önvarsayımsal varoluş koşulunu taşıması gerekmektedir. Önvarsayımsal varoluş taşıyan AÖ yorumsal olmayan açık bağlama sahip olmakta ve özgül olarak okunmaktadır. Yorumsal olan örtük bağlamdaki belirli AÖ'ler ise önvarsayımsal varoluş taşıma koşuluna sahip olmadığından dolayı özgül-dışı olarak okunmaktadır. Tümcede belirli olan AÖ'ler ise önvarsayımsal varoluş koşulunun olmadığı gerçeklik-dışı, örtük bağlamlarda kullanılabilmektedirler. Bu bağlamlardaki belirlilikler *dilbilgisel belirlilik* olarak değerlendirilmektedir.

- (18) a. Altın Portakal Film Festivali **yılın en iyi filmini** seçmek için yarın toplanacak. [-gönderimsel] [+belirli] [-özgül]
- b. Altın Portakal Film Festivali **yılın en iyi filmini** bugün seçti. [+gönderimsel] [+belirli] [+özgül]

Yukardaki (18a) tümcesindeki eylem gelecek zamanda gerçekleştiği için seçme eylemi henüz yapılmamıştır ve eylemin zamanı gerçek-dışılık kipini işaretlemektedir. Bu durum da tümcenin örtük bağlama sahip olmasına neden olmaktadır. Tümcede yılın en iyi filminin seçilmemiş olması gerçek dünyada nesnenin *önvarsayımsal varoluş taşıma* koşulunu engellemektedir. Önvarsayımsal varoluşu gerçekleştirmediği hâlde (18a) tümcesinde *yılın en iyi filmini* AÖ yapısında hem belirtili ad tamlamasına sahiptir hem de $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimiyle işaretlenmiştir. Söz konusu olan AÖ belirli olarak işaretlense de *önvarsayımsal varoluş* koşulu taşımadığı için özgül okuma alamamaktadır. Örtük bağlamdaki *yılın en iyi filmini* AÖ dilbilgisel düzlemde belirli olarak işaretlenmesine rağmen hem konuşmacı hem de dinleyici açısından belirli, bilindik, tanıdık olma ölçütünü taşıyamadığı için [-gönderimsel] [-özgül] [-belirli] okuma almaktadır. Fakat alanyazında (18a) tümcesindeki nesne [+belirli] olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu tümcedeki belirlilik anlamsal belirlilik değil, dilbilgisel belirliliktir. (18b) tümcesinde eylemin geçmiş zamanla çekimlenmesi, tümcenin gerçeklik kipiyle işaretlenmesine neden olmuştur. Bu durum da tümceyi açık bağlamlı yapmış ve önvarsayımsal varoluş koşulu sağlanmıştır. Yılın en iyi filmi seçildiği için gerçek dünyada bir gönderime sahip olmaktadır. Söz konusu olan AÖ'nün bir gönderiminin bulunmasından dolayı konuşur açısından belirli bilinen bir film olmakta ve konusu için özgül okuma almaktadır. Oysa (18b) tümcesinin nesnesi hem dilbilgisel olarak belirtme biçimbirimiyle hem de belirtili ad tamlaması, sıfat ve zarflarla

belirli olarak işaretlense de *yılın en iyi filmi* AÖ'sünün dinleyici için belirli olup olmadığı belirsizdir. Belki dinleyici için bu bilgi yeni bir bilgidir ve dinleyici bu konuşmanın devamında yılın en iyi filmi, hangi filmidir öğrenmiş olacaktır. Bu durumdaki kullanımlar için Donellan (1966) ise belirli bir betimleme yapan AÖ'nün konuşmacının bilgisine göre *yorumsal-gönderimsiz* ya da *yorumsal olmayan-gönderimli* olabileceğini ileri sürmüştür. Donellan'ın ayırımına göre (18a) tümcesindeki *yılın en iyi filmi*ni AÖ önvaryimsal varoluş koşuluna sahip olmadığı için yorumsal- gönderimsiz bir AÖ'dür. (18b) tümcesindeki *yılın en iyi filmi*ni AÖ önvaryimsal varoluş taşıma koşulunu sağladığı için *yorumsal olmayan- gönderimli* belirli bir AÖ'dür (aktaran Erk Emeksiz, 2003, s. 107-108). Bu dil kullanımlarından dolayı belirliliği özgüllükten ayıran en önemli özellik *önvaryimsal varoluş taşıma* koşulu olarak kabul edilmektedir. Belirli olarak işaretlenen AÖ'nün yorumsal olup olmaması ve özgüllük değerlerine göre aşağıdaki gibi bir sınıflama yapılabilir:

Tablo 5.5. Belirli AÖ'lerin özgüllük açısından dağılımları

Belirli AÖ	Belirli AÖ
Yorumsal- gönderimsiz	Özgül-dışı
Yorumsal olmayan- gönderimli	Özgül

(ii) Belirliliğin özgüllükten farklı, anlambilimden bağımsız dilbilgisel düzlemle açıklanabilen kullanımlarının bulunmasıdır. Türkçede eylemin geçişli oluşuna, nesnenin çokluk, iyelik biçimbirimlerini almasına ya da nesnenin adıl olmasına ve sözcük dizilimine göre nesne konumundaki AÖ'nün zorunlu olarak aldığı tözlü belirtme biçimbirimi, belirliliğin dilbilgisel düzlemdeki kullanımlarıdır. Belirlilik için olan bu dilbilgisel zorunluluklar özgüllük için bulunmamaktadır.

- (19) a. Hasan **aidatlar**+ı topladı.
b. *Hasan **aidatlar**+Ø topladı
c. Ece **evin**+i temizledi.
d. *Ece **evin**+Ø temizledi.
e. Ali **kitap**+Ø okudu.
f. ***Kitap**+Ø Ali okudu.
g. **Kitap**+ı Ali okudu.
h. Ali **on**+u okudu.
ı. *Ali **o**+Ø okudu.

Yukarıdaki (19b-d-f-ı) tümcelerinin dilbilgisidışı olmasının nedeni dilbilgisel zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Belirlilik için bu tür sözdizimsel zorunluluklar söz konusuysen özgüllük için bu tarz sözdizimsel zorunluluklar bulunmamaktadır.

(iii) Söylemde özgül bir AÖ'nün gönderimselliğinin yönü konuşmacıya doğrudur ve özgüllük konuşmacının bilgisine göre oluşmaktadır. Belirli olarak işaretlenen AÖ'nün gönderimselliğinin yönü ise hem konuşucuya hem de dinleyiciye doğrudur ve belirlilik dinleyicinin bilgisine göre oluşturulmaktadır. Kısacası özgüllük sadece konuşmacı merkezli bilgi düzenlenişi taşıırken belirlilik hem konuşmacı hem de dinleyici merkezli bilgi düzenlenişi ve sunumu taşımaktadır.

- (20) a. Dün **bir film**+Ø izledim. konuşmacı için [+özgül], dinleyici için [-belirli]
b. Dün **film**+i izledim. konuşmacı için [+özgül], dinleyici için [+belirli]

Örnek (20a-b) tümcelerindeki *bir film* AÖ belirsiz, *filmi* AÖ belirli işaretlendiği hâlde konuşmacı açısından her iki tümcenin geçmiş zamanda gerçekleşmesi, bu tümcedeki nesnenin gerçeklik kipi ile işaretlenmesini sağlamıştır. Böylece özgüllük için en önemli koşul olan önvarsayımsal varoluş taşıma koşulunu gerçekleştirmiştir. Bu nedenle (20a-b) tümceleri konuşmacı açısından özgüldür, fakat dinleyici açısından (20a) tümcesindeki *bir film* AÖ herhangi bir filme gönderimde bulunduğu için dinleyici için belirsizdir. (20b) tümlesindeki *filmi* AÖ hem eylemin bitmişlik hem de nesnenin belirtme biçimbirimi ile işaretlenmesinden dolayı dinleyici için tanıdık/bildik bir film olarak belirlilik kazanmaktadır.

Bu bilgilerden hareketle özgüllük, konuşucu bilgisi üzerinden şekillenen bir kavram olup konuşucu açısından AÖ'lerin dildışı gerçeklikte belirli olan bir gönderime sahip olmasıdır. Konuşucu açısından AÖ'lerin dildışı gerçeklikte bir gönderiminin bulunmaması ise *özgül-dışı* olarak değerlendirilmektedir. Dinleyici ise tümcenin doğruluk değerini taşımasıyla AÖ'nün özgüllük değeri hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Erk Emeksiz (2003) göre özgüllük; sözdizimsel, anlambilimsel, edimbilimsel, göstergebilimsel gibi düzlemlerin göz önünde tutulduğu, dilbilgisel düzlemler arası birleşimsel bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Birleşimsel bir yaklaşımla incelendiğinde özgüllük için *gönderimsel olma* ve *önvarsayımsal varoluş taşıma* ölçütleri ön koşul olmakta ve Türkçede özgüllüğü kodlayan herhangi bir *belirtici* (marker) ya da biçimbirim bulunmamaktadır. Erk Emeksiz'in görüşlerinden şu yargıya varabiliriz: Belirlilik/belirsizlik dilbilgisel veya anlambilimsel iken özgüllük edimbilimsel bir kavramdır.

5.1.2.1. Belirlilik Kategorisini Gösteren Ölçütler

Alanyazında belirlilik için pek çok ölçüt bulunmaktadır. Ancak belirliliği açıklamak için başlıca dört ölçüt öne çıkmaktadır. Öne çıkan bu ölçütler; *teklik- kapsayıcılık, tandık olma- tanımlanabilirliktir*.

5.1.2.1.1. Teklik (Uniqueness) – Kapsayıcılık (Inclusiveness)

Belirlilik üzerine ilk olarak Britanyalı filozof Bertnard Russell (1905) çalışmıştır ve tekil belirli AÖ'leri tanımlamayı amaçladığı çalışmasında, belirli AÖ'ler için şu görüşleri ileri sürmüştür: İngilizcedeki *the* belirleyicisi belirli AÖ'ler için oluşturulmuştur ve *the author* gibi sözcüksel belirli AÖ'ler tek başlarına gönderimsellik taşımadıkları için belirli tanımlama yapamamaktadır. Belirli tanımlamanın olabilmesi için tümcesel önermede kullanılması gerektiğini vurgulayarak belirliliğin ancak bağlamsal olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir. Belirli AÖ ile Belirsiz AÖ arasındaki fark *benzersizlik/teklik* (uniqueness) ile açıklanmaktadır. Belirli olan AÖ teklik olarak gösterim taşıırken belirsiz AÖ teklik gösterimi taşıyamamaktadır. Aynı zamanda teklik koşulu bir tümcenin önermesinin doğruluk değeri taşımasına da koşul oluşturmaktadır. Kısacası, Russell'ın teklik ölçütüne göre her belirli AÖ'nün tek bir varlığa gönderimde bulunması ve gönderimin gerçek dünyada doğrulanabilir olması gerekmektedir.

(21) Aylak Adam'ın yazarı **Yusuf Atılgan'ın üslubunu** çok beğeniyorum.

Russell'a göre (21) numaralı önermenin belirliliği ve doğruluğu, dünyada bir tane *Aylak Adam* romanının olması ve bu romanın tek bir yazarının bulunması ve o yazarın da *Yusuf Atılgan* olması durumunda geçerlidir. Russell'ın teklik ölçütünden hareketle Hawkins, çoğul ve yığın AÖ'leri kapsayacak şekilde bu ölçütü genişleterek *kapsayıcılık* (inclusiveness) ölçütü geliştirmiştir. Kapsayıcılık ölçütü teklik ölçütünü de içine alarak belirlilik ölçütünü çoğul ve yığın AÖ'lere taşımaktadır. Bu ölçütle çoğul adların ve grup adlarının da benzersiz bir gönderime sahip olabildiği ileri sürülmüştür. Hawkins'e göre belirli bir gönderime sahip çoğul adlar kendilerinin de üyesi olduğu kümedeki nesnelerin tümüne gönderimde bulunabilmektedir.

(22) Şiir yarışmasında kazananlara **ödülleri** Sunay Akın verdi.

Yukarıdaki (22) numaralı tümcede Hawkins'e göre *ödülleri* AÖ tek bir varlığa değil, bir grup varlığa gönderimde bulunduğu ve gerçek dünyada doğrulanabilir olduğu için belirli olmaktadır.

Teklik ve kapsayıcılık ölçütleri, belirlilik kategorisinde konuşmacı ve dinleyici ayrımını yapmadığı için eleştirilmiştir. Erk Emeksiz de bu duruma dikkat çekerek varoluş tümcelerindeki belirsiz bir AÖ'nün dinleyici odaklı tek bir gönderimselliğe sahip olmasını, bu ölçütlere karşıt delil olarak

göstermiştir. Belirsiz olan AÖ'lerin konuşmacı açısından tek bir gönderime sahip olabileceğini ve bu nedenle de konuşmacı açısından belirli olabileceğini belirtmiştir (Erk Emeksiz, 2003, s.96).

- (23) Bu sınıfta **çalışkan bir öğrenci** var. konuşmacı için [+özümlü], dinleyici için [-belirli]

Yukarıdaki (23) numaralı tümcede *çalışkan bir öğrenci* AÖ belirsiz olarak işaretlendiği hâlde konuşmacı açısından öğrenci belirli bir gönderime sahip olarak tek olmakta ve bilinmektedir. Belirsiz olarak kabul edilmesinin sebebi, dinleyici için *çalışkan bir öğrenci* AÖ'sünün bilindik, tanıdık bir öğrenciye gönderimde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum alanyazında belirlilik-özgüllük ayrımının yapılmasını gerekli kılmaktadır. Belirlilik hem konuşmacı hem de dinleyici odaklı belirli bir gönderimselliği gerekli kılarken; özgüllük sadece konuşmacı odaklı belirli bir gönderimselliği gerekli kılmaktadır.

5.1.2.1.2. Tanıdıklık (Familiarity) – Tanımlanabilirlik (Identifiability)

Tanıdıklık (familiarity) ölçütüyle ilgili ilk çalışmaları, Danimarkalı dilbilimci Christophersen (1939) başlatmıştır. Christophersen'e göre konuşmacı, dinleyicinin bilgisine göre AÖ belirli ya da belirsiz olarak işaretlemektedir (aktaran Aslan, 2020, s. 263). Tanıdıklık için dinleyicinin belirli bir AÖ hakkında doğrudan bilgiye sahip olması gerekmemektedir. Tanıdıklık, eski bilgiyle belirli olan AÖ'nün ilişkilendirilmesi sonucunda da ortaya çıkmaktadır. Erk Emeksiz' in de vurguladığı gibi belirli bir AÖ'nün tanıdık olması dinleyicinin doğrudan bilgisiyle ya da sahip olduğu dünya bilgisiyle dolaylı olarak gerçekleşebilmektedir (Erk Emeksiz, 2003, s. 99).

- (24) a. Kafede **sarışın bir kız** ve bir erkek oturuyordu. **Kız** telefonla uğraşıyordu.
b. **Tutunamayanlar'ı** okudum. Çok şaşırdım, **kitabın yazarı** mühendismiş.

Tanıdıklığın oluşabilmesi için konuşmacı (24a) tümcesindeki gibi eski bilgiyi konuşma esnasında doğrudan verebilir ya da (24b) tümcesindeki gibi eski bilgi konuşmacı tarafından dinleyicinin dünya bilgisine başvurularak dinleyicinin *Tutunamayanlar* romanının yazarı olan Oğuz Atay'ı bildiğini varsayması gibi dolaylı olarak da verilebilir. (24a-b) tümcelerindeki *kız* ve *kitabın yazarı* AÖ'leri tanıdıklık ölçütüyle belirlilik kazanmaktadır.

Tanıdıklık ölçütü üzerine en kapsamlı çalışma Hawkins'e (1978) aittir. Hawkins tanıdık olma ölçütünü iki alt başlık altında ele almıştır: *Durumsal Kullanım* (Situational Use), *Artgönderimsel Kullanım* (Anaphorical Use). Durumsal kullanım; konuşmacının ve dinleyicinin bulunduğu fiziksel durumun ve ortamın belirli AÖ'nün tanıdık olmasına katkıda bulunmasıdır. Artgönderimsel kullanım ise konuşmacı ve dinleyici arasında artgönderimsel göndergelerle paylaşılan bilgi sonucunda oluşan tanıdık olma durumudur (Aslan, 2020, s.264-265). Christophersen ve Hawkins'in tanıdık olma ölçütü

daha sonraki çalışmaların temelini oluşturmuştur. Bu çalışmalar sayesinde belirlilik üzerine edimbilimsel bakış temelli birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu çalışmalar arasından Heim'e ait olan yaklaşım son derece dikkat çekicidir. Heim'in (1982-1983) dinleyicinin konuşma esnasındaki görevini metaforik şekilde bir dosya katibinin görevine benzettiği *Dosya Değişimi Anlambilimi* (File-Change Semantics) başlıklı çalışması, belirliliği şu şekilde ele almıştır: bir konuşma sırasında konuşmacı tarafından üretilen tümceler için dinleyicinin zihninde dosyalar tutulur. Bu dosyalar konuşmanın başında boş durumdadır. Konuşma esnasında konuşmacının aktardığı ifadeler doğrultusunda yeni dosyalar oluşturulur ve bu dosyalarda yeni kartlar açılır. Aşağıdaki örnekteki konuşma bu yaklaşıma göre şu şekilde gerçekleşir:

- (25) a. Bir kadın ve bir adam kavga etti.
b. Adam kadını darp etti.
c. Bir polis kadına yardım etti.

Bu konuşma başladığında dinleyicinin zihninde boş bir F0 dosyası vardır. Konuşmacının (25a) tümcesini söylemesiyle birlikte dinleyicinin zihninde F1 dosyası ve bu dosyada iki kart açılır. Bu kartlar (25a) tümcesindeki yeni bilgilerden oluşturularak 1. kartta kadın, 2. kartta erkek ile ilgili bilgiler işlenir. Daha sonra (25b) tümcesindeki bilgilerle yeni bir kart açılmaz fakat bu kartlar yeniden F2 dosyası olarak güncellenir. Çünkü bu tümcede yeni bir bilgi bulunmamaktadır. Güncellemeden sonra hâlâ iki kart vardır fakat bu kartlar önceki kartların güncellenmiş hâlidir. (25c) tümcesinin söylenmesiyle birlikte dinleyicinin zihninde yeni bir F3 dosyası ve bu dosyada yeni bir kart açılır. Bunun nedeni ise bu tümcede yeni bir bilginin yer almasıdır. Dosyalama sırasında Heim'e göre dinleyici her belirsiz AÖ (Bir polis kadına yardım etti) için yeni bir kart açmış ve her belirli AÖ için (Adam kadını darp etmişti.) eski kartı güncellemiştir.

Tablo 5.6. Dosya Değişimi

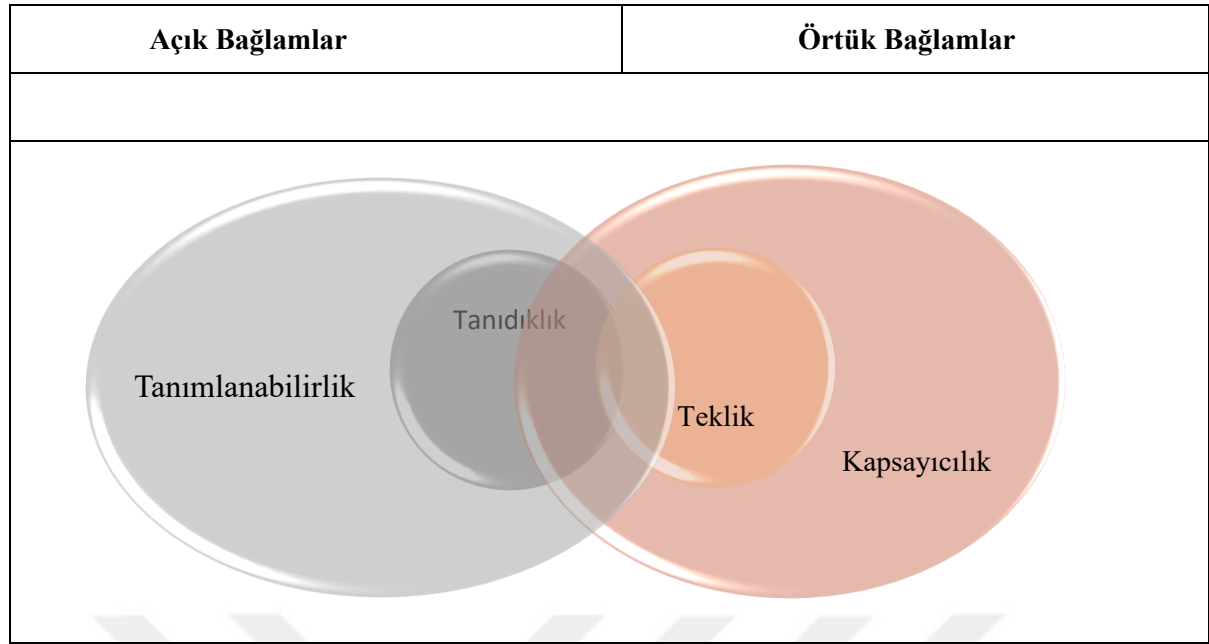
	1. Kart	2. Kart	3. Kart
F1 dosyası	Kadın 2'yle kavga etti	Erkek 1'le kavga etti	-
F2 dosyası	Kadın 2'yle kavga etti 2 tarafından darp edildi	Erkek 1'le kavga etti 1'i darp etti	-
F3 dosyası	Kadın 2'yle kavga etti 2 tarafından darp edildi 3 tarafından yardım edildi	Erkek 1'le kavga etti 1'i darp etti	Polis 1'e yardım etti

Heim, belirliliği *tanıdık olma* (familiarity) ölçütüyle ele almış ve belirliliğin edimsel bağlamda konuşucu ve dinleyici odaklı olarak ele alınması gerektiğinin altını çizmiştir. Tanıdık olmanın dinleyicinin dünya bilgisiyle gerçekleşmesi sonucu oluşan çıkarımsal örnekler, dilbilimciler arasında *tanımlanabilirlik* (identifiability) ölçütünün oluşmasına neden olmuştur. Tanımlanabilirlik ölçütü, konuşmacının kullandığı AÖ'yü dinleyicinin tanımlayabilecek konumda olduğunu varsaymasıdır. Tanımlanabilirlik tanıdıklık kuramını tümüyle reddetmez. Teklik-kapsayıcılık ölçütlerinde olduğu gibi tanımlanabilirlik de tanıdıklık ölçütünü kapsayarak onu yer yer genişletmektedir. Erk Emeksiz'e göre (2003) tanıdıklık/tanımlanabilirlik ölçütü, eylemin gelecek zaman, soru, olumsuzluk ve kipliklerle çekimlenmesi sonucu oluşan örtük bağlamlı tümcelerde dinleyici açısından belirliliğin kodlanmasını engellemektedir. Emeksiz bu durumu aşağıdaki örnekler üzerinden açıklamıştır.

- (26) a. **Dilbilim bölüm başkanı** henüz atanmadı. [-belirli]
b. İstanbul'da **hayatının aşkıyla** buluşabildin mi? [-belirli]
c. Yönetmenliğe göre yalnızca **öğrenci temsilcisi** fakülte yönetim kurulu toplantısına katılmalı. [-belirli]

Örneklerdeki tümcelerin eylemleri olumsuz, soru ve gereklilik kipleriyle çekimlenmiştir ve eylemler gerçekleşmediği için gerçekdışılık kipiyle işaretlenmiştir. Yani dilbilim başkanının kim olduğu, kişinin hayatının aşkıyla buluşup buluşmadığı ve öğrenci temsilcisinin toplantıya katılması henüz dildışı gerçek dünyada gerçekleşmemiştir. Gerçekleşmeyen bu eylem öbekleri, gerçekdışılık kipini işaretlemektedir. Gerçekdışılık kipi de tümcedeki AÖ'lerin bir gönderime sahip olmasını ve dolayısıyla da tanıdıklık/tanımlanabilirlik almasını engellendiği için bu AÖ'leri belirsiz olarak kodlamaktadır.

Belirlilik üzerine yapılan çalışmalar doğrultusunda belirlilik ölçütleri için aşağıdaki gibi bir şema oluşturulabilir. Şemadaki *açık bağlamlar*; eylemin geçmiş zaman, bitmişlik, süreklilik ve olumlu olarak çekimlenmesi sonucu oluşan tümceler için kullanılmaktadır. *Örtük bağlamlar* ise eylemin gelecek zaman, bitmemişlik, soru, kiplikler ve olumsuz çekimlenmesi sonucunda oluşan tümceler için kullanılmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi örtük bağlamlı tümcelerde eylem henüz gerçekleşmediği için belirli olarak kodlanan AÖ'lerde *dilbilgisel belirlilik* oluşmaktadır. Açık bağlamlı tümcelerde ise eylemin gerçekleşmesinden dolayı nesne konumundaki AÖ'lerin gerçek dünyada bir gönderimi bulunmaktadır. Belirli bir gönderime sahip olan AÖ de anlamsal düzlemde belirli olarak kodlanabildiği için bu tümcelerdeki belirlilikler anlamsal belirlilik olarak değerlendirilmektedir. Hem dilbilgisel belirlilik için hem de anlamsal belirlilik için kullanılan bu ölçütlerde, kapsayıcılık tekliği, tanımlanabilirlik tanıdıklığı genişleterek içine dâhil etmektedir.

Şekil 5.1. Belirlilik Ölçütleri (aktaran Sağlam,2018)

5.1.3.1. Dillerdeki Belirlilik Kategorisi Kodlayıcıları

Belirlilik (definiteness) kategorisi hem felsefe hem de dilbilim tarafından incelenen konulardan biridir ve her iki disiplin tarafından belirliliğin tanımı yapılmıştır. Hem felsefe hem de dilbilim belirlilik-belirsizlik kategorisini açıklarken mantıksal bir yaklaşım sergilemektedir. Her iki disiplinde belirlilik şu biçimde tanımlanmıştır: Söylemde, bahsedilen varlık ya da nesne konuşmacı ve dinleyici için herhangi bir varlık ya da nesneyse belirsiz olarak işaretlenmektedir. Eğer söylemdeki varlık ya da nesne hem konuşmacı hem de dinleyici için bilindik ve tanıdıksa belirli olarak işaretlenmektedir. Dilbilim, belirlilik-belirsizlik kategorisini *tanımlıkların* incelenmesi temelinde ele almıştır fakat son yapılan çalışmalarla belirlilik kategorisinin sadece tanımlıklar çerçevesinde ele alınması yetersiz kalmaktadır. Çünkü belirsizlik kategorisini belirleyen temel ve tek gösterge tanımlıklar değildir. Belirlilik-belirsizlik kategorisi, söylem kategorilerinden birisidir ve bu kategorinin işlevi, adların kullanılan bağlam içerisinde güncelleştirilmesini sağlayarak onların ortaya çıkış nedenlerini açıklamak ve tasvir edildikleri ortamdaki tekliğini, belirliliğini veya benzer olgu sınıflarıyla olan ilişkilerinde belirsizliğini göstermektir. Her dil, kendi dil özelliklerine ve işlevsel semantiğine göre bu kategoriye kendine özgü kodlayabilmektedir. Bu nedenle, her dilin belirlilik kategorisini kodlarken kendine özgü parametreleri yani, kendine özgü yapısal özellikleri bulunmaktadır. Bazı diller, belirlilik kategorisini dilbilgisel olarak tanımlıklarla kodlarken tanımlıklara sahip olmayan diller ise bu kategoriye işlevsel ve anlambilimsel yollarla kodlamaktadır. Belirlilik kategorisini tanımlıklarla kodlamayan dillerde belirlilik; vurgu, biçimbilimsel, sözlüksel ve sözdizimsel biçimde anlambilimsel içeriğe bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi *belirleyiciler* (determinants) arasında temel olan *tanımlık* ilişkiye girdiği adı güncelleyerek onun bir tümce içerisinde rol almasını sağlamaktadır. Dünya dilleri, belirlilik kategorisi bakımından iki farklı dil tipolojisine sahiptir. Tanımlık sisteminin bulunduğu diller

ve tanımlık sisteminin bulunmadığı diller. Tanımlık sisteminin bulunduğu diller ise kendi içerisinde tanımlıkların ada, sayı ve cinsiyet bakımından uyum sağlayarak değişen ve değişmeyen olarak iki alt tipolojiye ayrılmaktadır. Ayrıca tanımlıklar, belirlediği adın önünde veya belirlediği adın arkasında dizilim özelliği sergileyerek dizim bakımından da iki alt tipolojiye ayrılmaktadır. Örneğin, Hint-Avrupa dil ailesinin Romen dilleri içerisinde yer alan Fransızca, tanımlık sisteminin bulunduğu ve tanımlığın adın sayısına ve cinsiyetine göre değiştiği, dizim olarak adın önünde olduğu bir tanımlık tipolojisine sahiptir. Kısacası Fransızcada tanımlıklar adın cinsiyetine ve sayısına göre biçim değiştirmektedir.

- (27) a. **Le** garçon (eril-tekil) “oğlan”
b. **La** fille (dişil-tekil) “kız”
c. **Les** filles (çoğul) “kızlar”
d. **Les** garçons (çoğul) “oğlanlar”

Ayrıca Fransızcada tanımlıklar; *belirli, birleşik, belirsiz ve kısmi* olmak üzere dört türe ayrılmaktadır. Belirli tanımlığın; *le, la, l', les* olmak üzere dört farklı altbiçimi bulunmaktadır ve konuşucu ve dinleyici tarafından bilinen belirli bir varlığı veya nesneyi göstermek için kullanılmaktadırlar. Ünsüz ile başlayan eril ve tekil bir adın önünde *le*, ünsüz ile başlayan dişil ve tekil bir adın önünde *la*; eril veya dişil olsun çoğul bir adın önünde *les*; tekil olan hem eril hem de dişil /h/ ya da ünlü ile başlayan bir adın önünde *l'* altbiçimi kullanılmaktadır. Birleşik tanımlıklar ise *le, la ve les* tanımlıklarıyla belirli olan ada *á* ve *de* edatlarının getirilmesiyle gerçekleşen birleşme sonucunda oluşan tanımlıklardır. Tekil adlarda; *au* veya *du*, çoğul adlarda; *aux* veya *des* tanımlıkları kullanılmaktadır. Belirsiz tanımlık ise henüz söz konusu olmayan, belirsiz bir veya birden fazla varlığı veya nesneyi göstermek için eril ve tekil bir adın önünde *un*, dişil ve tekil bir adın önünde *une*, hem dişil hem de eril olan çoğul adların önünde *des* olmak üzere üç altbiçimi bulunan tanımlıklardır. Kısmi tanımlık ise cinsiyete göre değişip sayılamayan varlıklarda belirsiz bir miktarı ve soyut kavramları belirtmek için kullanılan tanımlıklardır. Eril ve tekil bir adın önünde *du*, dişil ve tekil bir adın önünde *de la*, dişil ve tekil olan ünlü ile başlayan bir adın önünde *de l'* biçiminde kullanılmaktadır.

Tablo 5.7. Fransızca Tanımlık Sistemi

	TEKİL	ÇOĞUL
Belirli tanımlık	le~ la~ l'	les
Birleşik tanımlık	au ~ du	aux ~ des
Belirsiz tanımlık	un~une	des
Kısmi tanımlık	du~ de la, de l'	Ø

Türkçe ise Altay dil ailesine mensup olan tanımlık ve cinsiyet kategorileri bulunmayan son dan eklemeli bir dil tipolojisine sahiptir. Türkçe, genel kabule göre belirlilik kategorisini ad durum eklerine sahip bir dil olarak belirtme durumuyla kodlamaktadır. Ayrıca Türkçede belirsizlik *bir* sayı sıfatı ile işaretlenmektedir. Fransızca tanımlık sistemi ile Türkçedeki karşılıkları aşağıda yer alan tabloda karşılaştırılmıştır (aktaran Bosnalı ve Topaloğlu, 2018, s. 1210).

Tablo 5.8. Fransızca Tanımlık ve Türkçede Denkliği (aktaran Bosnalı ve Topaloğlu, 2018, s. 1210)

Fransızca					Türkçe	
Bağlamsal Yapı	Tanımlık + Ad				Ø-Ad-Ø	
Belirli		Eril	Dişil	Nötr	Özne	Nesne
	Tekil	le	la	l'		
	Çoğul	les				
Bileşik	Tekil	au ~ du	à la ~ de la	à l' ~ de l'	Ø	
	Çoğul	aux ~ des				
Belirsiz	Tekil	un	une		Bir	
	Çoğul		des		Ø	
Kısmi	Tekil	du	de la	de l'	Ø	
	Çoğul	Ø	Ø	Ø	Ø	

İtalyanca, Fransızca gibi Hint-Avrupa dil ailesinin Romen grubunda yer alan ve belirlilik kategorisini Fransızcaya benzer bir biçimde kodlayan bir dildir. İtalyanca da tanımlık sistemine sahip ve tanımlığın cinsiyete ve sayıya göre değişkenlik gösterdiği, dizim olarak adın önünde yer aldığı bir tanımlık tipolojisine sahiptir (Özkan,1988, s.15).

- (28) a. **I'** amico (**the** friend) eril-tekil
b. **gli** amico (**the** friends) eril-çoğul
c. **I'**arancia (**the** orange) dişil-tekil
d. **le** arance (**the** oranges) dişil-çoğul
- (29) a. **una** strada (**a** Street) dişil
b. **un'** amica (**a** girl friend) dişil
c. **un** magazzino (**a** department store) eril
d. **uno** stadio (**a** stadium) eril

İngilizce; Hint-Avrupa dil ailesinin Germen grubundandır ve İngilizce tanımlık tipolojisine göre sayıya ve cinsiyete göre değişmeyen, dizime göre adın önünde yer alan tanımlık sistemine sahiptir. Belirlilik için tekil ve çoğul adlarda *the*; belirsizlik için sayılabilir ve tekil adlarda ünsüz sesle başlayan adlardan önce *a*, ünlü ile başlayan adlardan önce *an* tanımlığı kullanılmaktadır (Özkan, 1988, s. 8).

- (30) a. **The** earth is round.
b. I read **the** book you gave me.
c. I know **a** man.
d. He is **an** old man.

İngilizcede *the* tanımlığı, bir addan ikinci defa söz edildiğinde veya henüz bilinen bir addan söz edildiğinde de kullanılmaktadır: I received **a letter** and **a postcard** on my birthday. **The letter** was from my parents and **the postcard** was from my friend. / Yaş günümde **bir mektup** ve **tebrik kartı** aldım. **Bu mektup** annem ve babamdandı ve tebrik kartı da arkadaşlarımdandı (Gürbüz, 2016, s.93).

Almancada İngilizce gibi Hint-Avrupa dil ailesinin Germen koluna mensup bir dildir. Almanca tanımlık tipolojisi bakımından belirsizlik tanımlığının cinsiyete göre değişmediği fakat belirlilik tanımlığının sayıya ve cinsiyete göre değiştiği ve dizime göre tanımlıkların adın önünde yer aldığı tanımlık tipolojisine sahiptir. Belirlilik tanımlığı için *der*, *die*, *das*; belirsizlik tanımlığı için tekil adlarda *ein* tanımlığını kullanmaktadır (Özkan, 1988, s.16).

- (31) a. **der** mann (**the** man) eril-tekil
b. **die** Mönner (**the** men) eril-çoğul

- c. **die** Frau (**the** woman) dişil-tekil
 - d. **die** Fraun (**the** women) dişil-çoğul
 - e. **das** kind (**the** child) nötür-tekil
 - f. **die** kinder (**the** children) nötür-çoğul
- (32)
- a. **ein** mann (**a** man) eril
 - b. **ein** Frau (**a** woman) dişil
 - c. **ein** Kind (**a** child) nötür

Diller tanımlık tipolojisine göre tanımlığı, dizimsel olarak adın önüne getiren diller ve adın arkasına getirilen diller olmak üzere iki alt gruba ayrılmaktadır. Arapça, Hami-Sami dil ailesine mensup bükümlü dillerden olup tanımlık takısını adın önüne getiren dillerdendir. Belirlilik kategorisi, Arapça dilbilgisi kitaplarında *El-Marifetu* (belirlilik) ve *El-Nekratu* (belirsizlik) başlıkları altında ele alınmaktadır. Marife (belirlilik) ifade eden adlardır ve yedi türü bulunmaktadır; *zamirler*, *özel isimler*, *işaret isimleri*, *ism-i mevsûller*, *el ön takısını almış isimler*, *muzaflar* (el takısı almış tamlamalar), *münâdalar* (kendisine seslenenler). *Nekire* (belirsiz) olan sözcüklerin sonu ise tenvinlidir. “fî’l-hadikati **raculün** (Bahçede bir adam var.)” tümcesindeki **raculün** sözcüğünün anlamı belirli olmayan herhangi bir erkeğe gönderimde bulunmaktadır (Gürbüz, 2016, s. 92-93).

- (i). **Zamirler:** Ene fî’l-kulliyeti. (**Ben** fakülteyim.)
- (ii). **Özel İsimler:** İntasara **Mahmudun**. (**Mahmud** muzaffer oldu.)
- (iii). **İşaret İsimleri:** Haza kitabı. (**Bu** kitap)
- (iv). **İsm-i mevsûller:** ellezi hadara zekiyyun. (**gelen** zekidir.)
- (v). **El ön takısını almış isimler:** el-kulliyeti (**fakülte**)
- (vi). **Münâdalar:** Ya farisu ekdim. (**Ey süvari** ilerle.)
- (vii). **Muzaflar:** Sâfere sâduk’ul-mudiri. (**Müdürün arkadaşı** yola çıktı.)

Aşağıdaki tabloda dillerin belirlilik kategorisini kodlayan tanımlıkların karşılaştırılması yapılmıştır.

Tablo 5.9. Tanımlıkları Adın Önüne Getiren Diller (aktaran Yıldız, 2017, s. 5889)

Dil	"the"	"the book"
İngilizce	the	the book
Arapça	ال	الكتاب
İbranice	ה	הספר
Almanca	das	das Buch
Fransızca	le	le livre
İspanyolca	el	el libro
Yunanca	το	το βιβλίο

Bosnalı ve Topaloğlu, tanımlık tipolojisine göre Fransızca, İngilizce, Romanca ve Türkçeyi karşılaştırarak tablolastırmışlardır.

Tablo 5.10. Tanımlık Tipolojisi (aktaran Bosnalı ve Topaloğlu, 2018, s.1209)

Tanımlık		
T +		T –
T (Değişken) Fransızca	T (Sabit) İngilizce	T (Yok) Türkçe Ø Kitap Ø
Le garçon (oğlan)	The table (masa)	
La fille (kız)	The tables (masalar)	
Les filles (kızlar)		
+ Ad	Ad +	
Le garçon Fransızca	lup / lupul Romanca	

Çince *yalınlayan* (isolating) yapıda ve tanımlık sistemine sahip olmayan bir dildir. Aynı zamanda Çincede sayılabilir/sayılamaz ayrımı da bulunmamaktadır. Adların sayılamaz nitelikte olmasından dolayı çoğullanması söz konusu değildir. Çincenin karakteristik diğer bir özelliği ise yüklem tarafından atanan durum biçimbirimlerinin bulunmamasıdır. Çince, ad durum biçimbirimlerinin işlevini, sözdizimi ve tümcedeki edat sözcükleriyle yerine getirmektedir. Yani, Çincede bir sözcük sözdizimindeki sırasına göre kendi anlamsal durum işlevini yerine getirmektedir. Çincede ad çekimi; durum, iyelik, çokluk, aitlik ve soru işlevli edatlar ile gerçekleşmektedir. Ad durumlarından belirtme durumu ise /bâ/, /duí/, /yú/ edatları ile belirtilmektedir. Ancak belirtme durumunu sağlayan bu birimlerin belirliliği kodlayıp kodlamadığına dair dil incelemelerinde herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir (Ma, 2016, s.69-71). Tuğcu'nun Chomsky'nin *Aşamalı X* kuramından hareketle Çincede BÖ'nin bulunup bulunmadığına dair yapmış olduğu çalışmada, Fruya (2008), Öztürk (2004), Watanabe (2006) tarafından Çince gibi dillerde AÖ'lerin içsel olarak üye niteliğinde olmasından dolayı durum yüklenmemiş AÖ'lerin üye konumlarında bulunabildiği ileri sürülmüştür. Bu nedenle de BÖ gibi işlevsel bir kategorinin Çincede bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Buna karşılık Jo ise Çincede durum yüklenmemiş olan AÖ'lerin üye konumunda bulunmasını sağlayan soyut bir işlemcinin varlığını

savlamıştır ve Çincenin Mandarin ve Konton lehçesinde [-belirli] okuma alan durum yüklenmemiş olan AÖ'lerin eylem ardı konumla sınırlandırıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda bağlama göre Mandarinde aynı AÖ'lerin [+belirli] okumaya da sahip olabildiğini ve Kontonda sınıflandırıcılarla birlikte kullanılan AÖ'lerin de [+belirli] okuma alabildiğini söylemiştir. Her iki lehçede de sayılarla birlikte kullanılan AÖ'lerin [-belirli] okuma almasından dolayı sayı öbeği ya da sınıflandırıcı öbeğinin Çincede bulunduğunu ileri sürmüştür. Ishi ise Çincede BÖ gibi işlevsel bir kategorinin bulunduğunu fakat bu öbeğin başının sesbilimsel olarak gerçekleşmediğini ifade etmiştir. Yapılan çalışmalardan hareketle Çincede belirlilik kategorisinin bulunup bulunmadığı konusunda tam bir görüş birliği bulunmamaktadır (aktaran Tuğcu, 2009, s.43-45).

İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi belirsizlik kategorisini tanımlıklarla kodlamayan dillerde belirsizlik genellikle *bir* sayı sözcüğü ile ifade edilebilmektedir. Türkçede olduğu gibi İsrail İbranicesinde *Xad*, *Xat*, (*bir*) sözcüğü hem sayı sözcüğü olarak hem de belirsizlik işlevinde kullanılmaktadır. Swahili dilinde de *mw*, (*bir*) sayı sözcüğü belirsizlik ifade etmek için de kullanılmaktadır. Mandarin dilinde ise tekilleri çoğullardan ayırt etmek için *yi*, (*bir*) sayı sözcüğü kullanılmaktadır (Özkan, 1988, s.9-10).

- (33) a. Ish-**xad** ba' h'ena etmol. (A **man** came here.) Buraya **bir adam** geldi. (İsrail İbranicesi)
- b. Isha- **xat** bao' heno etmol. (A **woman** came here.) Buraya **bir kadın** geldi. (İsrail İbranicesi)
- c. Ni-li **mw** ona mtu mmoja. (I saw **a person**.) **Bir kişi** gördüm. (Swahilice)
- d. You **yi** gekèrèn (There is **a guest**) **Bir misafir** var. (Mandarince)

Sonuç olarak dünya dillerinde belirlilik kategorisi, her dilin kendi yapısal özelliklerine göre kodlanmaktadır. Kimi diller sahip olduğu tanımlık sistemleriyle belirliliği kodlarken kimi dillerde tanımlık sistemi bulunmadığı için belirlilik kategorisi; sesbilimsel, biçimbilimsel ve sözdizimsel gibi farklı dilsel birimlerle kodlanmaktadır.

6. TÜRKÇEDE BELİRLİLİK KATEGORİSİ

6.1. Türkçede Belirlilik Kategorisi ve Kodlayıcıları

Dilin en önemli işlevi anlam aktarmaktır. Dillerde anlamın açık ve doğru bir biçimde aktarılması sağlayan birçok dilbilgisel kategori bulunmaktadır. İletişimin konuşucu ve dinleyici olmak üzere iki icracısı bulunmaktadır. İletişimin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için konuşucu ve dinleyicinin ortak bir bilgi alanına sahip olmaları gerekmektedir. Dillerde konuşucu ve dinleyici arasındaki iletişimin anlaşılabilir olması için ortak bilgi alanını kodlayan kategorilerden biri belirlilik kategorisidir. Kimi diller belirliliği dilbilgisel olarak tanımlıkla kodlarken kimi diller belirliliği başka dilbilgisel birimlerle gerçekleştirmektedir. Hint-Avrupa ve Hami-Sami dillerinin büyük çoğunluğu belirliliği tanımlık sistemi ile kodlamaktadır. Altay dilleri içerisinde yer aldığı düşünülen diğer dillerde olduğu gibi Türkçede de tanımlık sistemi bulunmamaktadır. Bu nedenle Türkçe, belirlilik kategorisini farklı dilbilgisel veya sözlüksel birimlerle sağlamaktadır. Türkçede belirlilik kategorisi; *niteleyici*, *niceleyici*, *gösterici*, *belirtici sıfatlarla kurulan ad öbekleri*, *biçimbirimler*, *vurgu* ve *sözdizimi* gibi birimlerle kodlanmaktadır.

(i) Belirtme Biçimbirimi: Geleneksel dilbilgisi çalışmalarında *tözlü belirtme biçimbiriminin* $+(y)I^d$ nesne konumundaki AÖ'ye eklendiğinde nesneyi belirtili nesne yaptığı savunulmaktadır (Banguoğlu, 2007; Deny, 2012; Ergin, 2009; Korkmaz, 2019). Geleneksel dilbilgisi belirlilik kategorisine biçimsel olarak yaklaşmıştır. Tözlü belirtme biçimbirimini aldığı hâlde nesnenin belirli olarak kodlanmadığı kullanımlar söz konusudur. Tümcede nesnenin belirli olarak kodlanması; $[\pm\text{gönderimsel}] [\pm\text{belirli}] [\pm\text{özümlü}]$ olan karşıtlıklara göre gerçekleşmektedir. Bu üç karşıt duruma göre ortaya çıkan anlamsal belirlilikte tözlü belirtme biçimbirimini alan AÖ'ler belirli; tözsüz belirtme biçimbirimini alan AÖ'ler belirsiz olarak kodlanmaktadır.

(35) a. Ali **araba**+Ø aldı. [-belirli] [+özümlü]

b. Ali **araba**+y+ı aldı. [+belirli] [++özümlü]

Yukarıdaki (35a) tümcesinde *araba* ad öbeği dinleyici açısından herhangi bir arabaya gönderimde bulunduğu için belirsiz bir okuma almaktadır. Fakat eylemin geçmişte gerçekleşip bitmesinden dolayı Ali'nin aldığı araba konuşucu tarafından bilinen belirli bir araba olduğu için özgül değer almaktadır. (35b) tümcesindeki *arabayı* ad öbeği hem konuşmacı hem de dinleyici açısından bilinen belirli bir arabaya gönderimde bulunmaktadır. Bu nedenle hem belirli hem de özgül bir okumaya sahip olmaktadır ve (35b) tümcesindeki nesnenin özgüllük derecesi de artırılmaktadır. (35a) tümcesinde *araba* nesnesini belirsiz olarak kodlayan tözsüz belirtme biçimbirimidir. (35b)'deki nesneyi belirli olarak kodlayan ise $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimidir.

Tümcedeki vurgu, sözdizimi ve kip gibi şartlara bağlı olmadan kendi içsel yapısında belirli olan özel adlar, iyelik biçimbirimlerini ve işaret sıfatlarını alan ad öbekleri ve adılar nesne konumunda tözlü belirtme biçimbirimini $\{+(y)I^d\}$ almak zorundadır ve bu ad öbekleri belirtme biçimbirimini almadığında tümce dilbilgisi dışı olmaktadır. Alanyazında kendi içsel yapısında belirli olan ad öbeklerinin belirtme biçimbirimini alarak eyleme bağlanmasının zorunlu olması, bu ad öbeklerinin belirlilik derecelerini artırmak ya da kendi içsel yapısında belirliliğe sahip ad öbeklerinin ancak belirliliği kodlayan bir biçimbirimle eyleme bağlanabilmesi şeklinde değerlendirilmiştir. Bu durum da Türkçede belirlilik kategorisinin belirtme biçimbirimiyle kodlandığına tanıt olarak sunulabilir.

- (36) a. Ali **Ayşe'y+i** seviyor. [+belirli]
 b. *Ali **Ayşe+Ø** seviyor.
 c. Merve **arkadaşım+i** kıskanıyor. [+belirli]
 d. *Merve **arkadaşım+Ø** kıskanıyor.
 e. **Bu sergi+y+i** beğendim. [+belirli]
 f. ***Bu sergi+Ø** beğendim.
 g. Oya **biz+i** üzdü.
 ğ. *Oya **biz+Ø** üzdü.

Tümcede nesne konumundaki AÖ $\{+Ø\}$ sıfır biçimbirimle işaretlendiğinde eylemin çekim alanına girmekte ve eylemle bütünleşerek birleşik eylem özelliği sergilemektedir. Eylemle bütünleşen nesne eylemin önünden ayırlanamamaktadır. Ayrıca nesne ile eylem arasına *da*, *bile*, *ml* gibi dil birimlerinden başka bir dilbilgisel öge de girememektedir. Bu durum alanyazında *nesne geçişimi* (object incorporation) olarak ifade edilmektedir.

- (37) a. Oya sabahları **temizlik +Ø** yapar.
 b. *Sabahları **temizlik+ Ø** Oya yapar.
 c. Oya sabahları **temizlik+i** yapar.
 d. Sabahları **temizlik+i** Oya yapar.

Yukarıdaki (37a) tümcesinde nesne tözsüz olarak işaretlendiği için eylemle birleşerek *temizlik yap-* biçiminde eylemin anlamına katkı sağlamaktadır. Birleşik eylem özelliği sergilediği için tümcedeki eylem geçişsiz özellik kazanmakta ve nesne belirsiz hâle gelmektedir. (37b) tümcesinde nesne geçişimi olduğu için eylemle nesne arasına başka bir öge girmesinden dolayı tümce dilbilgisel dışı olmuştur. Sıfır

biçimbirimle işaretlenen nesne konumundaki AÖ, eylem önünden $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimini alarak eylemin çekim alanından çıkmaktadır. Eylemin çekim alanından çıkan nesne bağımsızlaşarak belirli hâle gelmektedir. Aynı zamanda bağımsızlaşan nesne, tümce içerisinde serbestçe yer değiştirebilmektedir. Bağımsızlaşan nesnenin tümce içerisinde serbestçe yer değiştirebilmesinden hareketle tözlü belirtme biçimbiriminin $\{+(y)I^d\}$ belirlilik işlevi yanında özerkleştirici işlevinin de bulunduğu söylenebilir.

Tümcelerde tözlü belirtme biçimbirimini alan her AÖ'de anlamsal belirlilik ortaya çıkmamaktadır. Belirtme biçimbirimini almasına rağmen nesnenin belirsiz olduğu söylemler söz konusudur.

- (38) a. Çocuklar **köfte**+**Ø** sever. [--belirli]
b. Çocuklar **köfte**+**i** sever. [-belirli]

Yukarıdaki (38b) tümcesindeki *köfteyi* AÖ belirtme biçimbirimini almasına rağmen [+belirli] bir okumaya sahip değildir. Öznenin çoğul olması ve eylemin geniş zamanda çekimlenmesi tümceyi *genellik* anlamıyla işaretlemektedir. Genel anlamlı tümcelerin nesnesi, tözlü belirtme biçimbirimini almış olsa bile belirli bir gönderime sahip olmadığı için *köfteyi* AÖ belirli olan bir köftele gönderimde bulunmamaktadır. Alanyazında bu kullanım *dilbilgisel belirlilik* olarak değerlendirilmiştir. Genel anlamlı tümcelerde nesne konumundaki AÖ tözlü belirtme biçimbirimini alsa dâhi anlamsal olarak [-belirli] kodlanmaktadır. Konuşucunun (38a) tümcesinin yerine (38b) tümcesini kullanmasının nedeni ise *köfteyi* AÖ'sünün belirsizlik derecesinin *köfte* AÖ'sünün belirsizlik derecesinden daha düşük olması olabilir. (38a) tümcesinde nesne tözsüz biçimbirimle işaretlendiği için eylemin çekim alanına girmekte ve tümcede nesne geçişimi oluşmaktadır. Böylece tümcedeki eylem *köfte sevmek* şeklinde birleşik eylem olarak algılanmakta ve belirsizlik derecesi *köfteyi* AÖ'sünden daha yüksek olmaktadır. Konuşucunun (38b) tümcesinde tözlü belirtme biçimbirimini kullanmasıyla nesne geçişimini bozulmuş ve tümcedeki eylem *sevmek* nesne ise *köfte* olarak belirginleştiği için *köfteyi* AÖ'sünün belirsizlik derecesi *köfte* AÖ'süne göre daha düşük olmaktadır.

Ayrıca tözlü belirtme biçimbirimi için diğer önemli bir nokta (39a-b) karşıtlığında görüldüğü üzere çokluk biçimbirimini alan nesne konumundaki AÖ'lerin tözlü belirtme biçimbirimini $\{+(y)I^d\}$ dilbilgisel zorunluluktan dolayı almak zorunda olmasıdır. Yüksek (1991), çokluk biçimbirimini almış nesne konumundaki AÖ'lerin *bütüncül dağılım* (complementary) özelliği gösterdiğini ve gönderimsel nitelikte olmalarından dolayı da belirli olduklarını söylemiştir. Belirli olan bu AÖ'lerin eyleme bağlanabilmesi için tözlü belirtme biçimbirimini almaları gerektiğini belirtmiştir (aktaran Tuğcu, 2009, s. 114).

- (39) a. *Mehmet **çiçekler+Ø** suladı.
b. Mehmet **çiçekler+i** suladı.

Verilen tüm örnekler sonucunda tözlü belirtme biçimbirimi için bir genellemeye varılabilir. Nesne konumunda tözlü belirtme biçimbirimini $\{+(y)I^d\}$ alan ad öbekleri her bağlamda ve söylemde belirli olarak kodlanamazken, başka dilbilgisel yollarla belirli olan ve kendi içsel yapısında belirliliğe sahip ad öbekleri, tözlü belirtme biçimbirimini $\{+(y)I^d\}$ olarak eyleme bağlanması zorunludur (Sağlam, 2018; Karahan, 2016; Boz, 2015; Yiğit, 2021).

(ii) Diğer Durum Biçimbirimleri: Tözlü belirtme biçimbirimi $\{+(y)I^d\}$ dışındaki diğer durum biçimbirimleri de *nesne geçişimi* olan tümcelerde belirsiz olan AÖ'ye belirli okuma kazandırabilmektedirler. Fakat bu durum her bağlam için geçerli olamamaktadır. (40b) tümcesinde ayrılma biçimbirimi $\{+Dan\}$ nesne geçişimini bozarak yenilen mandalinayı belirli bilinen bir mandalina hâline getirmiştir. (40d) tümcesinde ise yönelme biçimbirimi $\{+A\}$ nesne geçişimini bozarak çalışılacak dersi bilinen belirli bir ders yapmıştır. Görüldüğü gibi belirlilik için diğer durum biçimbirimlerinin de kullanılması söz konusudur (Sağlam, 2018).

- (40) a. Akşam **mandalina+Ø** yedim. [-belirli]
b. Akşam **mandalina+dan** yedim. [+belirli]
c. Ali **ders+Ø** çalıştı. [-belirli]
d. Ali **ders+e** çalıştı. [+belirli]
e. Ayşe **para+Ø** harcadı. [-belirli]
f. Ayşe **para+dan** harcadı. [+belirli]

(iii) İyelik biçimbirimleri: Türkçedeki diğer biçimbirimler gibi iyelik biçimbirimlerinin de birden çok işlevi bulunmaktadır. Bu işlevler, araştırmacıların açıklamaları doğrultusunda şu şekilde sıralanabilir (Karademir, 2013, s.185-186):

- i. Kavramlar arasında ilişki kurar.
- ii. Geldiği kavramın başka bir kavrama ait olduğunu bildirir.
- iii. Geldiği kavramın sahibini bildirir.
- iv. Anlam yükünde kişi ve sayı bilgisi taşır.

- v. Kavramları belirli kılar, belirtme işlevi görür. 3. kişi iyelik eki bu işleve en yatkın iyelik biçimbirimidir.
- vi. Türlü biçim bilgisel ve söz dizimsel birimlerin yapısında yer alır.

Grönbech, Eski Türkçede iyelik biçimbirimlerinin aslî işlevinin belirlilik olduğunu vurgulayarak 3. kişi iyelik biçimbirimini *harf-i tarif* olarak ifade etmiş ve harf-i tarifi işlevini ise eklendiği adı, dinleyicinin daha önce bildiği adla münasebete getirmek şeklinde açıklamıştır. Bu biçimbirimin iyelik işlevinin zamanla öne çıkan özel bir durumu olduğunu ve bu nedenle de 1. ve 2. kişi iyelik biçimbirimlerinin harf-i tarifi özel şekilleri olduğunu belirtmiştir (Grönbech, 1995, s. 77-84). Elcan da yapmış olduğu çalışmada, Grönbech'in bu tespitine değinerek Altaycada iyelik biçimbirimlerinin belirlilik işlevinde kullanılmasının Türkçeye göre daha ileri seviyede olduğunu belirtmiş ve Altaycanın Eski Türkçedeki gibi iyelik biçimbirimlerinin belirlilik işlevini Türkçeye göre daha çok koruduğunu dile getirmiştir (Elcan, 2016, s. 104). Karademir ise Grönbech'in belirtme işlevinden dolayı 3. kişi iyelik biçimbirimini, *harf-tarif* olarak ifade etmesinin yanlış olduğunu belirtmiş ve harf-i tarifi İngilizce ve Arapçada bulunan *the* ve *el* tanımlıklarına karşılık geldiğini, Türkçenin ise tanımlığa sahip olmadığını söylemiştir (Karademir, 2013 s.227). Üstünova, iyelik biçimbirimlerinin temel işlevinin geldiği adı, gerideki tamlayana sahiplik-aitlik işleviyle tözlü ya da tözsüz olarak bağlamak olduğunu fakat bu işlevinin geride kalıp belirtme işlevinin öne çıktığı kullanımlarının da bulunduğu dikkat çekmiştir. Üstünova'ya göre iyelik biçimbirimini alan her birim, iyelik öbeği/ ad tamlaması olarak değerlendirilmemelidir. Belirtisiz ad tamlamalarının belirtili ad tamlamasına çevrildiği kullanımlarda, iyelik biçimbiriminin işlevi, sahiplik-aitliktir. Örneğin, *balık kılıcı, dil bilimi, gök yüzü* gibi belirtisiz ad tamlamaları *balığın kılıcı, dilin bilimi, göğün yüzü* gibi belirtili ad tamlamalarına çevrilebilmektedir. Buna karşılık belirtisiz ad tamlamalarının belirtili ad tamlamasına çevrilemediği kullanımlarda, iyelik biçimbiriminin işlevi, belirtme işlevidir. Örneğin; *çocuk arabası, Sokullu Camii, Uludağ Üniversitesi* gibi belirtisiz ad tamlamaları *çocuğun arabası, Sokullu'nun Camii, Uludağ'ın Üniversitesi* gibi belirtili ad tamlamasına çevrildiğinde tamlamanın anlamı değişmektedir. Üstünova'ya göre bu nitelikteki sözcük öbekleri sıfat tamlaması olarak değerlendirilmeli ve *belirtisiz sıfat tamlaması* olarak ifade edilmelidir. İyelik biçimbiriminin belirlilik işlevinin de olduğu, "*Atatürk Üniversiteli olmak benim için ayrıcalık olmuştur her zaman.*" tümcesindeki *Atatürk üniversitesi+li* yerine *Atatürk üniversite+li* biçiminin kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu kullanımın nedeni, belirtme işlevindeki $\{+I^4\}$ biçimbirimin derin yapıda kendisinden önce gelen ve belirlilik işlevinde olan $\{+(s) I^4\}$ 3. kişi iyelik biçimbirimini düşürmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Türkçede türleri farklı olsa bile işlevleri aynı olan biçimbirimler üst üste gelemmez (Üstünova, 2009, s. 75). Şahin ve Ölmez, iyelik biçimbirimlerinin Eski Türkçede ayrı bir belirtme durum çekimine sahip olduğunu ve genel belirtme biçimbirimi $\{+(I)g\}$ yerine $\{+(I)n\}$ biçimbirimiyle çekimlendiklerini, Çağdaş Türkçede ise belirtme

biçimbirimleri arasındaki bu ayrımın yansızlaştığını belirtmişlerdir. Ancak iyelik biçimbirimlerinden sonra belirtme biçimbirimini getirme zorunluluğunun Eski Türkçeden Çağdaş Türkçeye miras kaldığını, iyelik biçimbirimini alan adların belirsiz sayıda da olsa sayıca sınırlı ve bir kümenin üyesi oldukları için belirlilik işlevinin bulunduklarını ifade etmişlerdir (Şahin ve Ölmez, 2020, s.117). Karahan, $\{+(y)I^{4j}$ tözlü belirtme biçimbirimini alan nesnenin eylemin çekim alanından çıkarak bağımsızlaştığını ve belirli hâle geldiğini belirtmiştir. Nesnelere belirlilik anlamı veren diğer bir biçimbirimin ise iyelik biçimbirimleri olduğunu, iyelik biçimbirimlerinin eklendiği adı söylenen veya söylenmeyen başka bir adla ilişkilendirerek, adı genellikten kurtardığı için belirli kıldığını söylemiştir. Bu nedenle iyelik biçimbirimleriyle bağımsızlık ve belirlilik kazanan nesnelerin belirtme biçimbirimini almadan da eylemin önünden uzaklaşabildiğini, tarihî lehçelerde, bu durumun pek çok örneğinin bulunduğunu aşağıdaki örnekler üzerinden göstermiştir (Karahana, 2016, s.254-262).

- (41) a. Düş gördüm ve **nice gördüğüm** girü unitdum. (Marzubannâme, 273)
b. Ben **kız kardaşum** Hâbile virmezem. (Kıyas-ı Enbiyâ, 101)
c. Ya Kâbil **kardaşuñ** niçün öldürdün? (Kıyas-ı Enbiyâ, 101)

Ayrıca Karahan, Türkçenin tarihî dönemlerine ait metinlerinde iyelik biçimbirimi alan nesnelerin belirtme biçimbirimini ve iyelik biçimbirimi alan tamlayıcıların da ilgi biçimbirimini almadan belirlilik ifade etmelerini, iyelik biçimbirimlerinin nesneye ve tamlayıcıya kazandırdığı belirlilik işlevine dayandırmaktadır (Karahana, 2016, s. 214-215).

- (42) a. Uram **yüzüm** ol han işigine (ETT,71).
“**Yüz+ü+m+ü** o hanın eşiğine koyayım.”
b. **Atam körmegenni** min kördüm.(BD, 61). “**Baba+m+ın görmediğini** ben gördüm.”
c. Henüz **hüsni bağında** yok şimşâd (KHŞ, 52). “Henüz **güzelliğ+i+n+ın bağında** yok şimşâd.”
d. **İşkı yolında**, kaşuñ yayı (KBD,50,59). “**Âşk+i+nın yolunda** kaşın yayı.”

(iv)Vurgu: Türkçede anlamsal belirliliği kodlayan dilsel birimlerden birisi de vurgu sistemidir. Türkçede vurgu kurallı bir tümcede yüklem hemen önündeki sözcüktedir. Konuşmacı tümcede öne çıkarmak istediği sözcüğü yüklem önüne getirerek vurgulamaktadır. Fakat bazen konuşmacı sözdizimini değiştirmeden vurguyu başka bir öğeye de kaydırabilir. Bu durumda da vurguladığı sözcüğe *karşıtsal* (contrastive) bir anlam kazandırmaktadır.

- (43) a. Annem bugün **EVİ** temizledi.
b. Bugün evi **ANNEM** temizledi.
c. **ANNEM** bugün evi temizledi. (Sen değil annem temizledi.)
d. **BUGÜN** evi annem temizledi. (Dün değil bugün temizledi.)

Tümcelerde tözsüz biçimbirimle işaretlenen nesne konumundaki AÖ, eylemin çekim alanına girdiği için tümcede nesne geçişimi oluşmaktadır. Nesne geçişimiyle birlikte nesne, eylemin anlamıyla bütünleşip birleşik eylem özelliği kazanmaktadır. Nesnenin eylemle birleşmesi sonucunda da tümcedeki eylem geçişsiz nitelik kazanmakta ve eylem önündeki nesnenin vurgusu kaybolmaktadır.

- (44) a. Ben **çay içtim**. [-belirli]
b. Ben **ÇAYI** içtim. [+belirli]

Yukarıdaki (44a) tümcesinde nesne geçişimi bulunduğu için tümcenin eylemi *çay iç-* biçiminde birleşik eylem özelliği kazanmaktadır. Nesnenin eylemle birleşmesi sonucunda da nesnenin üzerindeki vurgu kaybolmaktadır. Öte yandan (44b) tümcesindeki nesne belirtme biçimbiriminin özerkleştirici işlevinden dolayı eylemin çekim alanından çıkarak belirli olmaktadır. Aynı zamanda nesne vurguyu üzerine alarak da belirlilik kazanmaktadır. Hem vurgunun hem de belirtme biçimbiriminin belirlilik işlevinden dolayı tümcedeki nesnenin belirlilik derecesi artmaktadır.

- (45) a. **KUŞ** ötüyor. [-belirli]
b. Kuş **ÖTÜYOR**. [+belirli]

Yukarıda yer alan (45a) tümcesinde vurgu öznededir. Vurgunun öznedede olduğu bu tür tümcelerde özne yüklem tamlayıcısı görevindedir ve eylemi kimin gerçekleştirdiği değil gerçekleşen eylemin ne olduğu önemlidir ve *Kuş* öznesi belirli bir kuşa gönderimde bulunmamaktadır. Bu nedenle özne [-belirli] olarak kodlanmaktadır. Söz dizimini değiştirmeden vurgunun başka bir ögeye kaydırıldığı (45b) tümcesinde ise vurgusuz olan özne belirli bir kuşa gönderimde bulunduğu için [+belirli] olarak kodlanmaktadır. (45a-b) tümcelerindeki öznelerin [$\pm$ belirlilik] karşıtlığı vurgu sonucuyla oluşan anlamsal rollerden kaynaklanmaktadır. Bunlar; *Konu/Eski bilgi (Topic / Theme)* ve *Yüklemlik/Yeni bilgi (Comment)* karşıtlığıdır. *Konu/Eski bilgi (topic / theme)*, tümcede sözü edilen kişi, nesne ya da olguyken *Yüklemlik/Yeni bilgi (comment)* ise tümcenin bilgisel yapısında yeni bilgi sunulan bölümüdür. Söylemde vurgusuz olan Konu (eski bilgi), kendisi hakkında önceden bilgiye sahip olunan bölüm olduğu için belirlidir. Vurgulu olan Yüklemlik (yeni bilgi) ise konuşmaya yeni dahil edilen bölüm olduğu için

belirsizdir. Bu konuyla ilgili olarak Öztürk, Türkçede *Kılıcı-bitişme* (Agent incorporation) ve *Konu-bitişme* (theme incorporation) şeklinde iki tür bitişme yapısından söz etmektedir. Örneğin, “*Ali’yi arı soktu.*” tümcesinde (*arı soktu*) kılıcı-bitişme yapısıyken; “*Ali kitap okudu.*” tümcesinde (*kitap okudu*) konu-bitişme yapısıdır. Ayrıca Öztürk, Türkçede konu-bitişme yapılarının diğer dillerde olduğu gibi eylemi geçişsiz hâle getirmediğini, bu nedenle de Türkçede *yarı-bitişme yapısı* (pseudo incorporation) bulunduğunu belirtmiştir (aktaran Tuğcu, 2009, s.88). Kılıcı-bitişme ve konu-bitişme açısından bir genellemeye varılabilir. Eylemin çekim alanına yaklaştıkça vurgu, bitişme ve belirsizlik artmaktayken eylemden uzaklaştıkça vurgu, bitişme ve belirsizlik azalmaktadır (Erk Emeksiz, 2003; Sağlam, 2018; Tuğcu, 2009; Yiğit, 2021).

(v) **Sözdizimi:** Türkçede sözdizimi vurguyla birlikte anlamsal belirliliği kodlayan diğer dilbilgisel yöntemlerden birisidir. Türkçede tümce dizilimi (*Özne+ Nesne+ Yüklem*) biçimindedir. Tümcenin kurucusu yüklem ve tümcedeki diğer öğeler yüklem yönetimi altındadır. Tümcedeki tüm öğeler yüklem anlamını belirginleştirmek için yüklem tarafından atanan durum biçimbirimleriyle çeşitli rolleri üstlenmekte veya tümce içerisinde serbest şekilde hareket edebilmektedir. Konuşmacı sözdizimini değiştirerek belirtmek istediği sözcüğe ya da ad öbeğine belirlilik kazandırabilmektedir. Sözdizimi ve vurgunun etkisiyle tümcedeki *Konu* (*Eski bilgi*) belirli, *Yüklemlik* (*Yeni bilgi*) belirsiz olarak kodlanmaktadır.

- (46) a. [Merve]_{KONU} [Ayşe’ye çiçek verdi.]_{YÜKLEMLİK} **Konu** [+belirli]; **Yüklemlik** [-belirli]
 b. [Ayşe’ye çiçeği]_{KONU} [Merve verdi.]_{YÜKLEMLİK} **Konu** [+belirli]; **Yüklemlik** [-belirli]

Yukarıdaki (46a) tümcesinde *Merve* AÖ sözdizimsel konumdan dolayı *Konu*/Eski bilgi olduğu için belirli olarak kodlanmaktadır. Buna karşılık *Ayşe’ye çiçek* AÖ Yüklemlik /Yeni bilgi konumunda olduğu için belirsiz olarak kodlanmaktadır. (46b) tümcesinde sözdiziminin değişmesiyle *Ayşe’ye çiçeği* AÖ’sünün *Konu* /Eski bilgi konumuna taşınmasıyla belirli olarak kodlanırken *Merve* AÖ’sünün Yüklemlik /Yeni bilgi konumuna taşınması sonucunda belirsiz olarak kodlanmaktadır. Söz dizimindeki *Konu* /Eski bilgi ve *Yüklemlik* /Yeni bilgi karşıtlığının anlamsal belirliliğe etkisi için de bir genelleme yapılabilir. Tümcedeki bir ad öbeği yükleme yaklaştığı ölçüde belirsizleşmekte, yüklemden uzaklaştığı ölçüde de belirliliği artmaktadır.

(vi) **Kiplik (modality):** Konuşmacının iletişimde olay ya da durumlar karşısındaki tutum ve niyetlerine kip denmektedir. Türkçede istek, emir, şart ve gereklilik gibi birçok kip ve söz konusu kiplerin aktarımını sağlayan birçok kip kodlayıcısı bulunmaktadır. Kiplik; konuşmacının olaylar karşısındaki niyetini, görüşünü ve inancını ifade ettiği için gelecek zamana atıfta bulunmaktadır. Tümcelerde kipliklerle çekimlenmiş eylemlerin gelecek zamanı bildirmesinden dolayı eylem henüz gerçek dünyada gerçekleşmemiştir. Gerçekleşmeyen eylemler de gerçektirlik kipini işaretleyerek tümcelerdeki ad öbeklerinin dildışı gerçeklikte bir gönderime sahip olmasını engellemektedir. Herhangi

bir gönderime sahip olamayan ad öbekleri de belirsiz ve özgül-dışı olarak kodlanmaktadır. Tümcelerdeki eylemin bitmişlik ve sürme bildiren kipliklerle çekimlenmesi sonucunda, tümcedeki eylemler bitmiş ya da gerçekleşmeye devam etmektedir. Bitmiş ve hâlâ süren eylemler tümcedeki gerçeklik kipini işaretlemektedir. Gerçeklik kipi de tümcedeki ad öbeklerinin gerçek dünyada bir göndergeye sahip olmasını sağlamaktadır. Gönderime sahip olan ad öbekleri de belirli ve özgül olarak kodlanmaktadır.

- (47) a. **Gençler+Ø** başarılı olmak için planlı ve programlı çalışmalı. [-belirli] [-özgül]
b. **Gençler+Ø** başarılı olmak için planlı ve programlı çalıştılar. [+belirli] [+özgül]
c. **Kadın+Ø** sevilme ister. [-belirli] [-özgül]
d. **Kadın+Ø** sevilme istedi. [+belirli] [+özgül]

Yukarıdaki (47 a-c) tümceleri hem genel anlamlı hem de gerçekdışılık kipiyle işaretlendiği için tümcedeki özneler belirsiz ve özgül-dışı olarak kodlanmıştır. Buna karşılık (47b-d) tümceleri genel anlamlı olmadığı ve gerçeklik kipiyle işaretlendiği için tümcedeki özneler belirli ve özgül olarak kodlanmaktadır.

Sonuç olarak Türkçede belirlilik kategorisi; *sesbilimsel*, *biçimbilimsel* ve *sözdizimi* gibi dilbilgisel yöntemlerle kodlanmaktadır. Söylemde belirliliğin bu dilbilgisel yöntemlerle kodlanmasını sağlayan pek çok etken söz konusudur. Türkçede belirlilik kategorisi, sözdizimsel olduğu kadar anlambilimsel, edimbilimsel, metinbilimsel, göstergebilimsel ve söylembilimsel düzlemlerle de ilişkili olan bir kategoridir. Bu nedenle belirlilik kategorisi üzerine yapılacak olan çalışmalarda, bu dil düzlemlerinin hepsi göz önünde bulundurulmalıdır.

6.1.1. Belirlilik Kodlayıcısı Olarak Durum Biçimbirimleri

Söylem sırasında bir varlığı ait olduğu kümedeki diğer üyelerden ayırma işlemi, konuşucu ve dinleyici arasındaki göstergelerin belirli hâle gelebilmesi için gereklidir. Tümcedeki sözcüklerin anlam alanı konuşucu ve dinleyici için ortak değilse iletişimde aksaklıklar yaşanabilmektir. Bu nedenle diller, tümceye konu olan varlığı ve eylemi belirli kılmak için durum kategorisi gibi çeşitli yöntemler kullanmaktadır. Bütün dillerde varlıklara ait özellikleri gösteren ve bu özelliklerin ayrılmasını sağlayan sözcük kategorileri bulunmaktadır. Örneğin; İngilizcede *tanımlık*, *gösterimsel/belirleyici* (determiner) gibi kategoriler bulunmaktadır. Türkçede ise varlıkların anlam alanını daraltarak belirli kılan sözcük kategorileri bulunmaktadır. Adın gösterdiği varlığı renk, şekil, sayı ve aitlik bakımından belirli kılan sözcük kategorisi olan *tamlayıcılar* ve *bağımlı dilbilgisel biçimbirimler* belirlilik kodlayıcısı olarak kullanılmaktadır. Türkçedeki belirliliği sağlayan tamlayıcılar; *niteleyiciler niceleyiciler*, *göstericiler* ve *belirleyicilerdir*. Örneğin; *kedi* sözcüğü kedi türünün tamamına gönderimde bulunurken *bu büyük sarı*

renkli bir kedi AÖ içinde yer alan nitel ve nicel özelliklerden dolayı bahsi geçen kediye diğer kedilerden ayrı kılmaktadır. Türkçede belirliliği kodlayan bağımlı dilbilgisel biçimbirimler; *iyelik, aitlik, ilgi ve durum biçimbirimleridir* (Hirik, 2019; Sağlam, 2018; Yılmaz, 2021; Kerimoğlu, 2023; Tuğcu, 2009). Aşağıda alanyazında Türkçede belirlilik kategorisini kodlayan durum biçimbirimleri üzerine yapılan açıklamalardan bazılarını kısaca değinilecektir:

Aydın, Türkçede ilgi biçimbiriminde ve belirtme biçimbiriminde biçimbirimsel olarak tözsüz ve tözlü olan iki biçimbirimin eş zamanlı olarak kullanıldığını, biçimbirimsel olarak görünmeyen biçimbirimin *soyut durum* (abstract case); biçimbirimsel olarak görünen biçimbirimin ise *biçimbilimsel durum* (morphological case) terimleriyle ifade edildiğini söylemiştir. Geleneksel dilbilgisine göre nesneye soyut durum olan $\{+\emptyset\}$ tözsüz belirtme biçimbiriminin eklenmesi, nesneyi belirsizlikle işaretlemektedir. Tözlü belirtme biçimbiriminin $\{+(y)I^d\}$ nesneye eklenmesi ise nesneyi belirli olarak işaretlemektedir. Ancak Türkçede $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimini alan nesnenin belirsiz olarak işaretlendiği söylemler, bu genellemeyle çelişmektedir. Aydın, bu söylemlerden kaynaklı tözlü belirtme biçimbiriminin belirlilik kategorisi açısından işlevlerini açıklarken; $[\pm\text{gönderimsel}]$, $[\pm\text{belirli}]$, $[\pm\text{özgöl}]$ karşıtlıkların göz önünde bulundurulması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu karşıtlıkların durumuna göre tözlü ve tözsüz belirtme biçimbirimlerinin nesneyi belirli ya da belirsiz olarak kodladığını belirtmiştir (Aydın, 1997, s.7-8).

Hirik'e (2019) göre biricik ve tek olan özel adlar dışındaki canlı, cansız, soyut, somut türünden pek çok varlığı gösteren adlar, yapısal olarak çokluk taşımasa da iç yapılarında çokluk bildirmektedir. *Biber* her ne kadar teklik bildirse de zihinde başka biberlerin de canlanmasına neden olmaktadır. Çokluk taşımayan cins adlar, gösterilen varlığın oluşturduğu kümede ve derin yapıda çokluğu işaret etmektedir. Dillerde adın gösterdiği varlığı benzerlerinden ayrılmasını sağlayan niteleyiciler, niceleyiciler, göstericiler ve belirticiler gibi sözcük kategorisi olan tamlayıcılar, ayırt etme işlemini gerçekleştiren temel işlevçilerdir. Hirik, Türkçede tanımlık sistemi olmadığı için varlıkların anlam alanını daraltma işlemini *sınırlayıcılar* sözcüğüyle ifade etmiştir. Sınırlayıcılar, öbeğin tamlayanına özgü bir özellik olup sözlüksel unsurların yanı sıra bağımlı biçimbirimlerle de yapılabilmektedir. Sözcüğün anlam alanı sözcüğü tamlayan unsurların sayısı ve türü artıkça daralmaya başlamaktadır. Sözcüğün anlam alanı daraldıkça sözcük, ait olduğu varlık kümesindeki diğer benzerlerinden ayrılarak zihinde bir gösterge olarak belirmektedir. Hirik, sınırlayıcıları *tam, yarı ve belirsiz* sınırlayıcılar olarak üç başlık altında incelemiştir. Tam sınırlayıcılar, varlığın adını birden fazla tamlayanla sınırlamaktadır; “*en büyük yaşlı ağaç, en büyük kara kedi, iki güzel sarışın kız*”. Yarı sınırlayıcılar, varlığın adını sadece bir tamlayanla sınırlamaktadır; “*sarışın kız, büyük köpek, iki elma, bu masa, kitabı, çantam, çantan*”. Belirsiz sınırlayıcılar ise *benimki, seninki, çantası* gibi biçimbirimlerle ve *birkaç adam, herhangi bir öğrenci, bazı çocuklar* gibi sözlüksel tamlayıcıları içermektedir. Ayrıca Hirik'e göre durum biçimbirimlerini alan sözcüklerle *bu, şu, o* türünden sözcükler sınırlama bakımından aynı işleve ve dereceye sahiptir. Bu nedenle, durum biçimbirimleri ve göstericiler belirlilik işlevinde benzerlik göstermektedirler. Belirlilik

işlevindeki bu benzerlikten hareketle dilbilgisindeki genel kabulün aksine sadece tözlü belirtme biçimbiriminin değil, diğer durum biçimbirimlerinin de $\{+A, +DA, +DAn\}$ belirlilik işlevi bulunmaktadır. Geleneksel dilbilgisinde, $\{+(n)In\}$ ilgi biçimbirimini alan ad tamlaması belirli; bu biçimbirimi almayan ad tamlaması belirtisiz ad tamlaması olarak değerlendirilmiştir. Hirik, bu görüşe eleştirel bir şekilde yaklaşarak her iki ad tamlamasının da belirli olduğunu ileri sürmüştür. Belirtili ad tamlamasının belirtme grubu; belirtisiz ad tamlamasının ise niteleme grubu oluşturduğunu ve her ikisinde de sınırlama düzeylerinin tamamlanmadığını belirtmiştir. Her iki ad tamlaması arasındaki farkı ise belirtili ad tamlamasının sınırlama derecesinin belirtisiz ad tamlamasına göre daha ileri düzeyde gerçekleştiği şeklinde açıklamıştır.

Sağlam (2018), Türkçede tözlü belirtme biçimbiriminin $\{+(y)I^d\}$ nesneye eklenmesiyle nesne-eylem arasındaki *nesne geçişiminin* bozulduğunu ve nesnenin belirgin hâle geldiğini belirtmiştir. Bazı söylemlerde nesne geçişiminin diğer durum biçimbirimleriyle de bozulabildiğini söylemiştir. Nesne geçişiminin bozulmasıyla nesne konumundaki AÖ'ye rol yüklemesiyle birlikte nesne belirli olarak kodlanmaktadır. Ancak bu biçimbirimler belirlilik işlevini sınırlı bağlamlarda gerçekleştirebilmektedir.

- (48) a. Ben **merdiven+Ø indim**. [-belirli]
 b. Ben **merdiven+den indim**. [+belirli]
 c. Ali **ders+Ø çalış**. [-belirli]
 d. Ali **ders+e çalış**. [+belirli]

Yukarıdaki (48a) tümcesinde nesne geçişiminden dolayı tümcedeki eylem *merdiven in-* biçiminde birleşik eylem özelliği gösterdiği için belirsiz olmaktadır. (48b) tümcesinde, nesnedeki $\{+DAn\}$ ayrılma biçimbirimi tümcedeki nesne geçişimini bozduğu için nesne belirli olarak kodlanabilmektedir. Aynı durum (48c-d)'deki tümcelerde de gözlemlenmektedir. (48c) tümcesindeki nesne geçişiminden dolayı eylem *ders çalış-* biçiminde birleşik eylem yapısı oluşturduğu için tümcedeki eylem hem geçişsiz özellik kazanmakta hem de belirsiz olarak kodlanmaktadır. (48d) tümcesinde nesnenin yönelme durumunu almasıyla nesne geçişimi bozulduğu için nesne belirli olarak kodlanabilmektedir.

Türkçede, dilbilgisi kaynaklarına göre belirlilik, tözlü belirtme biçimbirimi $\{+(y)I^d\}$ ve ilgi biçimbirimleriyle $\{+(n)In, +im\}$ işaretlenmektedir (Banguoğlu, 2007; Deny, 2012; Ergin, 2009; Korkmaz, 2019). Her iki biçimbirimin de belirlilik işlevini art zamanlı olarak inceleyen Grönbech'e göre ilgi biçimbirimi ve belirtme biçimbirimi Eski Türkçede *kelime ayırıcı* işlevinde kullanılmıştır. İlgi biçimbirimi kendisinden sonra gelen adla arasındaki çekim bağına gevşettiği; belirtme biçimbirimi de kendisinden sonra gelen eylemle arasındaki çekim bağına gevşettiği için *kelime ayırıcı* işlevinde kullanılmıştır. Eski Türkçede belirtme biçimbiriminin dinleyici açısından belirlilik işlevinde kullanılıp

kullanılmadığı tam anlamıyla bilinmemektedir. Bu dönemde, belirtme biçimbiriminin temel işlevi nesneye eklenerek nesneyle eylem arasındaki çekim bağına gevşetip nesneyle eylemin kaynaşmasını önlemektir. Bu nedenle, Eski Türkçede belirtme biçimbirimi, nesneye önem verildiği durumlarda kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde, eğer nesne başka birimlerle belirli hâle gelmemişse konuşucunun dinleyicinin de bildiğini kabul ettiği bağlamlarda tözlü belirtme biçimbirimini kullanması, zorunlu hâle gelmiştir. Modern lehçelerde ise belirtme biçimbiriminin belirlilik işlevi daha ön plana geçmiştir. Belirtme biçimbiriminin bu şekilde özelleşmesiyle *kelime ayırıcı* işlevi yerini daha çok *belirlilik işlevine* bırakmıştır. Fakat belirtme biçimbirimin belirlilik işlevinde kullanılması, Türkçenin tüm lehçeleri için geçerli değildir. Bazı lehçeler belirtme biçimbiriminden bir belirtili nesne biçimbirimi yaparken bazı lehçeler belirtme biçimbirimini Eski Türkçedeki gibi kelime ayırıcısı işleviyle kullanmıştır. Yakutçada tözlü belirtme biçimbirimi, tam bir kelime ayırıcısı işlevinde kullanılmıştır. Osmanlıcada ise tözlü belirtme biçimbirimi, belirtili nesne biçimbirimi olarak kullanılmıştır.

- (49) a. **Ū+Ø istim. “Su+Ø içtim.” (Yakutça)**
b. **Ū+nu istim. “Su+y+u içtim”**
c. **Kîsi+Ø öldürdüm. “Sansar+Ø öldürdüm.”, “Sansar+ı öldürdüm”, “Sansarlar+ı öldürdüm.”**
d. **Kitap+Ø aldım. (Osmanlıca)**
e. **Kitab+ı aldım.**

Grönbech’in Bøthlinkten örnek gösterdiği (49a-b) tümcelerinin ilkinde tözsüz belirtme biçimbirimiyle yapılan eylem (*û is-*; *su iç-*) ikincisinde ise tözlü belirtme biçimbirimiyle içilen (*û*; *su*) nesnesinin anlamı vurgulanmaktadır. Öte yandan Yakutçada tözsüz belirtme biçimbirimin bulunduğu nesnenin tek mi ya da çok mu olduğunu ifade eden bir şekil bulunmamaktadır. Bağlama göre dinleyicinin karar vermesi beklenmektedir. Bu nedenle, (49c) tümcesinde tek bir sansardan veya birçok sansardan bahsedilmiş olabilir. Ya da konusu için belirli dinleyici için belirsiz bir sansardan hatta dinleyici için de belirli olan bir sansardan bahsedilmiş olabilir. Bu ihtimallerden hangisinin kastedildiğine dinleyicinin karar vermesi beklenmektedir. Yakutların düşünce tarzları ve dilsel düşünce formları bütün bu ihtimalleri kapsamaktadır. Sonuç olarak Yakutçada tözlü belirtme biçimbirimi, nesnenin bağımsız olması istenilen bağlamlarda; tözsüz belirtme biçimbirimi ise nenenin eylemle bütünleşik biçimde olması istenilen bağlamlarda kullanılmaktadır. Osmanlıcada, tözlü ve tözsüz belirtme biçimbirimlerinin kullanışları, Yakutçada olduğu gibi geniş bir yelpazeye sahip değildir. Tözlü belirtme biçimbirimini alan nesne hem konuşucu hem de dinleyen için belirli, bilinen bir nesne olmaktadır. Tözsüz belirtme biçimbirimini alan nesneyse dinleyen için belirsiz bir nesne olmaktadır (Grönbech, 1995, s.127-138).

Karahan (2016), Türkçenin bazı dönemlerinde belirtme biçimbiriminin ilgi biçimbirimi işlevinde de kullanıldığını, bunun nedeninin ise her iki biçimbiriminin işlevlerinin benzer olmasından kaynaklandığını söylemiştir. Tözlü belirtme biçimbiriminin başlangıçta çok geniş bir kullanım alanına sahip olduğunu fakat daha sonra bu alanından çekilerek nesne konumunda sınırlandığını ve yerini de kendisiyle işlev benzerliğine sahip olan ilgi biçimbirimine bıraktığını belirtmiştir. Bu duruma Çağatay Türkçesi metinlerinden tespit edilen bazı örnekleri göstermiştir.

- (50) a. Kişilerin atını tavuşı “Kullarının atının gürültüsü” (ÇEK, 58)
- b. Bir kırgavulnu iskenesi “Bir sülün bacağı” (ÇEK, 57)
- c. Efrâsiyâbmı oğlu “Efrâsiyâb’ın oğlu” (ÇEK,57)
- d. Begler ve bahadurların barçanı köngli bir idi. “Beyler ve yiğitlerin hepsinin gönlü bir idi.” (ÇEK, 58)

Karahan, Türkçede tözlü belirtme ve ilgi biçimbirimlerinin diğer durum biçimbirimlerinden farklı olduğunu, diğer biçimbirimlerin tözlü olarak tek biçimbirimle adlara eklendiğini fakat belirtme ve ilgi biçimbirimlerinin adlara tözlü ya da tözsüz olarak iki biçimbirimle eklenebildiğini, belirtme ve ilgi biçimbirimlerinin arasındaki benzerliğin ise bu noktada başladığını vurgulamıştır. Tözsüz belirtme biçimbirimi, nesneyi *belirsiz*; tözlü belirtme biçimbirimiye nesneyi *belirli* olarak işaretlemektedir. Aynı işlev ilgi biçimbirimi için de geçerlidir. İlgi biçimbirimini alan tamlayan *belirli*; almayan tamlayanlar ise *belirsiz* olarak işaretlenmektedir. Tözlü belirtme ve ilgi biçimbirimleri, tümcede diğer durum biçimbirimleri gibi ileriye doğru ilişki kurmamaktadır. Bu biçimbirimlerin işlevi sadece eklendikleri sözcüklerle sınırlıdır. Tözlü belirtme biçimbiriminin işlevi nesne yapmak değil, var olan nesneye belirlilik kazandırmaktır. Bu durumda da tözlü belirtme biçimbirimi, durum biçimbirimleri gibi eylemle değil, eklendiği adla ilişki içerisinde. İlgi biçimbirimi ise ad-ad arasında ilişki kurarak eklendiği ada belirlilik, sahiplik anlamları kazandırmaktadır. Bu nedenle, tözlü belirtme ve ilgi biçimbiriminin sözdiziminde kullanılan durum kategorisinde değil, başka bir kategoride değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Karahan’a göre, Türkçede tözsüz belirtme biçimini alan nesne genellikle eylemin yanında yer almakta ve eyleme *belirsizlik* ve *genellik* niteliğiyle zorunlu olarak bağlanmaktadır. Belirtisiz nesne, bu niteliğinden dolayı birleşik eylem oluşturmaya diğer tümce öğelerine göre daha elverişlidir. *Söz vermek, ders çalışmak, kitap okumak* gibi. Tümcede tözlü belirtme biçimbirimini alan nesneyle eylem arasındaki çekim bağı gevşemektedir. Çekim bağının gevşemesiyle bağımsızlaşan nesne tümce içerisinde serbestçe yer değiştirebilmektedir. Ancak bu yer değiştirme amaçlanan anlam vurgusu çerçevesinde gelişebilmektedir. Aynı zamanda eylem ve nesne arasındaki çekim bağının gevşemesiyle nesne belirlilik de kazanmaktadır (Karahan, 2016, s.254-262).

Belirtme biçimbiriminin belirlilik işlevine Uzun, farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak bağımsız bir *soyut durumun* varlığını ileri sürmektedir. Türkçedeki belirtme durumunun iki farklı formda gerçekleşmesinden hareketle, dilbilgisinde kimi zaman tözlü kimi zaman tözsüz olarak görülebilen, biçimbilimsel görünümünden bağımsız bir soyut durumdan bahsedilebileceğini ve bu soyut durumun dile özgü gerçekleştirmelerden bağımsız olarak onların hepsini kapsayan bir üst durum olduğunu belirtmiştir. Uzun bu durumu şu örnek üzerinden açıklamıştır:

- (51) a. Ali **kitap**+Ø okudu. [-belirli]
 b. Ali **kitab**+ı okudu. [+belirli]

Uzun, (51a-b) tümcelerindeki *kitap/kitabı* nesnelerinin tözlü ve tözsüz belirtme biçimbirimleriyle çekimlendiklerini, nesnelerin tözlü ve tözsüz biçimbirimle çekimlenmesinde konum ve işlev farkı bulunmadığını, her iki biçimbirimin de nesne konumunda ve işlevinde kullanıldığını belirtmiştir. Evrensel ilkelere göre işlev ve konum farkının bulunmamasından dolayı belirtme durumunda tek bir biçimbirimin kullanılması gerekmektedir. Fakat Türkçede konum ve işlev farkı olmamasına rağmen belirtme durumu için iki farklı biçimbirim kullanıldığını ve belirtme durumunun tözlü ve tözsüz biçimde kullanılmasından hareketle soyut bir durumun tasarlanabileceğini ileri sürmüştür. Bu soyut durum, belirli bir güdülenmeyle biçimbirimsel olarak da gerçekleşebilmektedir. Bu durumda, Türkçede soyut durum ve soyut olmayan biçimbirimsel durum olarak iki tür durumun olduğu varsayılabilir. (50b) tümcesinde nesne konumundaki *kitap* sözcüğü söylemsel, metinsel ve anlamsal nedenlerden dolayı $\{+(y)I^d\}$ belirtme biçimbirimini alarak tözlü biçimde gerçekleşmekte ve nesneyi belirli olarak kodlamaktadır. Uzun, belirtme durumu için yapılan bu açıklamayla, geleneksel dilbilgisinin yaklaşımından da uzaklaşmadığını ifade etmiştir (Uzun, 2000, s. 190-192).

Boz, yapmış olduğu pek çok çalışmada Türkçede aslında nesnenin eyleme sıfırbiçimbirimle $\{+\emptyset\}$ bağlandığını, $\{+(y)I^d\}$ belirtme biçimbiriminin temel anlamsal işlevinin tümcede nesneyi belirli kılmak olduğunu, bu işleviyle de İngilizcedeki *the* tanımlığına benzediğini belirtmektedir. Boz, $\{+(y)I^d\}$ belirtme biçimbiriminin birçok dilbilgisi çalışmasında durum biçimbirimleri içerisinde gösterildiğini ancak tözlü belirtme biçimbiriminin ad-eylem bağlantısı kurmadığını, bu nedenle de durum biçimbirimleri içerisinde gösterilmesinin yanlış olduğunu dile getirmiştir. Türkçedeki asıl belirtme durumunun sıfır biçimbirim $\{+\emptyset\}$ olduğunu ileri sürmüştür. Tözlü belirtme biçimbiriminin $\{+(y)I^d\}$ sözdizimsel bir işlevinin bulunmadığını ve bu nedenle anlamsal işlevli bir biçimbirim olduğunun altını çizmiştir. Ayrıca tözsüz belirtme biçimbirimiyle eyleme bağlanan nesnenin hemen eylemin önünde yer aldığını, nesnenin yer değiştirmesi hâlinde ya da özel adlar, iyelik biçimbirimlerini almış adlar ve adılların nesne konumunda $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almasının zorunlu olduğunu söylemiştir. Tözlü belirtme biçimbiriminin özel adlar, iyelik biçimbirimlerini almış adlar ve adıllara

nesne konumunda eklenmesinin zorunlu olmasının nedenini ise bu sözcükleri ya belirli kılmak ya da belirlilik derecelerini yükseltmek olarak değerlendirmiştir (Boz, 2015, s. 32-33).

Kerimoğlu'na göre Türkçede belirlilik işlevinde; ilgi biçimbirimi, belirtme biçimbirimi ve iyelik biçimbirimleri kullanılmaktadır. Tözlü belirtme biçimbiriminin $\{+(y)I^d\}$ işlevi konusunda alanyazında iki görüşün öne çıktığını söylemiştir. Birinci görüştekiler, tözlü belirtme biçimbirimin nesne-eylem ilişkisi kuran bir durum biçimbirimi olduğunu kabul etmektedirler. İkinci görüştekiler ise tözlü belirtme biçimbiriminin sözdizimsel işlevinin bulunmadığını, belirlilik işlevinde kullanılan anlambilimsel işleve sahip bir biçimbirim olduğunu düşünmektedirler. İkinci görüştekilere göre tözlü belirtme biçimbirimi nesne-eylem ilişkisi kuramamaktadır. Ancak eklendiği adı belirli olarak işaretlemektedir. Tözsüz belirtme biçimbirimi ise nesneyi belirsiz olarak işaretlemektedir. Kerimoğlu, ikinci görüşün alanyazında giderek yaygınlaştığını belirtmiştir. Fakat tözlü belirtme biçimbiriminin $\{+(y)I^d\}$ her kullanımının sadece belirlilik işleviyle açıklanamayacağını vurgulayarak ikinci görüştekilerin belirtme biçimbirimi, tek bir işlevle sınırlandırmasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Çünkü tözlü belirtme biçimbiriminin sadece belirlilik işleviyle genellenmesi, diğer işlevlerinin yok sayılmasına neden olmaktadır. Kerimoğlu, kendi içsel yapısında belirli olan özel adların tözlü belirtme biçimbirimi almadan tümcede kullanılmadığını, bunun sebebinin ise belirli olan adların sadece tözlü belirtme biçimbirimiyle eylem çekimine girebilmesi olduğunu belirtmiştir (Kerimoğlu, 2023, s.62-64).

Tuğcu, Chomsky'nin *Aşamalı X* kuramından hareketle Türkçede AÖ ve BÖ şeklinde ikili bir ayrımın yapılabileceğini belirtmiştir. Türkçede AÖ'lerin BÖ'ye dönüşebilmesi için gönderimsellik ve durum yüklenmiş olması şarttır. Gönderimsellik ve durum biçimbirimi yüklenmiş AÖ'ler üye konumuna yükselerek BÖ'ye dönüşmektedirler. Fakat Türkçede BÖ'nün başı sesbilimsel olarak gerçekleşmemektedir. Nesne konumundaki AÖ'ler tözsüz belirtme durumuyla işaretlenerek eylemin çekim alanına girmekte ve üye konumuna yükselememektedir. Tözsüz belirtme biçimbirimiyle işaretlenmiş nesneler AÖ olmakta ve belirsiz olarak işaretlenmektedir. Yani, Tuğcu'ya göre gönderimi olan ve durum biçimbirimi alan bütün AÖ'ler üye konumunda olduğu için BÖ olmakta ve belirli olarak işaretlenmektedir. Belirtisiz nesnelerle eylem arasında nesne geçişimi olduğu için nesne eylemle bütünleşip birleşik eylem özelliği kazanmaktadır. Eylemle birleşen nesne AÖ olarak belirsiz biçimde kodlanmaktadır ve üye konumuna yükselememektedir. Ayrıca Tuğcu, sadece belirtme biçimbiriminin değil, diğer durum biçimbirimlerinin de gönderimselliğe sahip olabilmesinden dolayı belirliliği kodlaya bildiklerini belirtmiştir (Tuğcu, 2009).

Daşdemir, Türkçede Fransızca, Almanca ve Arapçada olduğu gibi adın belirli olduğunu gösteren bir görev ögesi (ek veya ilgeç) olmadığını fakat buna rağmen benzer ifadelerde bir adın bazen belirli bazen de belirsiz biçiminin kastedildiğini aşağıdaki örnekler üzerinden açıklamaktadır.

- (52) a. **Kuşlar+Ø** uçar. (kuşlar “kuş türü”, genel) [-belirli]
 b. **Kuşlar+Ø** uçtu. (belirli kuşlar) [+belirli]

Daşdemir, Türkçenin sondan eklemeli bir dil olmasından dolayı *belirlilik*, *belirsizlik/genellik* karşıtlığını gösteren bir *sıfırbiçimbirim*in tasarlamasının uygun olacağını hatta yukarıdaki örneklerdeki anlam içeriklerinin açıklanabilmesi için bunun gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Türkçede *bağlam* (context) ve *durumdan* (situation) yapılan belirlilik tespitinin yanında sözdizimsel yapıların da belirlilik ve belirsizliği etkilediğini; belirtme sıfatlarıyla belirtilmiş veya anlamca ya da çekim biçimbirimleriyle belirli bir kişiye, zamana, yere bağlanmış adların, ulaş bloklarının, adılların, özel isimlerin, zaman zarflarının, belirtili ad tamlamalarının daima *belirli ad özelliği gösterdiğini*; bunların dışında kalan yalın durumdaki adların, belirtisiz sıfat tamlamalarının ve ad tamlamalarının anlamca bir belirlilik taşımadığı sürece *belirsiz/genel ad* olarak işaretlendiğini dile getirmektedir. Ancak Daşdemir, (52a-b) tümcelerinin benzer yapıda olduğunu belirtse de bu tümceler benzer yapıda değildir. Çünkü (52a-b) tümcelerinin eylemleri farklı zaman biçimbirimleriyle çekimlenmiştir. (52a) tümcesinin geniş zamanla çekimlenmesi ve öznenin çoğul olması, tümceyi genel anlamlı bir tümce yapmaktadır. Genel anlamlı tümcelerin öznesi, belirli bir gönderimde bulunmadığı için belirsiz olarak kodlanmaktadır. (52b) tümcesinin eylemi geçmiş zamanla çekimlendiği için bitmişlik bildirmektedir. Bitmişlik kipiyle işaretlenen tümcelerin öznesi ise belirli, bilindik bir gönderime sahip olduğu için belirli olarak kodlanmaktadır. (Daşdemir, 2015, s.65-66).

Şahin ve Ölmez (2020), Taylan’ın (2015) doğrudan nesne için *özden belirli* (inherently) olan özel ad, adıl, soru sözcüğü, işaret sıfatı ve ortağ yoluyla belirli yapılmışsa belirtme durumunu alması gereklidir görüşünü, artzamanlı olarak Orhon Türkçesi ile karşılaştırmışlar ve adılların kendine özgü bir $\{+nI\}$ belirtme biçimbirimini; özel adların ise genellikle bir ünvan ile birlikte $\{+g\}$ belirtme biçimbirimini alarak kullanıldıklarını, sıfat ve ortağla belirli olan adların da belirtme durumu $\{+g\}$ biçimbirimini alarak kullanıldıklarına dair birçok örnek tespit etmişlerdir.

- (53) a. **biz+ni** ölrteçi (T I K6)
 b. **ëlbilge katun+u+g** (KT D1)
 c. **Ol sav+ı+g** (TII B7)
 d. **Ölteçi bodun+u+g** (BK D 23)

Şahin ve Ölmez, tespit edilen bu örneklerle rağmen Eski Türkçede, belirtme biçimbirimleriyle belirlilik işlevi arasındaki bağın zayıf olduğunu, belirtme biçimbirimlerinin Orhon Türkçesinde *ayırt edici nesne imleme* işlevinde kullanıldığını belirtmişlerdir. Buna karşılık Türkçede, tözlü belirtme

biçimbiriminin belirlilik işlevinin daha belirgin olduğunu söylemişlerdir. Eski Türkçedeki ayırt edici nesne imleme işlevini ise özne ve nesnenin birbirine çok benzediği tümcelerde nesneyi görünür kılmak biçiminde açıklamışlardır. Yazıtlarda tözlü belirtme biçimbirimlerinin düşürülmesi durumunda, nesnenin özne gibi anlaşılabilceği pek çok örneğin bulunduğunu da tespit etmişlerdir. Tarih sırasına göre sonra gelen ve Kül Tigin yazıtındaki birçok tümcenin tekrarlandığı Bilge Kağan yazıtında, önceki yazıtta tözsüz olan bazı ifadelerin Bilge Kağan yazıtında tözlü belirtme biçimbirimiyle yazıldığını belirlemişlerdir.

- (54) a. **türk bodun+Ø** ölöreyin urugsıratayın tər ermiş (KT D10) “Türk halkını öldüreyim, soyunu kurutayım der imiş.”
- b. **türk bodun+u+g** ölöreyin urugsıratayın tər ermiş (BK D 9) “Türk halkını öldüreyim, soyunu kurutayım der imiş.”

Kül Tigin yazıtındaki tümcede özne ve nesne ögeleri sıfırbiçimbirimle kodlandığı için yanlış anlaşılmaya müsaitken Bilge Kağan yazıtında tümcenin nesnesi $\{+g\}$ belirtme biçimbirimiyle imlenerek adeta bir düzeltme işlemi yapıldığını ve böylece özne ve nesnenin birbirinden ayırt edici nesne imlemi ile ayırt edilebildiğini ifade etmişlerdir. Özne ve nesnenin birbirinden ayırt edilmesi gereksiniminde, her iki ögenin $[+insan]$ olmasının da etkili olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca Şahin ve Ölmez, Karahan (2016) ve Boz’un (2015) tözlü belirtme biçimbirimini $\{(y)+I^d\}$ durum biçimbirimlerine dâhil etmemelerini eleştirerek tözlü belirtme biçimbiriminin durum biçimbirimleri içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Şahin ve Ölmez’e göre eğer tözlü belirtme biçimbirimi, sözdizimsel değil, sadece belirlilik işlevinde kullanılan bir biçimbirim olsaydı, nesnenin özne konumuna taşınması durumunda silinmemesi gerekirdi. Bu görüşlerini örnek tümce üzerinden açıklamışlardır: “*Herkes+i_{NESNE} sever > Herkes+Ø_{ÖZNE} sever.*” Nesne konumundan özne konumuna taşınırken nesnedeki belirtme biçimbiriminin silinmesini, tözlü belirtme biçimbiriminin bir durum biçimbirimi olduğuna tanıt olarak göstermişlerdir (Şahin ve Ölmez, 2020, s. 115-122).

Sev (2007), belirtme durumunu; ekli yükleme hâli ve eksiz yükleme hâli olarak iki başlığa ayırdıktan sonra eksiz yükleme hâlini de *eksiz belirtisiz yükleme hâli ve eksiz belirtili yükleme hâli* biçiminde iki alt başlıkta ele almıştır. Eksiz belirtisiz yükleme hâlinin belirtisiz nesne oluşturduğunu, eksiz belirtili yükleme halinin ise iyelik ekleri üzerine yükleme hâli getirilmediği zaman ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu şekilde oluşturulan nesnelerde yükleme hâli ekinin işlevi hissedildiği için belirliliğin söz konusu olduğunu vurgulayarak ekli yükleme hâlinin de belirtili nesne oluşturduğunu ifade etmiştir. Fakat Sev’in bu tespiti Eski Anadolu Türkçesi için geçerli olan bir durumdur. Türkçede, (54a) tümcesindeki dil kullanımının tam tersi bir kullanım söz konusudur. Tümcedeki nesne iyelik biçimbirimlerinden birini almışsa mutlaka $\{(y)+I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimini alması gereklidir. Eğer

iyelik biçimbirimini almış bir nesne tözlü belirtme biçimbirimini almamışsa tümce dilbilgisidışı olmaktadır. Bu durumun örneğini (55d-f) tümcelerinde görmekteyiz.

- (55) a. Mere kâfirler **kopuzum**+Ø getürüñ. (eksiz belirtili yükleme hâli)
- b. Getür **câm**+Ø içelüm sâki haber verme bize Cem'den. (eksiz belirtisiz yükleme hâli)
- c. Kesdi **kulağını** vü **kuyruğunu**. (ekli yükleme hâli)
- d. Çocuklar **topumu** aldı.
- f. *Çocuklar **topum** aldı.

Sebzecioğlu, tözlü belirtme biçimbiriminin $\{+(y)I^d\}$, dolaysız (düz) nesnenin ve etkilenen rolünün temel kodlayıcısı olduğunu ve genellikle konuşucu ve dinleyici için bilinen adlara ve yeni bilgiyi taşıyan *odak* (focus) konumundaki *belirli* (definite) adlara eklendiğini söylemektedir. Ayrıca dilin, iki sıfırbiçimbirimle kodlanan özne ve nesneli tümcelere göre $\{(y)+I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almış nesneli tümceleri daha çok kabul etmesini, $[\pm \text{ canlı}]$ $[\pm \text{ insan}]$ hiyerarşisiyle ilgili olduğunu vurgulamıştır. Tümcelerde $[\pm \text{ insan}]$ özellikli ad öbeklerinin *Kılıcı* olmaya eğilimli olmasından dolayı *Etkilenen* rolünü dışlamaya meyilli olduğunu ve her iki ögenin sıfırbiçimbirimle kodlanmasından dolayı özne ile nesne arasında konum ve rol ayrımı yapılamamasının güçleştiğini ve bu nenenle *?Ayşe insan sever* gibi dilbilgisidışı tümcelerin ortaya çıktığını belirtmiştir. Sıfırbiçimbirimle kodlanmış nesnenin eylemle birleşme, *geçişim* (incorporation) eğiliminde olduğunu ve sözdizimsel açıdan tümceleri öğelere ayırma işleminde belirtisiz nesnesi bulunan tümcelerin nesnesiz olarak algılanabileceğini ifade etmiştir. Sebzecioğlu, özne ve nesnenin sıfırbiçimbirimle kodlandığı tümcelerde, Türkçenin nesneyi eyleme yaklaştırarak dizimsel bir hareket yaptığını ve nesnedeki sıfırbiçimbirimi silerek nesneyi doğrudan eyleme yapıştırdığını düşünmektedir. Türkçenin çalkalama (scrambling) özelliği olan dillerden olduğunu ve tözlü belirtme biçimbiriminin nesneye eklenmesiyle nesnenin adeta bir *pasaport* olarak tümce içerisinde rahatça yer değiştirebildiğini, buna karşılık sıfırbiçimbirimle kodlanan nesnenin ise eylem önünden ayrılmadığının da altını çizmiştir. Özel adların belirli olduğu için belirliliği kodlayan tözlü belirtme biçimbirimiyle eyleme bağlanabildiği alanyazında genel kabul görmüştür. Sebzecioğlu ise bu ortak görüşe farklı bir açıklama getirmiştir. Özel adların anlambilimsel olarak içsel yapısında belirli olmasına karşın belirliliği kodlayan belirtme biçimbirimiyle eyleme bağlanabilmesinin dilin ekonomi yasasına ters düştüğünü, bu durumun sıfırbiçimbirimle kodlanmış özne ve nesnenin ayırt edilmesiyle ilgili olduğunu, özne ve nesne konumundaki öğelerin farklı biçimbirimlerle kodlanarak belirginleştirildiğini ileri sürmektedir (Sebzecioğlu, 2021, s. 226-233).

İlgi biçimbiriminin $\{+(n)I^d, +im\}$ temel sözdizimsel işlevi, adları adlara bağlamaktır. Anlamsal işlevi ise ilgi kurmaktır ve ilgi işleviyle ortaya çıkan belirlilik ve sahiplik işlevleri de bulunmaktadır. Tözlü belirtme biçimbiriminde $\{+(y)I^d\}$ olduğu gibi ilgi biçimbiriminin de bir durum eki olup olmadığı

alanyazında tartışılan bir konudur ve bu konuda da ortak bir görüş bulunmamaktadır. İlgi biçimbiriminin ad/adıl-ad arasında ilişki kurmasına karşın eylem-ad arasında ilişki kurmaması, bu biçimbirimin durum biçimbirimleri içerisinde değerlendirilmemesine neden olmuştur. Kerimoğlu, bu biçimbirimin işlevlerini şu şekilde sıralamıştır:

- (56) a. İki ad arasında ilişki kurma: **defterin sayfası**
b. Zamir ile edat arasında ilişki kurma: **senin gibi**
c. Ad ile eylemin arasında ilişki kurma: **Kıtap senin olsun**
d. Ek-fiil ile ilişki kurma: Bu, **senindir**.

Kerimoğlu'na göre ilgi biçimbiriminin ad-ad arasında kurduğu ilişki eylem-ad arasında kurduğu ilişkiden daha baskındır. Bu nedenle de ilgi biçimbirimi, durum kategorisine değil çekim eki kategorisine dâhil edilmelidir (Kerimoğlu. 2023, s.57-58). Kerimoğlu'nun bu görüşüne, Boz (2015) gibi kimi dilciler katılmamaktadır. İlgi biçimbiriminin eylem-ad arasında ilişki kurduğu tümcelerın aslında derin yapıda eksiltileğ ad tamlamaları olduğunu belirtmişlerdir.

Ergin, ilgi biçimbirimiyle oluşan ad tamlamalarının tözlü ve tözsüz biçimde olmalarına göre iki gruba ayırmıştır: *belirlilik-belirsizlik*; *geçicilik-daimilik*. Tamlayan unsur belirli ise veya belirtilmek isteniyorsa ilgi biçimbirimin alarak belirli ve geçici ilişki kurmaktadır. İlgi biçimbirimini almadan kurulan tamlamalar ise belirsiz ve daimî ilişki kurmaktadır ve bundan dolayı birleşik ad oluşturmaya daha eğilimlidirler. Belirlilik-belirsizlik karşıtlığından dolayı ilgi biçimbirimini alan ad tamlamalarının belirli ad tamlaması; ilgi biçimbirimi almayan ad tamlamalarının belirsiz ad tamlaması olarak adlandırıldığını ve ilgi biçimbiriminin ad-ad arasında ilişki kurmasından dolayı diğer durum biçimbirimlerinden ayrılarak ikinci dereceden bir hâl (durum) biçimbirimi olduğunu ifade etmiştir. Ergin, ayrıca kişi adlarının, iyelik biçimbirimi almış adların ve adların belirtisiz isim tamlaması kuramadığına dikkat çekmiştir (Ergin, 2009, s. 381-384).

- (57) a. **Ahmet'in atı**
b. *Ahmet atı
c. **komşumuzun kızı**
d. *komşumuz kızı
e. **onun suçu**
f. *o suçu

Boz (2015), ilgi biçimbiriminin oluşturduğu öbeklerin söz öbeği düzeyinde anlamsal işlevlere sahip olduğunu vurgulayarak bu biçimbirimin temel sözdizimsel işlevinin adları adlara bağlamak olduğunu, temel anlamsal işlevinin ise ilgi kurmak olduğunu düşünmektedir. Ayrıca ilgi biçimbiriminin ilgi temel işleviyle ortaya çıkan belirtme ve sahiplik işlevleri de bulunmaktadır. İlgi biçimbirimi birçok dilbilgisi çalışmasında durum biçimbirimleri arasında gösterilirken bazı dilbilimciler de bu biçimbirimi durum biçimbirimleri arasında göstermemektedir. İlgi biçimbirimini almış sözcüklerin {+DI⁴r} bildirme biçimbirimiyle tümcede yüklem olabilmesinden dolayı bu biçimbirimin adları eyleme bağladığı da belirtilmiştir. Bu işlevinden dolayı kimi dilciler bu biçimbirimi durum biçimbirimleri arasına dâhil etmektedir.

- (58) a. Kalem **onundur**. (Onun kalemidir.)
b. Gözlükler **Ahmet’indir**. (Ahmet’in gözlükleridir.)

Boz, bu görüşe katılmayarak (57a-b) tümcelerinde yüzey yapının dikkate alındığını, oysa derin yapıda bu tümcelerde söz eksiltmesine uğramış ilgi öbeklerinin bulunduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle, sadece yüzey yapıdaki bu kullanımlar dikkate alınarak ilgi biçimbirimin sözdizimsel bir işlevinin olduğu söylenemez. Boz’a göre ilgi biçimbiriminin ad-eylem bağlantısı kurmadığı için durum biçimbirimlerine dâhil edilmesi yanlıştır. Ayrıca Boz, ilgi biçimbiriminin söz öbeği düzeyinde bağlantı kurduğunu belirterek bu öbekleri anlamsal işlevlerine göre sınıflandırmıştır:

Ad/adıl- *ad* bağlantısıyla kurulan öbeklerde ilgi temel işlevinin yanında asıl işlev olan belirtme ve sahiplik işlevleri daha ön plandadır ve kurulan bu öbek ilgi öbeğidir.

- (59) a. **Benim kız** sizi görmek istedi.
b. **Gülbaharın çocuk** sınavda yine başarılı olmuş.

Ad-ad bağlantısıyla kurulan öbeklerde ilgi temel işlevinin yanında belirtme ve sahiplik işlevleri asıl işlevlerdir. Bu öbeklerdeki ilgi biçimbiriminin işlevi İngilizcedeki *the* tanımlığının işlevine benzemektedir. Bu nedenle geleneksel dilbilgisinde bu öbeğe belirtili ad öbeği denmektedir. Belirtili ad öbeğinde tamlayanın tamlanan bağlılığı geçicidir. Bu öbeklerdeki iyelik biçimbiriminin görevi, ad-ad arasında sahiplik ilişkisi kurmak değil, sahip olanı sayı ve kişi anlamlarıyla ikinci defa katmerli olarak vurgulamaktır.

- (60) a. **Ercan’ın mendili** benim olabilir.
b. **Mutfağın tüpü** bu sefer çabuk bitmiş.

Adıl-ad bağlantısıyla kurulan bu öbeklerde de ilgi temel işlevinin yanında asıl olan işlev *yarı belirsiz olan tamlayan konumundaki adılı belirtmektir*. Bu öbeğe geleneksel dilbilgisinde adıl öbeği/iyelik öbeği denilmektedir. Bu öbeklerde iyelik biçimbiriminin de bulunması, Türkçedeki katmerli sahiplik işlevlerine tanıt oluşturmaktadır. Alanyazında çoğunlukla kişi adılarının içsel olarak belirliliğe sahip sözcükler olduğu kabul edilmektedir. Boz ise kişi adılarının neden *yarı-belirsiz* olduğuna bir açıklama getirmemiştir.

- (61) a. **Bizim sözümüz** var.
b. Mehtap **sizin kitabınızı** getirecekmiş.

Eksik adıl/iyelik öbeğinin adıl/iyelik öbeğinden farkı tamlayan biçimbirimlerinin bu öbeğe bulunmamasıdır. Dilin ekonomi ilkesi ya da en az çaba yasası gereği kurulan bu öbekler konuşucuya kolaylık sağlamaktadır.

- (62) a. Dün **kitabınız** çarşıdan alındı. (sizin kitabınız)
b. Geçen yıl **anneleri** ölmüştü. (onların anneleri)

Belirtisiz ad öbeklerinde tamlayanın tamlanan bağlılığı kalıcıdır. Bu nedenle, bu tür öbekler, kalıcı ad yapmak için kullanılır. Belirtisiz ad öbeğinde iyelik biçimbirimi öbeğin kurucusu değildir. Fakat buna rağmen iyelik biçimbirimi öbekten ayrılamaz. Bunun temel nedeni öbekten ayrılmasıyla ortaya çıkacak olan biçimsel boşluğun yaratabileceği farklılaşmayı ve anlamsızlaşmayı önlemektir.

- (63) a. **Afyon kaymağı** çok güzeldir.
b. ***Afyon kaymak** çok güzeldir.
c. Toplum içinde **görgü kuralları** çok önemlidir.
d. ***Toplum içinde görgü kurallar** çok önemlidir.

Adıl-ilgeç bağlantısıyla kurulan ilgeç öbeklerinde *yarı belirsiz olan adıların* belirlilik düzeylerini arttırmak için ilgi biçimbirimi belirtme işleviyle kullanılmaktadır. Ancak aynı ilgeç öbeklerinin adlara biçimbirimsiz bağlanması, ilgi biçimbiriminin adıl-ilgeç bağlantısını kurmadığını, bağlantının tözsüz olarak gerçekleştiği göstermektedir (Boz, 2015, s. 21-25).

- (64) a. **Ben+im gibi** olmayın.
b. **Ayça+Ø gibi** olmayın.
c. **Şu+nun kadar** problemlisini görmedim.
d. **Ali+Ø kadar** problemlisini görmedim.
e. Aydın **bu kitap+Ø gibi** bir kitap görmedi.
f. Gelirken **iki kilo+Ø kadar** elma alır mısınız?

Sebzecioğlu, (2021) *çocuğun oyuncacı* biçimindeki öbeklerde ilgi biçimbiriminin sahip olunanın belirliliğini gösterdiğini; *çocuk arabası* biçimindeki öbeklerde ise ilgi biçimbiriminin yokluğunun belirli olmayana gösterdiğini belirtmiştir. Sebzecioğlu, ilgi biçimbiriminin diğer durum biçimbirimlerinden ayrılan farklılıklarının olduğunu vurgulayarak bunlardan birincisinin tek başına ya da eklendiği sözcükle birlikte düşürülmeye eğilimli olması; “~~benim~~ kitabım> kitabım, ~~arabanın~~ tekeri> araba teker vb. gibi; ikincisinin ise ilgi biçimbiriminin iyelik biçimbirimiyle birlikte kurduğu sahiplik ilişkisi olduğunu söylemiştir. Fakat Sebzecioğlu, ilgi biçimbiriminin bu farklı özelliklerine rağmen bir durum biçimbirimi olduğunu düşünmektedir. Bu görüşüne, ilgeçlerin adılara ilgi biçimbirimiyle birlikte diğer durum biçimbirimlerini atamasını; *sizin için, sizden yana, bize ait, kime dair* ve ilgi biçimbirimini alan ad öbeklerinin kalıplaşmamasına karşılık; ilgi biçimbirimini almayan belirtisiz ad tamlamalarının iyelik ekleriyle birlikte kalıplaşmasını tanıt olarak göstermektedir; *çörek otu, masa örtüsü* gibi.

Gülsevin ve Boz, Eski Anadolu Türkçesindeki işletim biçimbirimlerinin tasnifi üzerine yaptıkları çalışmada, ilgi biçimbirimini durum biçimbirimleri içerisinde göstermemişlerdir. Durum biçimbirimlerinin hepsinin temel işlevinin ad ile eylem arasında ilişki kurmak olduğunu, ilgi biçimbiriminin ise diğer durum biçimbirimleri gibi eylemle ad arasında ilişki kurmadığını, doğrudan doğruya iki ad arasında ilgi ve tamlama grubu meydana getirdiğini belirtmişlerdir. Gülsevin ve Boz, ilgi biçimbiriminin işlevindeki bu temel farklılığın nedenini, bu biçimbirimin durum biçimbirimi olmamasından kaynaklı olduğunu söylemişler ve bu biçimbirimi; *Öge belirlemeden bağlantı kuran ekler* altında bulunan *Tamlayan eki* alt başlığıyla ele almışlardır. Gülsevin ve Boz, bu çalışmada taranan metinlerde ilgi biçimbiriminin iyelik biçimbirimini almış tamlayan konumundaki sözcüklere çok seyrek olarak eklendiğini ve bu biçimde oluşan tamlamaların da belirtili tamlamalar olduğunu tespit etmişlerdir: *bu gün ki ‘ömrüm ılduzu karardı, dirlüğüm güneşi fenâ sayrılığına değdi* vb. İlgi biçimbiriminin işlevlerinin eklendiği ad ile başka bir ad arasında ilgi bağı kurmak; *ol suyuñ kenarında gül gülistan olmuş* ve tekrarlanan kelimelerde ilk kelimeye eklenerek en üstünlük derecesi (superlative) aktarmak *cânlaruñ cânı sıdk u îmândur* olduğunu belirtmişlerdir (Gülsevin ve Boz, 2019, s. 88-90).

6.2. Çağdaş Türk Lehçelerinde Belirlilik Kodlayıcıları

Grönbech'in (1995) belirttiği gibi modern Türk lehçelerinde belirtme durumunun belirlilik işleviyle kullanılıp kullanılmadığı hakkında ön çalışmalar eksik olduğu için belirtme biçimbiriminin tüm Türk lehçelerinde belirlilik işleviyle kullanıldığına dair tam bir görüş ortaya konulamamaktadır. Alanyazında, Türkiye Türkçesi dışında diğer Türk lehçelerinin belirlilik kategorisini nasıl kodladığı hususunda fazla bir çalışma yapılmamıştır. Çağdaş Türk lehçeleri üzerine yapılan çalışmaların birçoğunda, Türkiye Türkçesiyle Çağdaş Türk lehçeleri; sesbilimsel, biçimbilimsel ve sözdizimsel olarak karşılaştırılmıştır, fakat belirtme durumu veya diğer durum biçimbirimlerinin belirlilik işleviyle kullanılıp kullanılmadığına dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Çağdaş Türk lehçeleri üzerine yapılan çok az çalışmada, bu lehçelerin belirlilik kategorisini nasıl kodladıklarından bahsedilmiştir. Bu çalışmalardan hareketle, Türkiye Türkçesi gibi belirlilik kategorisini durum biçimbirimiyle kodlayan diğer Türk lehçelerine aşağıda kısaca yer verilecektir.

Sivtseva, Çağdaş Türkçenin kuzeydoğu lehçelerinden olan Yakutçada, belirlilik kategorisi üzerine yapılmış özel çalışmaların olmadığını, sadece dilbilgisi çalışmalarında, genel nitelikli bilgilerin yer aldığını ve tanımlık sistemine sahip olmayan Yakutçada belirlilik kategorisi üzerine yapılan çalışmaların diğer tanımlık bulunmayan dillerdeki çalışmalara dayandırıldığını belirtmiştir. Sivtseva'ya göre Yakutçada, belirlilik kategorisi teklik-çokluk ilişkisiyle yakından ilişkilidir. Yakutçada teklik-çokluk ilişkisi bağlama göre ada belirli veya belirsiz anlam verebilmektedir. Bağlama göre ad, genel ve tipik olana gönderimde bulunuyorsa belirsiz; özel olana gönderimde bulunuyorsa belirlilik anlamı kazanmaktadır. Bu görüş temelinde Yakutçada; belirli-teklik, belirli-çokluk, belirsiz-teklik, belirsiz-çokluk karşıtlıklarını bulunmaktadır.

- (65) a. **Kinige+Ø** tala turar. (Kitap seçiyor.)
 b. **Kinigi+ni** ılla. (Kitabı aldı.)
 c. **Kinige+Ø** ılla. (Kitabı götürdü.)

Yakutçada tekil adlar, varlıkların ve nesnelerin cinsine ve türüne de gönderimde bulunurlar ancak sayısal niteliğini belirtmezler. (65a) tümcesinde *kinige+Ø* (kitap) sözcüğü tözsüz belirtme biçimbirimini alarak cins-tür ilişkisi etrafında belirli bir anlam ifade ederek *dergi değil, sadece kitap seçiyor* anlamında kitap türüne gönderimde bulunarak belirlilik kazanabilmektedir. (65b)'de *kinige+ni* (kitabı) sözcüğü tözlü belirtme biçimbirimini alarak herhangi bir kitabı değil, belirli, bilinen bir kitabı aldı anlamında belirli olabilmektedir. (65c) örneğinde *kinige+ Ø* (kitap) sözcüğü ise tözsüz belirtme biçimbirimini alarak *dergiyi değil, sadece kitabı götürdü fakat hangi kitap olduğu belli değil* anlamında tümcenin bağlamına göre belirsiz de olabilmektedir. Sivtseva, bu örneklerden hareketle Yakutçada belirlilik-belirsizlik kodlayıcılarından birinin belirtme durumu olduğunu ve belirlilik kategorisinin

çokluk kategorisiyle etkileşimli ortak bir ifade temelinde gerçekleştiğini belirtmiştir (Sivtseva, 2014, s.86).

Ana Bulgarcanın günümüzdeki tek temsilcisi olan Çuvaşça, tarihî gelişimi bakımından Türk dili ailesinin en önemli lehçelerinden biridir. Türk dilinin tarihî ve çağdaş yazı dillerinden farklı olarak Çuvaş Türkçesinde yönelme-belirtme durumu tek bir biçimbirimle işaretlenmektedir. Çuvaş Türkçesinde $\{+(N)A\}$ biçimbirimi hem yönelme durumunu hem de belirtme durumunu işaretlemektedir. Çuvaş Türkçesinde bir sözcüğün yönelme ya da belirtme durumunda olduğu bağlandığı eylemin *isteminden* (valence) anlaşılmaktadır. *Yuldaja padâm* (Arkadaşa verdim) ve *Yuldaja kurdâm*. (Arkadaşı gördüm.) tümcelerinin ilkindeki *par-*, (vermek) eyleminin isteminden kaynaklı *yuldaj+a* sözcüğündeki biçimbirim yönelme durumunu; ikinci tümcedeki *kur-* eyleminin isteminden kaynaklı *yuldaj+a* sözcüğündeki biçimbirim belirtme durumunu işaretlemektedir. Çuvaş Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi nesneler tözlü ve tözsüz belirtme biçimbirimiyle çekimlenmektedir. Tözsüz belirtme biçimbirimini alan nesne belirtisiz; tözlü belirtme biçimbirimini alan nesne belirtili nesne olarak kodlanmaktadır.

- (66) a. Kolya vut şudince **kenege+Ø** vulat'. (Kolya ateşin ışığında **kitap** okuyor.)
 b. Şak víhitra **alíg+a** şakkariş. (O anda **kapıyı** vurdular.)

Durmuş'a göre (2009) yukarıdaki (66a) tümcesindeki *kenege+Ø* (kitap) sözcüğü sıfırbiçimbirimle belirtisiz nesne olarak işaretlenmiş ve (66b) tümcesindeki *alíg+a* (kapıyı) sözcüğü yönelme-belirtme durumu $\{+(N)A\}$ biçimbirimiyle belirtili nesne olarak işaretlenmiştir.

Çağdaş Türk lehçelerinin Güney Sibirya kolunun Sayan Türkçesi grubunda yer alan Tuva Türkçesinde belirtme durumu $\{+N^3I^4\}$ ve $\{+Ø\}$ biçimbirimleriyle yapılmaktadır. $\{+N^3I^4\}$ biçimbirimi iyelik biçimbirimini almayan adlara gelirken, $\{+Ø\}$ biçimbirimi 1. ve 2. kişi iyelik biçimbirimlerini almış adlardan sonra düzensiz olarak kullanılırken, 3. kişi iyelik biçimbiriminden sonra düzenli olarak kullanılmaktadır. 3.kişi iyelik biçimbirimiyle $\{+Ø\}$ belirtme biçimbirimi arasına mutlaka adıl n'si getirilmektedir. Ayrıca az kullanılmakla birlikte $\{+Ø\}$ belirtme biçimbirimi iyelik biçimbirimini almamış adlara da getirilmektedir. Gündoğdu'nun belirttiği gibi Tuva Türkçesinde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi belirtme durumunun tözlü ve tözsüz kullanımında, belirlilik ve belirsizlik işlevleri bulunmaktadır. Fakat Tuva Türkçesi, Türkiye Türkçesinden farklı olarak çoğunlukla nesnelerdeki belirliliği tözsüz belirtme biçimbirimiyle kodlarken belirsizliği ise tözlü belirtme biçimbirimiyle kodlamaktadır. Türkiye Türkçesinde belirtisiz olan nesneler tözsüz belirtme biçimbirimini alırken Tuva Türkçesindeki belirtisiz olan nesneler tözlü belirtme biçimbirimini almaktadır.

- (67) a. Respublikanın malçınlarına, Naadımınñkirjikçilerne bedik ködürlüşkännüg **sagış-setkil+di**, nayıralçı **harılzaa+nı**, ak **çol+du** küzedim. (Ülkenin tüm çiftçilerine ve tüm katılımcılarına **mutluluk+ Ø dostluk+ Ø, şans+ Ø** diliyorum.)
- b. Deer türk kagannarga **küş+tü**, **aas-kejik+ti** hayırılar. (Tanrı, Türk kağanlarına **güç+ Ø** ve **kut+ Ø** bağışlar.)

Tuva Türkçesinde, sıfırbiçimbirimle kullanılan belirtili nesnelerin Türkiye Türkçesinde belirtili nesne olarak tözlü belirtme biçimbirimini aldığı kullanımlar bulunmaktadır (Gündoğdu, 2018, s.83-87).

- (68) a. Kızılga başkılar **bilii+Ø** bedider institut baza ajıttingan. (Kızıl'da öğretmenlik **bilgisi+n+i** yükseltecek enstitü de açılmıştır.)
- b. Kızıl-Kuragino demir-oruk şuğumunuñ tudunuñinvestitsiya tölevileliniñniiti örtece 98 mlrd. **rubl+ Ø** ajıp turar. (Kızıl-Kuragino demir yolu hattının yapımıyla ilgili yatırım projesinin maliyeti, genel olarak 98 milyar **ruble+y+i** aşmaktadır.)

Tuva Türkçesi, Türkiye Türkçesinin tam tersine belirtili nesneyi, tözsüz belirtme biçimbirimiyle $\{+ \emptyset\}$ işaretlerken; belirtisiz nesneyi de $\{+N^3I^d\}$ tözlü belirtme biçimbirimiyle işaretlemektedir. Gündoğdu'ya göre (2018) Tuva Türkçesinde sınırlı sayıda da olsa belirtili nesnenin eyleme $\{+N^3I^d\}$ biçimbirimiyle bağlandığı kullanımlar da söz konusudur ve bu kullanımlar bağlama göre belirliliği veya belirsizliği kodlayabilmektedir. Aynı zamanda Tuva Türkçesinde sınırlı sayıda da olsa belirtisiz nesnenin tözsüz belirtme biçimbirimiyle eyleme bağlandığı kullanımlar da bulunmaktadır. Ancak tözlü belirtme biçimbirimini alıp da Türkiye Türkçesine tözsüz belirtme biçimbirimiyle aktarılan nesne kullanımları Tuva Türkçesinde oldukça yaygındır.

Gagavuz Türkçesi; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesi ile birlikte Güneybatı (Oğuz Grubu) içerisinde yer almaktadır. Oğuz grubunda Türkiye Türkçesine en yakın lehçe Gagavuz Türkçesidir. Gagavuz Türkçesinde belirtme durumu; $\{+ \emptyset\}$, $\{(y)+I^d\}$ biçimbirimleriyle yapılmaktadır. Bazı kullanımlarda ise $\{(y)+I^d\}$ belirtme biçimbiriminin düşmesi sonucunda geride kalan $\{+y\}$ yardımcı ünsüzü, belirtme biçimbirimin işlevini üstlenmektedir. Gagavuz Türkçesinde nesne tözlü ve tözsüz belirtme biçimbirimleriyle işaretlenmektedir. Tözsüz belirtme biçimbirimini alan nesne belirtisiz nesne; tözlü belirtme biçimbirimini alan nesne belirtili nesne olarak eyleme bağlanmaktadır (Özkan, 2019, s. 191-200).

- (69) a. Bekleerdim bân **sen+i**. (Ben **sen+i** beklerdim.)
b. **Yımirtanın kulbun+u** aarama. (Yumurtanın **kulbun+u** aramak.)
c. **Uzun yollar+ı** geçtik. (**Uzun yollar+ı** geçtik.)
d. Sarmaşıpta öptü **klanetçi+y**. (**Klarnetçi+y+i** yakalayarak öptü.)
e. Ne bir de **düş+Ø** gördü. (Ne bir de **rüya+ Ø** gördü.)
f. **Cenklär+ Ø, açlık+ Ø** geçirdik. (**Savaşlar+ Ø, açlıklar+ Ø** geçirdik.)
g. Her bir arı **bal+Ø** yapmaz. (Her arı **bal+ Ø** yapmaz.)

Sözdiziminde eylemle eyleyenlerin bağlantısı olan *istem* (valence) Eski Türkçeden günümüze değişkenlik göstermiş ve Türk dilinin tarihî ve çağdaş kollarına fiil-tamlayıcı ilişkisi farklı şekillerde yansımıştır. Bazı lehçelerde ünlü değişmesi, daralması veya genişlemesiyle ya da yabancı dillerin etkisiyle durum biçimbirimleri arasında görev değişikliği ortaya çıkmıştır. Gagavuz Türkçesinde de Bulgarca ve Rusça sözdiziminin etkili olması ve çeşitli ses olayları sonucunda durum biçimbirimlerinde görev değişikliğinin her çeşidini görmek mümkündür. Gagavuz Türkçesinde durum biçimbirimleri arasında görev değişikliği en fazla belirtme ve yönelme durumunda gerçekleşmiştir. Bu nedenle tümcelerde, nesneyle yer tamlayıcısını ayır etmek zorlaşmakta ve bu iki öge birbirine karıştırılmaktadır. Tümcelerde şekil bakımından yer tamlayıcısı anlam bakımından nesne; şekil bakımından nesne anlam bakımından yer tamlayıcısı olan sözcük ve sözcük öbeklerinin kullanımları söz konusudur.

- (70) a. Göz kulak olasin **Länkay+ı**. (**Lenkay+a** göz kulak olasin.)
b. Kim ii baktı **bu hıyar+ı**. (**Bu hıyar+a** kim iyi baktı.)
c. Düşünärdi sa o dündän beeri **denizçi+y+ä**. (O dünden beri **denizci+y+i** düşünürdiyse.)

Yukarıdaki (70a-b) tümcelerinde *Länkay+ı* ve *hıyar+ı* sözcükleri geçişsiz olan *olmak* ve *bakmak* eylemlerine belirtme biçimbirimiyle bağlanmıştır. (69c) tümcesindeki *düşünmek* eylemi geçişli olduğu hâlde *denizçi+y+ä* sözcüğü eyleme yönelme biçimbirimiyle bağlanmıştır (Özkan, 2019, s. 335). Gagavuz Türkçesinde belirtme biçimbiriminin belirliklik kodlayabildiğine dair yapılacak bir çalışmada öncelikle tümcelere yapısalcı biçimde yaklaşımdan eylemin geçişli olup olmadığına bakılarak tümcelerin nesneleri tespit edilmelidir. Çünkü Gagavuz Türkçesinde nesneler görev değişikliği yüzünden hem belirtme hem de yönelme biçimbirimlerini almaktadır. Bu analizlerden sonra tümcelerdeki nesnelerin belirli olup olmadığı saptanmalıdır.

Çağdaş Türk lehçelerinin Kıpçak grubunda yer alan Kazak Türkçesinde belirtme durumu için $\{+NI\}$ ve $\{+DI\}$ biçimbirimleri kullanılmaktadır. Adı doğrudan geçişli eyleme bağlayan belirtme durumu biçimbirimi, öznenin yaptığı yüklem bildirdiği işten etkilendiği için *nesne eki* olarak da ifade edilmektedir. Kazak dilbilgisinde nesne ve yer tamlayıcısı birleştirilerek *tolıqtawıš* ana başlığında incelenmektedir. Nesne için *tuwra tolıqtawıš* terimi kullanılmakta ve belirtili nesne için *jalğawlı tolıqtawıš*, belirtisiz nesne için ise *jalğawsız tolıqtawıš* terimiyleri kullanılmaktadır. $\{+NI\}$ ve $\{+DI\}$ belirtme biçimbirimi alan nesneler belirtili nesne; bu biçimbirimleri almayan nesneler ise belirtisiz nesne olmaktadır. Kazak Türkçesinde belirtisiz nesne genel bir varlığı karşılamakta ve tümce içerisinde daima yüklem önünde yer almaktadır. Belirtili nesne bilinen, belirli bir varlığı karşılamakta ve tümce içerisinde yer değiştirebilmektedir (Biray, Ayan ve Ercilasun, 2015, s. 142-144).

- (71) a. Abay **kisiniñ işindegi öner+di** köre bileği. (Abay, **insanın içindeki hünere+i** görebiliyor.)
- b. Şeşesi kız balasına suradı: **Bergen aqşam+dı** qayda qoydıñ? (Annesi kız çocuğuna sordu: **Verdiğim para+y+ı** nereye koydun?)
- c. Baksı-balgerler qorqıp sasıp turğanda, işinde birewi ayttı: **bul awruwdıñ emin+Ø** taptım. (Falcı-büyücüler korkup şaşkınlık içindeyken onlardan biri: **bu hastalığın devası+n+ı** buldum der.)
- d. Sol qalıpsa Üsen **bir talay alabuga+Ø** aldı. (Bu yolla Hüseyin **biraz balık+Ø** tuttu.)

Sonuç olarak Türkiye Türkçesi ve yukarıda bahsedilen Çağdaş Türk lehçelerinde genellikle belirlilik kategorisi kodlayıcısı olarak belirtme biçimbirimleri kullanılmaktadır. Ad tamlamalarında ilgi biçimbirimi belirliliği kodlarken tümcede nesne konumunda ad ya da ad soylu sözcüğü belirli olarak kodlayan dilbilgisel birimlerden birisi de belirtme biçimbirimidir. Belirlilik kategorisini kodlayan ilgi ve belirtme biçimbirimleri hem biçimsel olarak tözlü ve tözsüz formda gerçekleşmesiyle hem de işlevsel olarak belirliliği ve belirsizliği kodlamasından dolayı benzerlik göstermektedir. Her iki biçimbiriminin de eylem-ad ilişkisi kurmaması ve eklendiği adı belirli hâle getirmesi, bu biçimbirimlerin sözdizimsel işlevinin bulunmadığı, anlamsal işleve sahip olduğu alanyazında tartışılmaktadır. Gülsevin ve Boz (2019), Karahan (2016) gibi dilciler, ilgi ve tözlü belirtme biçimbirimlerinin durum biçimbirimleri olmadığını ileri sürülmektedir. Buna karşılık Sebzecioğlu (2021), Şahin ve Ölmez (2020) gibi dilciler ise bu görüşe katılmayarak her iki biçimbirimin de durum biçimbirimi olduğu konusunda hemfikirlerdir. Karşıt görüşte olmalarına rağmen araştırmacıların ortak görüşte olduğu tek nokta ise bu biçimbirimlerin belirlilik kategorisini kodladığıdır. Fakat tözlü belirtme biçimbirimi her bağlamda belirliliği veya daha az görölse de belirsizliği kodlamamaktadır. Çünkü söylem ve tümcedeki AÖ'de belirliliğin oluşabilmesini sağlayan tek etken belirtme biçimbirimleri değildir. Tümcedeki; eski-yeni bilgi,

konuşucunun ve dinleyicinin sahip olduğu dünya bilgisi, iletişimin gerçekleştiği bağlam ve fiziki ortam, vurgu, sözdizimi, anlambilim, metinbilim ve tümcedeki eylem öbeğinin çekimlendiği zaman ve kipler belirlilik kategorisini etkileyen diğer faktörlerdir. Oysa geleneksel dilbilgisi belirlilik kategorisini biçimsel bir yaklaşımla açıklamış ve belirlilik kategorisini sadece belirtme durumuyla sınırlandırmıştır. Geleneksel dilbilgisi, sıfırbiçimbirimle gösterilen tözsüz belirtme biçimbiriminin nesneyi belirtisiz nesne; $\{+(y)I^d\}$ tözlü belirtme biçimbiriminin nesneyi belirtili nesne olarak kodladığını belirtmiştir. Ancak belirlilik kategorisinin sadece sözdizimsel düzlemde açıklanması yetersiz ve eksik kalmaktadır. Belirlilik kategorisi, sözdizimsel olduğu gibi anlambilimsel, metinbilimsel, söylembilimsel ve edimbilimsel gibi dil düzlemleriyle de ilişki içerisinde olan geniş bir yelpazeye sahiptir. Söylemlerdeki nesnelerin belirliliği tespit edilirken bu dil düzlemlerinin hepsi göz önünde bulundurulmalıdır. Bir tümcede belirliliğin kodlanabilmesi için gerekli olan tüm koşullar sağlandığında, nesnenin belirtme biçimbirimleriyle kodlanması; $[\pm\text{gönderimsel}]$, $[\pm\text{belirli}]$, $[\pm\text{özüml}]$ karşıtlıklara göre gerçekleşmektedir. Tümcede içsel olarak belirliliğe sahip olan özel adlar, iyelik ve çokluk biçimbirimi almış ad öbekleri, adılar ve işaret sıfatlarıyla kurulmuş ad öbekleri nesne konumunda bulunuyorsa dilbilgisel zorunluluktan dolayı bu öbeklerin tözlü belirtme biçimbirimini $\{+(y)I^d\}$ alması zorunludur. Bu öbeklerin dilbilgisel zorunluluktan ötürü tözlü belirtme biçimbirimini alması, alanyazında belirli olan ad öbeklerinin belirlilik derecelerini artırmak ya da belirli olan adların ancak belirliliği kodlayan bir biçimbirimle eyleme bağlanabilmesi olarak açıklanmaktadır.

7. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışma, Türkçede belirlilik kategorisini kuramsal düzlemde inceleyen *nitel* (qualitative) bir çalışmadır. Araştırma deseni olarak nitel *betimsel-analitik yöntem* (descriptive-analytical approach) benimsenmiştir (Demirci ve Tuncel, 2020; Yıldırım ve Şimşek, 2022).

Araştırmada tartışma ve çözümlemeler iki tür veri üzerinden gerçekleştirilmiştir:

(i) Birincil veri: Araştırmacı tarafından üretilecek örnek tümceler, dilsel sezgi ve yargı temelli *içgözlem* (introspection) yöntemiyle oluşturulmuştur. İçgözlem, bireyin kendi zihinsel deneyimlerini ve dilsel sezgilerini raporlamasına dayanmaktadır.

(ii) İkincil veri: Alanla ilgili temel dilbilgisi ve dilbilim çalışmalarından derlenen örnek tümceler, ikincil veri çözümlemesi kapsamında incelenmiştir. İkincil veri, önceden toplanmış ve yayınlanmış verilerin yeniden çözülmesiyle elde edilir; bu yöntem, zaman ve kaynak tasarrufu sağlamanın yanı sıra alanyazında tutarlılık, devamlılık ve tarihsel bakış açısı kazandırma amacına yönelik kullanılır.

Araştırmada iki tür veri çözümleme yöntemi kullanılmıştır:

(i) Betimleyici Çözümleme (Descriptive Analysis): Bu çözümleme türüyle, her bir örnek tümce önceden belirlenmiş kuramsal çerçeveye göre incelenmiştir. Tümcelerdeki belirlilikle ilgili dilsel unsurlar belirlenmiş, bu unsurlar işlevlerine göre sınıflandırılmış ve aralarındaki ilişkiler ortaya konmuştur. Çözümleme süreci üç aşamada yürütülmüştür: **kodlama** (tanımlık, ek, sıfat gibi belirlilik işlev kodlayıcılarının işaretlenmesi), **kümeleme** (benzer değişirgen ve işlevlerin bir araya getirilmesi) ve **tema** (benzer kategori, değişirgen ve işlevlerin bağıntısal olarak ele alınarak genel çıkarımlara ulaşılması).

(ii) Doküman Çözümlemesi (Document Analysis): Bu yöntemle alanyazında yer alan tanımlar, betimsel ve açıklamalı dilbilgisi yaklaşımları ışığında karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, Türkçedeki belirlilik kategorisine ilişkin kuramsal yaklaşımlar ile örneklem metinlerdeki uygulamalar, çeşitli dilbilgisi kitapları, kuramsal dilbilim çalışmaları ve akademik makaleler üzerinden incelenmiştir. Doküman incelemesi, yalnızca tanım derlemek amacıyla değil; farklı savların belirlilik olgusunu nasıl yapılandığı, hangi ölçütleri esas aldığı ve dilsel düzlemde ne tür işaretleyiciler üzerinden tartışma yürüttüğü gibi sorulara yanıt aramak amacıyla yapılmıştır.

Özetle bu çalışmada araştırma deseni olarak nitel *betimsel-analitik yöntem* benimsenmiş, veri kaynakları kapsamında birincil veri olarak araştırmacının *içgözlem* yargıları ve ikincil veri olarak alanla ilgili dilbilgisi kitaplarından derlenen örnek tümceler kullanılmıştır. Toplanan veriler, betimsel analiz ve doküman incelemesi çerçevesinde kodlama-kümeleme-tema süreçleriyle çözülünerek yorumlanmıştır. Böylece tez, örnek tümceler üzerinden yürütülen teorik tartışmaları sistematik ve açık bir yöntemle sunmayı amaçlamaktadır.

8. SINIRLILIKLAR

Diller belirliliği farklı dilbilgisel yöntemlerle kodlayabilmektedir. Belirlilik kategorisi bazı dillerde tanımlık sistemi ile kodlanırken bazı dillerde ise tanımlık sistemi bulunmadığı için farklı dilbilgisel yöntemlerle kodlanmaktadır. Türkçe de tanımlık sistemine sahip olmayan dillerdendir. Türkçede belirlilik kategorisi; sesbilimsel, biçimbilimsel ve sözdizimsel yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Belirlilik kategorisi sadece adlarla ilişkili olan bir kategori değildir. Eylemleri ve zarfları da kapsamaktadır. Ayrıca belirlilik kategorisi sadece nesneyle ilişkili değil tümcenin diğer ögeleriyle de ilişkili olan bir kategoridir. Çalışmanın temel amacı nesneye eklenen durum biçimbirimlerinin işlevlerini açıklamak olduğu için sadece nesne konumundaki adların belirlilik ve belirsizlik karşılığı üzerinde durulmuş, diğer ögelerin belirlilik ve belirsizliği araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Türkçe belirlilik kategorisi; sesbilimsel, biçimbilimsel, sözdizimsel, metindilbilimsel ve edimbilimsel olarak işaretlenmekte, işaretlenme farklı dilbilimsel araçlarla gerçekleştirilmektedir. Çalışmada bu birimlerin belirlilik işlevi hakkında kısaca bilgi verilerek araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışmanın temel amacı; Türkçenin asıl belirtme durumunun $\{+ \emptyset\}$ sıfırbiçimbirimle kodlandığını, $\{+(y)I^f\}$ tözlü belirtme biçimbirimininse sözdizimsel değil, anlambilimsel bir işlevinin bulunduğu tanıt sunmak olduğu için, bu biçimbirimlerin belirlilik ve belirsizlik işlevi üzerinde ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır. Belirliliği kodlayan ayrılma, yönelme, ilgi ve iyelik gibi diğer biçimbirimlerinden kısaca bahsedilmiş, bu biçimbirimlerin belirliliği hangi şartlarda kodladığı kapsam dışında bırakılmıştır.

9. BULGULAR VE TARTIŞMA

9.1. Belirlilik Kodlayıcısı Olarak $\{+(y)I^4\}$ Tözlü Belirtme Biçimbirimi

9.1.1. Belirtme Biçimbirimlerinin Kökenbilgisi

Alanyazında $\{+(y)I^4\}$ tözlü belirtme biçimbiriminin kökeni, adlandırılması, sınıflandırmadaki yeri ve işlevleri, nesne ögesinin tanımı, eylem-tamlayıcı ilişkisini kurup kurmadığı ve nesneyi belirli olarak kodlayıp kodlamadığına dair birçok görüş ileri sürülmüştür.

Türkçede kullanılan biçimbirimler artzamanlı olarak tarihî dönemlerle ilişkilidir ve günümüzde biçimbirimler üzerine yapılan çalışmalar, tarihî dönemlerdeki biçim ve kullanımlarından bağımsız düşünülmemiştir. Bu nedenle yapılan bilimsel çalışmalarda, biçimbirimlerin özellikleri ve işlevleri betimlenirken kökenine dair birçok görüş ileri sürülmüştür. Alanyazında belirtme durumunun kökeni ait görüşler şu şekildedir:

Kuznetsov, belirtme durumunun kökenini 3. kişi adlı *an* ile *ok/ök* edatının yan yana gelmesine dayandırmıştır. *İşte* anlamında *ok/ök* edatının kullanıldığını belirten Kuznetsov, *ben ök* (işte ben) örneğini verdikten sonra belirtme durumunun 3. kişi *an* ile *ok* edatının birleşmesiyle oluşan gelişimini şu şekilde açıklamıştır: *an ok > an-ok > anok > anuk > anık > anıg*. Belirtme durumunun Oğuzlardaki gelişimini: *-anıg > (an) ıg > -ıg > -ı (g) > -ı > -(y) ı* şeklinde; diğer Türk lehçelerindeki gelişimini ise: *-anıg > (a) nıg > nı(g) > -nı* şeklinde göstermiştir. Ancak Kuznetsov'un bu görüşü, belirtme biçimbiriminin ara biçimlerine rastlanılmaması ve Türk dilinin yapısına uymamasından dolayı genel kabul görmemiştir (aktaran Ersoy, 2008, s. 348-349).

Altay teorisini savunan Ramstedt ve Poppe'ye göre, Genel Altaycada ilgi durumu $\{*+n\}$ idi. Ünlü ile biten sözcüklerden sonra $\{*+n\}$; ünsüz ile biten sözcüklerden sonra araya bağlayıcı ünlü sesinin getirilmesiyle birlikte Ön- Moğolcada $\{*+un\}$ olurken Türkçede $\{+ĩñ,+iñ\}$ biçimine dönüşmüştür. Tekin, bu görüşe katılmakla birlikte, bu görüşü Yakut dili üzerinden verdiği örneklerle desteklemiştir. Yakutçada özel bir ilgi biçimbiriminin olmadığını, fakat Yakutçada iyelik gövdelerinin çekiminde ve sadece 3. kişi iyelik biçimbirimiyle biten sözcüklerde, belirtme biçimbirimiyle aynı olan $\{+n\}$ ilgi biçimbiriminin ortaya çıktığını belirtmektedir: *saxa til-ĩ-n grammatika-ta* (Yakut dilinin grameri); *W. Radloff, saxa til-ĩ-n morfologiya-tĩ-n...* üreten *baran*. (W. Radloff Yakut dilinin morfolojisini çalışmış...) iki örnek özdeş yapılarda fakat farklı işlevlerde olması bakımından özellikle önemlidir. Çünkü *til-ĩ-n* ilgi durumunda, *morfologiya-tĩ-n* belirtme durumundadır. Tekin, Yakutçadaki bu kullanımdan dolayı Eski Yakutça ve Ana Türkçede $\{+n\}$ biçimbiriminin hem ilgi hem de belirtme durumunu karşıladığını varsayarak ilerleyen dönemlerde ilgi biçimbiriminin *n>ñ* biçiminde nazallaşması sonucunda, geç dönem Ana Türkçede ilgi biçimbirimin belirtme biçimbiriminden ayrıldığını belirtmiştir (Tekin, 2013, s.158-159). Poppe ise belirtme biçimbirimi, ilk Moğolcada ve ilk Türkçede $+*gĩ$, $+*gi$ şeklinde tasarlamış; araya yardımcı ünlülerin geldiği durumlarda biçimbirimin *_ilk* Moğolcada $+*igĩ$ ve $+*igi$ olduğunu belirtmiştir. Kononov, Castren, Yastremskiy ve Sevortyan da Eski

Türkçede belirtme durumu olarak kullanılan $\{+(I)g\}$ ve $\{+n\}$ biçimbirimlerini, $\{+n\}$ ilgi biçimbirimindeki /n/ sesine dayandırmışlardır. Kononov ise belirtme biçimbiriminin gelişimini; $+(n)_1 < +n$ (adıl menşeli ek/iyelik eki) biçiminde; $\{+g\}$ biçimbiriminin ise Türk ve Moğol dillerinde genel belirtme durumu olduğunu belirtmiştir. (aktaran Ersoy, 2008, s.348-349; Üstünova, 2019, s.179).

Alanyazında, $\{+(y)I^{d1}\}$ tözlü belirtme durumunun Eski Türkçedeki iyelik biçimbirimsiz ad gövdelerine gelen $\{+(I)g\}$ belirtme biçimbirimindeki /g/ sesinin düşmesi sonucunda, geride kalan bağlayıcı ünlünün eklenerek belirtme biçimbiriminin işlevini üstlendiği görüşü genel kabul görmüştür. Bu görüşü savunan dilciler, $\{+(I)g\}$ biçimbirimindeki /g/ sesinin düşmesi sonucu bağlayıcı ünlünün yuvarlak biçiminin görülmemesini ise 3. tekil kişi iyelik ekinden örnekseme olarak açıklamışlardır (Ergin, 2009; Timurtaş 1976; Özkan, 2013).

Canpolat, genel kabul gören bu görüşe katılmayarak Eski Anadolu Türkçesindeki belirtme durumunun $+Ig > +Ig > I$ gelişiminden ortaya çıkmadığını, bu gelişmenin olabilmesi için mutlaka ekin $\{+U\}$ biçiminde kullanımlarının olması gerektiğini, fakat yuvarlaklaşmanın çok yoğun olduğu Eski Anadolu Türkçesi döneminde /b, m, v/ gibi dudak ünsüzlerinden ve /u, ü/ gibi yuvarlak ünlülerden sonra bile belirtme durumunun düz-dar $\{+I\}$ biçimlerinin kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca Canpolat'a göre, Karahanlı Türkçesi eseri olan Kutadgu Bilig'de $\{+I\}$ belirtme biçimbiriminin kullanılması ve bu dönemde henüz /g/ sesinin düşürülmemiş olması ve devamında ise Harezmi, Kıpçak ve karışık dilli eserlerde $\{+(I)g\}$ belirtme biçimbiriminin kullanılmaması, aynı zamanda yuvarlak ünlülü biçimine de rastlanılmaması, belirtme biçimbirimin daha önceki dönemlerden başlayarak yerini adılara gelen belirtme biçimbirimine bıraktığını ve dolayısıyla Eski Anadolu Türkçesi dönemine gelmeden bu biçimbirimin zaten kullanımdan düştüğünü göstermektedir. Canpolat, belirtme biçimbiriminin kökenini ise Eski Türkçede tekil adılara gelen $\{+I\}$ ve çoğul adılara gelen $\{+nI\}$ biçimbirimlerine dayandırmıştır. Doğu Türkçesinde; *biz+ni*, *siz+ni*, *olar+nı* biçiminde çoğul adılara gelen $\{+nI\}$ biçimbiriminin belirtme durumu olarak genelleştiğini; Batı Türkçesinde ise *ben+i*, *sen+i*, *a+nı* tekil adılara gelen $\{+I\}$ biçimbiriminin de belirtme durumu olarak genelleştiğini ifade etmiştir (Canpolat, 1992, s. 9-11). Canpolat'ın (1992) bu görüşüne katılarak $\{+I\}$ belirtme biçimbiriminin Eski Anadolu Türkçesinden önce Köktürk döneminden itibaren kullanımlarının olduğunu savunan dilciler de bulunmaktadır (Alyılmaz, 1994, s. 56; Mert, 2002, s. 51-52; Gabain, 2003, s. 66; Sev, 2007, s. 195-225; Gülsevin ve Boz, 2019, s.52).

Grönbech ise Eski Türkçede adılara gelen $\{+nI\}$ biçimbiriminin (*men+i > me-ni*, *sen+i > se-ni*, *an+i > a-nı*) şekillerine bakılarak oluşturulduğunu, *anı* ve *bunu* adılarının sık kullanılması sonucunda da adıl olarak hissedilen bütün sözcüklere aktarıldığını ileri sürmüştür. $\{+(I)g\}$ belirtme biçimbiriminin Batı Oğuzcada, hece sonundaki /g/ sesinin ses kurallarına göre düşmesi ve geride kalan yardımcı sesin belirtme biçimbiriminin işlevini üstlenmesi ve akabinde de sonu /n/ sesiyle biten adılara gelen $\{+I\}$ belirtme biçimbirimiyle birleşmesi sonucunda, Osmanlıcada belirtme durumu için $\{+(y)I^{d1}\}$ biçimbiriminin kullanıldığını belirtmiştir (Grönbech, 1995, s.123- 125).

Özdemir'e (2014) göre, Oğuz Türkleri Eski Türkçenin de sınırlarını aşan *eskicil* (arkaik) olan $\{+I\}$ sesini belirtme durumu olarak kullanılmaktadır. Özdemir, Türkçenin ilk dönemlerinde adıl sisteminden hemen sonra iyelik sisteminin oluştuğunu ve iki sistemin bir arada kullanılmasından sonra Yeni Uygur ve Özbeklerin dışında kalan, bugün genel Türkçeyi temsil eden lehçelerin 3. kişi adılıyla belirtme biçimbirimi $\{+I\}$ arasındaki ses çatışmasını önlemek için *ben* ve *sen* kişi adılarından analogi yoluyla adıl n'si olarak adlandırılan sesi türettiklerini belirtmiştir. Adıl n'sinin ortaya çıkışı, Çuvaşçanın ana kitleden lehçeye ayrılmadığı döneme tekabül etmektedir. Eski Türkçe dönemine gelinceye kadar belirtme biçimbiriminin bünyesindeki n'li şekillerin süreç içinde adıl n'sinin aldığı şekiller olduğunu belirtmiştir. Özdemir, $\{+nI\}$ belirtme biçimbiriminin yanlış ayırmadan kaynaklı olduğunu ve bu biçimbirimin belirtme durumu $\{+I\}$ ve adıl n'sinin birleşiminden oluştuğunu; $\{+n\}$ belirtme biçimbiriminin ise adıl n'sinin görünümünden başka bir şey olmadığını ifade etmiştir. Adıl n'sinin bu görünümü öyle bir hâl almıştır ki bu şekil 1. ve 2. kişi iyelik biçimbirimlerini alan adlardan sonra da gelerek kullanım alanını genişletmiştir. $\{+n\}$ ve $\{+I\}$ belirtme biçimbirimlerinin uzun bir süre birlikte kullanımı, dilbilimciler tarafından adıl n'sinin müstakil belirtme durumu olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Ancak adıl n'sinden sonra kullanılan $\{+I\}$ belirtme biçimbiriminin normal ses uzunluğuna sahip olmamasından dolayı Eski Türkçe dönemine gelmeden düşmesi adıl n'sinin $\{+n\}$ belirtme durumunun işlevini üstlenmesine neden olmuştur.

Salan (2021), Eski Anadolu Türkçesi dönemi belirtme durumu üzerine yapmış olduğu çalışmada, Eski Anadolu Türkçesi üzerine yapılan pek çok çalışmada 3. kişi iyelik biçimbirimini almış adlardan sonra $\{+nI\}$ ve $\{+n\}$ belirtme biçimbirimlerinin kullanılmasının genel kabul gördüğünü fakat bu görüşlerin tartışmaya açık olduğunu vurgulamıştır. Salan, bu kullanımlardaki asıl biçimbirimin $\{+I\}$ olduğunu ve biçimbirimdeki /n/ sesinin belirtme biçimbirimine ait bir ses olmadığını düşünmektedir. Bu dönem için 1. ve 2. kişi iyelik biçimbirimi almış sözcüklerden sonra $\{+(y)I\}$ ya da seyrek olarak $\{+\emptyset\}$; 3. kişi iyelik biçimbirimi almış sözcüklerden sonra $\{+nI\}$ ve $\{+n\}$ biçimbirimlerinin gelmesinin belirtme durumunun önceki dönemlerdeki işleyiş sistemine ters düştüğünü belirtmiştir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde belirtme biçimbirimi bazı kullanımlarda 1. ve 2. kişi iyelik biçimbirimlerinden sonra düştüğü için tözsüz olduğundan sıfırbiçimbirim $\{+\emptyset\}$ imiyle işaretlenmektedir. Aynı durumun 3. kişi iyelik biçimbiriminde de gerçekleştiğini söyleyerek 3. kişi iyelik biçimbiriminden sonra gelen belirtme biçimbiriminin düşmesiyle geride kalan adıl n'sinin belirtme durumu olarak değerlendirildiğini belirtmiştir ve sadece 3. kişi iyelik biçimbirimine böyle farklı biçimbilgisel bir özellik kazandırılmasının dilin işleyişine ters düştüğünü ifade etmiştir. Sonuç olarak $\{+nI\}$ olan biçimbirimin $\{+I\}$; $\{+n\}$ olan biçimbirimin $\{+\emptyset\}$ olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Salan ile aynı görüşü paylaşan Gülsevin ve Boz da Eski Anadolu Türkçesi döneminde belirtme biçimbiriminin 3. kişi iyelik biçimbirimi üzerindeki gösteriminin yanlış olduğunu belirtmişlerdir (Gülsevin ve Boz, 2019, s.52-53).

Eski Türkçe döneminde belirtme durumunda; $\{+\emptyset\}$, $\{+(I)g\}$, $\{+(I)n\}$, $\{+I\}$, $\{+nI\}$ biçimbirimlerinin hepsi eşzamanlı olarak kullanılmıştır. Özdemir (2015), belirtme biçimbiriminde görülen bu biçimbirim zenginliğinin nedenini, Köktürkçenin bir seçim döneminde olmasına dayandırmıştır. Grönbech (1995) ise Köktürkçedeki belirtme durumundaki biçim zenginliğinin çeşitli denkleşmeler karşısında uzun süre dayanamayacağını belirtmiş ve kısa sürede belirtme biçimbirimindeki sayının ikiye, hatta bazı ağızlarda sadece bire indirgendiğini dile getirmiştir. Geleneksel dilbilgisine göre Türkçede geçişli eylemin etkisi altındaki nesneyi gösteren belirtme durumu için $\{+\emptyset\}$ ve $\{+(y)I^{d_j}\}$ biçimbirimleri kullanılmaktadır.

9.1.2. Belirtme Biçimbirimlerinin Adlandırılması ve Nesnenin Tanımı

Tümcede nesne ögesinin bulunması, geçişli eylemlerin durumuyla ilişkilidir ve geçişli eylemlerle oluşturulmuş tümcelerde nesne ögesinin bulunması zorunludur. Nesne olan adlar tözlü ya da tözsüz belirtme biçimbirimi olarak eyleme bağlanmaktadır. Geleneksel dilbilgisi, biçimci bir yaklaşımla $\{+(y)I^{d_j}\}$ tözlü belirtme biçimbirimini alan nesnenin belirtili nesne; $\{+\emptyset\}$ tözsüz belirtme biçimbirimini alan nesnenin belirtisiz nesne olduğunu ifade etmiştir (Banguoğlu, 2007; Deny, 2012; Ergin, 2009; Korkmaz, 2019 vd.). Belirtme durumu, genel olarak geçişli eylemin doğrudan nesnesini işaretleyen durum olarak tanımlanmış ve farklı terimlerle ifade edilmiştir: Ergin (2009) *yapma hâli (akkuzatif)*, Korkmaz (2019), Deny (2012), Sev (2007) ve Grönbech (1995) *yükleme durumu/hâli*, Banguoğlu (2007) *kimi hâli*, Kahraman (1996) *nesne durumu*, Tekin (2000) *belirli nesne durumu*, Gülsevin ve Boz (2019), Uzun (1998) *belirtme durumu/ hâli*, Gencan *i durumu* vb. Görüldüğü gibi belirtme durumu pek çok farklı terimle ifade edilmiştir. Bu terim farklılıklarının temel nedeni, belirtme durumunun hem nesne ögesini hem de nesnenin belirliliğini kodlamasından kaynaklanmaktadır.

Nesne ögesi geçişli eylemlerle ilişkili olduğu için öncelikli olarak geçişli ve geçişsiz eylemlerin özellikleri doğru bir şekilde betimlenmelidir. Bazı eylemler, tümcede sadece özne ile yetinebilirken bazı eylemler özne ve nesneyle kullanılırken bazen de dolaylı tümleç ve zarf gibi ögelere de ihtiyaç duyabilmektedir. Tümcedeki bu ögeler eylem tamlayıcıları olarak ifade edilmektedir. Eylem tamamlayıcıları; eylemin etki ettiği varlığı veya nesneyi, yerini veya yönünü, durumunu veya zamanını belirterek eylemin anlamını daha belirgin hâle getirmektedir. Geleneksel dilbilgisi, eylem-tamlayıcı ilişkisine göre tümcede özne dışındaki varlık veya nesneyi etkileyen eylemleri *geçişli* (transitive); özne dışında başka bir varlık veya nesneyi etkilemeyen eylemleri ise *geçişsiz* (intransitive) eylemler olarak sınıflandırmıştır. Fakat eylemleri yapısal biçimde, nesne alıp almamasına göre sınıflandırmak geçişli ve geçişsiz kavramlarının açıklanmasında yetersiz ve eksik kalmaktadır. Çünkü eylemleri geçişli ve geçişsiz eylemler olarak sınıflandırmak eylemin anlamının dikkate alınmadığını göstermektedir. Çünkü tümcede eylemlerin aldıkları tamlayıcılar, eylemin anlamıyla yakından ilişkilidir. Hatta tümcedeki tamlayıcıların sayısı eylemin anlamına göre değişiklik göstermektedir. Yani, bazı eylemler, anlamlarına göre özne dışında başka bir tamlayıcıya ihtiyaç duymazken bazı eylemler ise anlamlarına göre bir veya birden fazla tamlayıcıya ihtiyaç duyabilmektedirler.

- (72) a. **Aylin** geldi.
b. **Kadın onu** sevdi.
c. ***Kadın** sevdi.
d. **Ayşe Hasan'a mektup** gönderdi.
e. ***Ayşe** gönderdi.

Yukarıdaki (72a) tümcesinde *gel-* eylemi geçişsiz olduğu için sadece özne tamlayıcısını gerektirmektedir. (72b) tümcesindeki *sev-* eyleminin geçişli olması, tümcede nesne ögesini zorunlu kılmaktadır. (72d) tümcesinde ise geçişli olan *gönder-* eylemi anlamsal içeriğine göre hem nesne hem de tümleç ögesine gereksinim duymaktadır. Anlamsal içeriğine göre geçişli eylemlerin nesnesinin tümcede bulunması zorunludur. Eğer geçişli eylemler nesne olmadan kullanılırlarsa anlamsal olarak tümce eksik kaldığı için dilbilgisidışı tümceler oluşmaktadır.

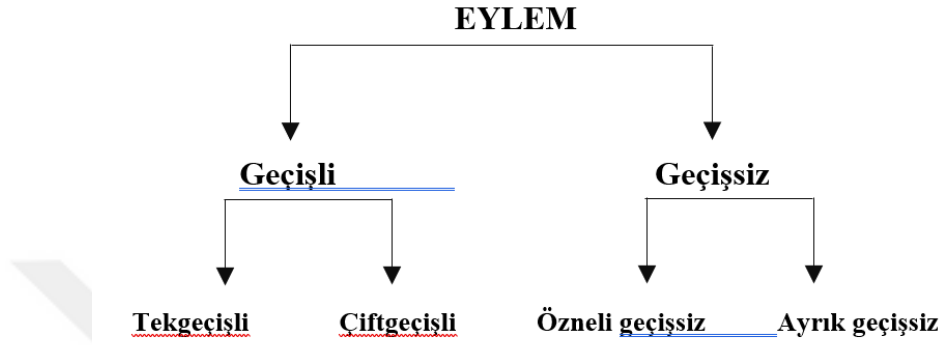
Eylemler, birden fazla anlam içerebilmektedir ve tümcede kullanılan anlamlarına göre geçişli ya da geçişsiz eylem özelliğine sahip olabilmektedirler. Ayrıca tamlayıcıların aldıkları durum biçimbirimleri de eylemin anlamına göre değişiklik göstermektedir (Özkan,1999, s.126).

- (73) a. Şimdi **evden** çıkıyorum.
b. Binanın **ikinci katını** çıktılar.
c. **Çocuğa** vurdu.
d. **Çocuğu** vurdu.

(73a-b) tümcelerindeki *çık-* eylemi (73a) tümcesinde içeriden dışarı çıkmak anlamında kullanılırken geçişsiz eylem özelliği sergilemektedir. (73b) tümcesinde ise aşağıdan yukarı doğru yükseltmek anlamında kullanıldığı için geçişli eylem özelliği göstermektedir. (73c) tümcesinde *vur-* eylemi dayak atmak anlamında kullanıldığında yönelme biçimbirimini alırken (73d) tümcesinde öldürmek anlamında kullanıldığında belirtme biçimbirimini almaktadır. Kahraman (1996) ise tümcelerde eylemlerin hangi durum biçimbirimlerini istediğine dair yapmış olduğu çalışmasında, geçişsiz olduğu hâlde nesne alabilen eylemleri; {*çık-*, *değ-*, *in-*, *kaybol-*, *uyu-*, *konakla-*, *bağır-*, *konuş-*} vb. gibi listeleyerek bu eylemlerin tözlü veya tözsüz belirtme biçimbirimini almış nesnelerle kullanılabildiğini belirtmiştir. Kahraman, bu durumu, Türkçenin tarihî dönemlerinden bu döneme kadar geçişsiz olan bazı eylemlerin geçişli eylemlere yaklaşabilmesi biçiminde açıklamıştır.

Özgen ve Koşaner (2022), *geçişliliğin* (transitivity) tümcede bir eylemin nesne alıp almamasını sınıflayan bir ulam olduğunu ve nesne gerektiren eylemlerin *geçişli*; nesne gerektirmeyen eylemlerin

geçişsiz eylemler olduğunu söylemişlerdir. Özgen ve Koşaner'in çalışmasında dikkat çeken nokta ise *geçişli* ve *geçişsiz* ulamları kendi içinde alt ulamlara ayrılmasıdır. Geçişli eylem türlerini aldığı nesne sayısına göre tek nesne alanları *tekgeçişli* (monotransitive), iki nesne alanları *çiftgeçişli* (ditransitive) eylem olarak iki alt ulama ayırmışlardır. Geçişsiz eylemleri de tümcede edicisi bulunanları *özneli geçişsiz* (unergative), sadece konu gerektirenleri *ayrık geçişsiz* (unaccusative) eylemler olarak iki alt ulama ayırmışlardır.

Şekil 9.1. Eylemde Geçişlilik

- (74) a. Ali **kitabı** okuyor. (tekgeçişli)
 b. Ali **kitabı** **Ayşe'ye** verdi. (çiftgeçişli)
 c. **Çocuklar** yarım saat uyudu. (özneli geçişsiz)
 d. Yarım saat kadar uyundu. (Çocuklar tarafından yarım saat kadar uyundu.)
 e. **Kolum** yarım saat kadar kanadı. (ayrık geçişsiz)
 f. *Yarım saat kadar kanandı.

Görüldüğü gibi (74a) tümcesinde *oku-* eylemi bir nesneye gereksinim duymaktadır: *kitabı* doğrudan nesne. (73b) tümcesindeki *ver-* eylemi ise iki tane nesneyi gerektirmektedir: *kitabı* doğrudan nesne, *Ayşe'ye* dolaylı nesnedir. (74c) tümcesinde *uyu-* eylemi, işi gerçekleştiren bir EDİCİ gerektirdiği için *çocuklar* uyu- eyleminin EDİCİ'leridir. (74c) tümcesinde EDİCİ rolü bulunduğu için (74d) tümcesindeki gibi edilgenleştirme sürecine izin vermektedir. Edilgenleştirmeye izin verilmesinin temel nedeni, edilgenleşme sürecinde gerçekleşen dilbilgisel işlemin aslında EDİCİ konumunu budamayı içermesidir. (74e) tümcesindeki *kana-* eylemi ise bu işi gerçekleştiren varlığı değil edime KONU olan varlığı gerektirmektedir. *Kolum* öznesi ise tümcedeki KONU'dur. (73f) tümcesinde görüldüğü gibi edilgenleştirme süreci gerçekleşmemiştir. Bunun nedeni ise tümcede edilgenleştirme sürecinde EDİCİ konumunun bulunmamasından kaynaklı dilbilgisel budama işlemini içermemesidir. Dilbilgisel budama işlemi sonucunda ise dilbilgiseldışı tümce oluşmaktadır. (73d-f) tümcelerindeki farklılıktan dolayı

alanyazında EDİCİ konumuna sahip olan geçişsiz eylemler *özneli geçişsiz* terimiyle; KONU gerektiren geçişsiz eylemler de *ayrık geçişsiz* terimiyle ifade edilmektedir.

Alanyazında nesnenin tanımı konusunda da tartışmalar mevcuttur. Doğan (2010), nesne konumunu ele aldığı çalışmasında, bu tartışmaların içeriğine değinerek nesne ögesinin tanımının yeniden yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Doğan ile aynı düşünceye sahip olan Boz (2007), nesneyi; *yüklemi geçişli eylem olan temel ve yardımcı tümcelerde öznenin eyleminden etkilenen tözlü ya da tözsüz belirtme biçimbirimli sözcük veya sözcük öbeği olan öge (düz tümleş, doğrudan tamlayıcı, sarih-i mef'ul) olarak tanımlamıştır. Ayrıca Boz, yüklemle yer, zaman ve durum ilişkisinde olan zarf tümleçleri dışında kalan, eylemden etkilenen ve ad işletimine giren adların nesne ögesi olarak kabul edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Üstünova, geleneksel dilbilgisinin biçimci yaklaşımı benimsemesinden dolayı sadece belirtme durumunu alan adları nesne olarak değerlendirdiğini, ancak dil birimlerinin biçimsel işlevlerinin yanı sıra anlamsal işlevlerini de dikkate alan çağdaş dilbilgisi çalışmalarında, eylemin anlattığı işten etkilenen tüm birimleri, aldığı biçimbirime bakmaksızın nesne olarak değerlendirildiğini dile getirmiştir. Üstünova da Boz gibi nesne konumunun $\{+\emptyset\}$, $\{+I\}$, $\{+A\}$, $\{+DA\}$, $\{+DAn\}$ biçimbirimleriyle belirlenebildiğini belirterek $\{+\emptyset\}$, $\{+I\}$ biçimbirimleriyle işaretlenen nesneleri *birincil nesne*; $\{+A\}$, $\{+DA\}$, $\{+DAn\}$ biçimbirimleriyle işaretlenen nesneleri *ikincil nesne* olarak adlandırmıştır: **Merdivenleri** koşarak indim. **Merdivenlerden** koşarak indim.; **Adama** vurdu. **Adamı** vurdu. (Üstünova, 2019, s. 177-217).*

Boz (2007), geleneksel dilbilgisinde yükleme durumunun genellikle *belirtme durumu* biçiminde ifade edildiğini, bunun nedeninin ise nesnenin belirli veya belirsiz olarak işaretlenmesi ve belirliliğin nesneyle doğrudan ilişkili olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Ayrıca Boz, yükleme ve belirtme kavramlarının birbirinden farklı kavramlar olduğunu vurgulayarak eylemin etkisinde kalan nesne yükleme durumundadır. Belirtme ise sadece nesne ile sınırlı olmayan ad tamlamalarıyla da ilişkili olan bir kavram olarak söylem bağlamında konuşurlar tarafından bilinen bir varlık üzerine konuşuluyorsa, nesnenin belirtme biçimbirimini $\{+(y)I^{d}\}$ aldığını ifade etmiştir. Ayrıca Boz, belirtisiz nesnenin her bağlamda belirsiz olmadığını, bu kuralın nesnenin başka şekilde belirlenmiş olması ve sözdizimindeki diziliş sırasına bağlı olarak da değişebildiğinin altını çizmiştir. Gürbüz (2016) ise geçişli eylemin nesnesi için kullanılan bütün terimlerin yanlış olduğunu söyleyerek nesne konumundaki adların pasif durumda olduğunu, bu nedenle de etkileme, yükleme, belirtme, yapma gibi niteliklere sahip olmadığını belirtmiştir. Nesnelere; etkileme, yükleme, belirtme ve yapma işlerinin özne tarafından eylemler aracılığıyla aktarıldığını vurgulayarak nesnelerin etkilenmişlik, yapılmışlık, edilmişlik, belirlenmişlik durumunda bulunabileceklerini ileri sürmüştür. Gürbüz de Boz gibi yükleme ve belirtmenin farklı kavramlar olduğunu söylemiştir. Gürbüz'ün nesne hakkındaki en dikkat çekici açıklaması ise tümcede nesnenin herhangi bir biçimbirimle işaretlenmediğini, eylemin geçişli olması nedeniyle tümceye bir biçimbirim almadan dâhil olduğunu, $\{+(y)I^{d}\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almış nesnelerin ise belirlilik ilişkisiyle belirtilmiş olduğunu; geçişli eylemlerle ilişkilerinden dolayı da yüklenilmiş, yapılmış,

etkilenmiş durumunda olduğunu vurgulayarak yükleme işinin addan eyleme doğru değil, eylemden ada doğru gerçekleştiğini belirtmiştir.

Durum kategorisinin tümce kuruluşunda adların yüklendiği görevi belirleme, sözdizimsel düzlemde adın rolünü ve diğer öğelerle ilişkisini gösterme ve anlamsal düzlemde ada belirli bir özellik kazandırma işlevi bulunmaktadır. Durum kategorisinden belirtme durumunun tözlü ve tözsüz formda iki farklı kullanımının olması, bu biçimbirimi diğer durum biçimbirimlerinden ayırmaktadır. Ayrıca diğer durum biçimbirimleri tümceden çıkarıldığında ad-eylem bağlantısı sağlanmadığı için tümce dilbilgisidışı olmaktadır. Buna karşılık belirtme biçimbiriminin yüzey yapıda tözsüz olarak kullanıldığı tümcelerde ad-eylem bağlantısı devam etmektedir ve tümcede herhangi bir bozukluk meydana gelmemektedir. Bu durumda tözsüz belirtme biçimbirimi, sözdizimsel olarak düz (dolaysız) nesnenin ve etkilenen rolünün kodlayıcısı olmaya devam etmektedir. Söylemde belirlilik kategorisinin ad öbeklerini kodlamasında; gönderimli-gönderimsiz, belirli-belirsiz, özgül-özgül-dışı olmak üzere üç karşıt durum belirleyici olmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda tözsüz belirtme biçimbirimi sözdizimsel olarak düz (dolaysız) nesnenin ve etkilenen rolünün kodlayıcısı; tözlü belirtme biçimbirimi ise anlamsal olarak konuşucu ve dinleyici için bilinen AÖ'nün temel kodlayıcısı olarak görülebilir. Ayrıca Türkçedeki genel kabulün aksine tümcede tözlü belirtme biçimbirimini alan her nesne belirli veya tözsüz belirtme biçimbirimini alan her nesne de belirsiz olarak kodlanmamaktadır. Bu nedenle Türkçede belirlilik kategorisinin açıklanabilmesi için belirtme biçimbirimlerinin işlevlerinin tam ve doğru bir şekilde tespit edilmesi ve hangi durum ve koşullarda belirliliği veya belirsizliği kodladığı açıklığa kavuşturulmalıdır.

9.1.3. Tözlü Belirtme Biçimbiriminin İşlevsel Özellikleri

Alanyazında yapılan çalışmalardan hareketle tözlü belirtme biçimbiriminin $\{+(y)I^{d_j}\}$ işlevleri şu şekilde sıralanabilir:

(i) Belirlilik İşlevi (Definiteness Function)

Tözsüz belirtme durumunda nesne eylemin çekim alanına girerek eylemle bütünleşik bir yapı sergilemektedir. Yani, nesne ögesi *geçişim* (incorporation) eğilimindedir. Nesne geçişiminin olduğu tümcelerde nesnenin eylemle birleşik eylem oluşturmasından kaynaklı tümcedeki eylem geçişsiz özellik kazanmakta ve nesne belirsiz olarak kodlanmaktadır. Tümcede tözlü belirtme biçimbiriminin nesneye eklenmesiyle nesne ile eylem arasındaki çekim bağı gevşemekte ve tümcedeki nesne geçişimi bozulmaktadır. Nesne geçişiminin bozulmasıyla tümcede bağımsız hâle gelen nesne teklik, özgülük ve belirlilik kazanarak belirtili nesne olarak kodlanmaktadır.

- (75) a. Ali **kitap**+Ø okuyor.
b. Ali **kitab**+ı okuyor.

(ii) Belirlilik Derecesini Arttırma İşlevi

İşsel olarak yapısında belirliliğe sahip olan özel adlar, kişi adıları, işaret adıları, kapsayıcı nitelik taşıyan çoğul adlar, işaret sıfatları ve niteleme sıfatlarıyla oluşmuş sıfat tamlamaları, iyelik öbeği, ortağ öbeği, belirtili ad tamlaması, ünvan öbeği gibi sözcük öbekleri etken geçişli tümcelerde eyleme bağlanırken dilbilgisel olarak $\{+(y)I^{4j}\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almak zorundadır. Tözlü belirtme biçimbirimi, işsel olarak belirliliğe sahip olan adların belirlilik derecesini arttırmaktadır. Bu sözcük ve sözcük öbekleri tözsüz belirtme durumu ile eyleme bağlandığında dilbilgisidışı tümceler oluşmaktadır.

- (76) a. Aile, **Ayşe+(y)i** evlatlık verdi.
 b. *Aile **Ayşe+Ø** evlatlık verdi.
 c. **Ben+i** bugün işe aldılar.
 ç. ***Ben+Ø** bugün işe aldılar.
 d. Umut **bu+n+u** gönderdi.
 e. *Umut **bu+ Ø** gönderdi.
 f. Köylüler **ağaç+lar+ı** kestiler.
 g. *Köylüler **ağaç+lar+ Ø** kestiler.
 ğ. **Şu ev+i** dün satın aldık.
 h. ***Şu ev+ Ø** satın aldık.
 ı. Akşama kadar **kıyafetler+i+m+i** yıkadım.
 i. *Akşama kadar **kıyafetler+i+m+ Ø** yıkadım.
 j. **Kazayı yapan+ı** biliyorum.
 k. ***Kazayı yapan+ Ø** biliyorum.
 l. **Çocuğ+un bisiklet+i+n+i** tamire verdik.
 m. ***Çocuğ+un bisiklet+i+ Ø** tamire verdik.
 n. **Zehra Ana'+y+ı** bugün toprağa verdik.
 o. ***Zehra Ana+ Ø** bugün toprağa verdik.

(iii) Belirsizlik işlevi (Indefinite Function)

Tümcede nesne konumundaki bir AÖ'nün belirli veya belirsiz olarak kodlanması, bağlama göre gerçekleşmektedir. Hatta tözsüz ve tözlü belirtme biçimbiriminin belirliliği veya belirsizliği kodlaması

bazı kullanımlarda tümceden de çıkarılamamakta, belirlilik ve belirsizlik kodlaması tümcenin içinde yer aldığı söylemdeki diğer tümcelerle olan ilişkisine göre de gerçekleşebilmektedir. Aşağıdaki birinci örnekte *portakalı* AÖ tözlü belirtme biçimbirimini almasına rağmen genel olan tüm portakal türüne göndermede bulunduğu için belirsizliği kodlamaktadır. İkinci örnekteki *portakalı* AÖ hem konuşucunun hem de dinleyicinin tanımlayabildiği bilinen, belirli bir portakal meyvesine gönderimde bulunduğu için belirliliği kodlamaktadır.

- (77) a. Ayşe'ye en çok hangi meyveyi sevdiğini sordum. O, **portakal+ı** tercih etti. [-belirli]
b. Ayşe'ye içinde elma, portakal, armut bulunan meyve tabağını uzattım. O, **portakalı+ı** tercih etti. [+belirli]

(iv) Özerkleştirici (Bağımsızlaştırıcı) İşlevi

Tümcede tözsüz belirtme biçimbirimini alan nesne eylemin çekim alanında olduğu için sözdizimsel olarak yüklem önünden ayıramaz. Ancak nesnenin tözlü belirtme biçimbirimini almasıyla nesne ve eylem arasındaki çekim bağı gevşemekte ve tümcede iletilmek istenen bilginin odak değerine göre nesne tümce içerisinde yer değiştirebilmektedir.

- (78) a. Ömer kardeşine **oyuncak+ı** Ankara'dan almıştı.
b. Ömer **oyuncak+ı** kardeşine Ankara'dan almıştı.
c. Ömer **oyuncak+ı** Ankara'dan kardeşine almıştı.
d. **Oyuncak+ı** Ömer kardeşine Ankara'dan almıştı.
e. Ömer kardeşine Ankara'dan almıştı **oyuncak+ı**.

(v) Seçim veya Tercih İşlevi

Tözlü belirtme biçimbirimi $\{+(y)I^{d_j}\}$ tümcede adın karşıladığı bir nesne, kişi, yer vb. kavramın seçildiği ya da başkalarına tercih edildiği anlamını da vermektedir. Örneklerdeki tümcelerde: “Başka yerleri unutabilirim, ama Datça'yı unutamam.”, “Bu kolyeyi değil öteki kolyeyi alacağım.”, “Başkasını değil size bu koltuğu verelim.”, “Sanat dalları arasında edebiyatı tercih ediyorum.” biçiminde yorumlanmasını tözlü belirtme biçimbirimi sağlamaktadır.

- (79) a. **Datça+y+ı** unutamam. (Başka yerleri unatabilirim, ama Datça'yı unutamam.)
b. **Öteki kolye+y+i** alacağım. (Bu kolyeyi değil öteki kolyeyi alacağım.)
c. Size **bu koltuk+u** verelim. (Başkasını değil size bu koltuğu verelim.)
d. Ben **edebiyat+ı** seviyorum. (Sanat dalları arasında edebiyatı tercih ediyorum.)

(vi) Nesne Ayırt Edici İşlevi

Türkçede tümcenin öznesinin ve nesnesinin sıfırbiçimbirimle işaretlenmesi tümcelerde özne ve nesne ögesinin ayırt edilmesini güçleştirmektedir. Tümcelerde nesne konumunda [+canlı] [+insan] olma özelliği sergileyen özel ad ve kişi adları $\{+(y)I^{d1}\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almadıklarında kolayca özne olarak hissedilebilmektedirler. Bu durum, tümcenin anlaşılmasında da bir karışıklığa neden olabilmektedir. Hatta dilbilgisidışı tümcelerin olduğu bile söylenebilmektedir. Çünkü her iki AÖ'nün [+insan] özellikli olmasından dolayı hiyerarşik olarak *Kılıcı* olma eğiliminde olmaları, aynı zamanda sıfırbiçimbirimle kodlanmaları, özne ve nesne arasında bir ayırımı yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Sözdizimsel düzlemde bu özellikteki AÖ'lerin tözlü belirtme biçimbirimini almasıyla özne ve nesne ögesinin sınırları çizilmekte ve nesne ögesinin tümcedeki konumsal yeri belirginleşmektedir.

- (80) a. **Ayşe+ Ø Büşra'y+ı** bekliyor.
b. ? **Ayşe+ Ø Büşra+ Ø** bekler. (Hem Ayşe hem de Büşra'nın bekleme eylemini birlikte gerçekleştirip gerçekleştirmediği ya da hangisinin bekleme eylemini gerçekleştirdiği net olmadığı için tümcede kim özne kim nesne belirli değildir.)
c. **Ayşe+Ø Ahmet'i** eve gelirken gördü.
d. ? **Ayşe+Ø Ahmet+Ø** eve gelirken gördü. (Hem Ayşe hem de Ahmet eve gelen olabilir. Hangisinin eve gelme eylemini gerçekleştirdiği net değildir.)
e. **O+ Ø o+n+u** beğendi.
f. ***O+Ø o+Ø** beğendi.

(vii) Bütünlük İşlevi (Function of Completeness)

Eylemin sözlüksel anlamından kaynaklı olarak $\{+(y)I^{d1}\}$ tözlü belirtme biçimbirimi, nesnenin tümünün eylemden etkilendiğini gösterebilmektedir. Eğer eylem kendi sözlüksel anlamı gereği nesnenin tümünü değil de bir kısmını etkiliyorsa belirtme biçimbirimini değil başka durum biçimbirimlerini alabilmektedir. Ya da aynı eylem parça-bütün ilişkisini yansıtmak istediğinde bütünlük işlevinde $\{+(y)I^{d1}\}$ tözlü belirtme biçimbirimini; parça işlevinde ayrılma biçimbirimini almaktadır.

- (81) a. Ali **balğ+ı** tuttu. (*Tutmak* eylemi sözlüksel anlamıyla nesnenin tümünü etkilemektedir.)
- b. Rusya **komşu ülke+y+e** saldırdı. (*Saldırmak* eylemi sözlüksel anlamından dolayı ülkenin tamamını değil sadece bir bölümünü etkilemektedir.)
- c. Ömer **para+y+ı** harcadı. (Ömer paranın tamamını harcamıştır.)
- ç. Ömer **para+dan** harcadı. (Ömer mevcut olan paradan bir kısmını harcamıştır.)

9.2. Belirlilik Kodlayıcısı Olarak $\{\pm\emptyset\}$ Tözsüz Nesne Biçimbirimi

Dilde pek çok dil birimi; iletişim sırasında en az çaba yasası, gereksiz tekrardan kaçınma ve estetik kaygılardan dolayı derin yapıda bırakılmakta ya da daha başlangıçta işaretli bir öge karşısında işaretsiz kaldıkları için bu dil birimlerinin yüzey yapıda herhangi bir sessel göstergesi bulunmamaktadır. Dilin dizgesi içinde var olduğu ve işlevinin bulunduğu varsayılan bu dil birimlerinin ortak göstergesi olarak matematikten alınan $\{\emptyset\}$ *sıfır* (zero) yani, yokluk imi kullanılmaktadır. Yüzey yapıdaki sözcük, sözcük öbeği ve tümce eksiltileri için *sıfırbirim* (zero element) terimi kullanılmakta ve $\{\emptyset\}$ imiyle gösterilmektedir. Derin yapıda olup yüzey yapıda sessel içeriği olmayan biçimbirimler için *sıfırbiçimbirim* terimi kullanılmakta ve $\{\pm\emptyset\}$ imiyle gösterilmektedir. Dolayısıyla dil dizgesi içindeki sıfırbirim ve sıfırbiçimbirimlerin gösterdiği birim ve bu birimlerin işlevleri birbirinden farklıdır. Derin yapıda bırakılıp yüzey yapıda sıfırbirimle $\{\emptyset\}$ temsil edilen boşluklar; yüklem, özne, nesne, tümleç, tamlayan ve tümce eksiltileridir. Derin yapıda bulunan ancak yüzey yapıda düşen ya da sesletilmeyen sıfırbiçimbirimler ise: yalın durum, tözsüz belirtme durumu, tözsüz ilgi biçimbirimi, üçüncü tekil kişi biçimbirimi, ikinci tekil kişi emir biçimbirimi, ek-fiil, iyelik biçimbirimi eksiltisi, ortak kullanılan olumsuzluk ve zaman biçimbirimleridir.

Türkçede yüzey yapıda sesletilmeyen biçimbirimlerin ifadesinde tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Alanyazında yapılan çalışmalarda tözsüz biçimbirimler için Ergin (2009) *sıfır eki*; Banguoğlu (2007) *salt durum*; Uzun (1998) *sıfır morphem*; Alyılmaz (1994), Mert (2008) *eksiz biçimbirim*; Üstünoğlu (2019), Boz (2015) *sıfır biçimlik*; Karaağaç (2013) *sıfır biçimçik*; Sebzecioğlu (2021) *sıfır biçimbirim*; Aydın (1997) *soyut durum*; Kural (1992) *örtük durum* gibi terimler kullanılmıştır. Ayrıca yapılan çalışmaların birçoğunda özne ve belirtisiz nesnenin aldığı sıfırbiçimbirim için *yalın durum* terimi kullanılmaktadır. Üstünoğlu, bu konuya dikkat çekerek Türkçede yapılan birçok çalışmada biçimsel olarak ek almamış tüm ad soylu sözcüklerin yalın durumda sayılmasının yanlış olduğunu ve yalın durumunun yalnızca tümcedeki eylem ile yapan/eden ilişkisi kuran özne konumundaki ad ve adılara gelen durum biçimbirimi olduğunu, nesneye getirilen sıfırbiçimbirimin ise eylemden etkilenen varlık veya nesneleri işaretlediğini vurgulayarak özneye ve belirtisiz nesneye eklenen sıfırbiçimbirimlerin işlevi ve konumlarının birbirinden farklı olduğunu belirtmiştir (Üstünoğlu,

2007, s. 744-745). Boz da Üstünova gibi bu konunun altını çizerek sessel olarak ifade edilmeyen özne ve nesne durumlarının *özne durumu* ve *nesne durumu* olarak adlandırılmasının daha doğru bir kullanım olacağını belirtmiştir (Boz, 2015, s. 9).

Türkçe, sözdiziminde esnek bir yapıya sahip olsa da temel sözcük dizilişi *özne- nesne- yüklem* biçimindedir. Görüldüğü gibi eylemin hemen önü nesne konumudur ve bu konumda bulunan bazı AÖ'ler biçimsel olarak bir biçimbirim alırken bazıları almamaktadır. Geleneksel dilbilgisine göre tözlü belirtme biçimbirimini alan AÖ belirtili nesne, almayan AÖ'ler ise belirtisiz nesne olarak değerlendirilmiştir. Yani, nesne konumundaki AÖ ister belirtili ister belirtisiz olsun tümcenin nesnesi olma işlevi değişmemektedir. Geleneksel dilbilgisi, ortada bir işlev ve konum değişikliği bulunmaması nedeniyle nesne konumundaki AÖ'lere gelen her iki biçimbirimin de aynı durumu işaretlediğini belirterek belirtme durumunda olduklarını öne sürmüştür. Fakat alanyazında yüzey yapıda sessel herhangi bir biçimbirim almayan AÖ'lerin nasıl olup da nesne konumunda bulunabildiği, tartışmaların odağında olmuş ve bu konu hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak belirtme durumu üzerine yapılan diğer tartışmalar gibi bu konuda da bir görüş birliğine varılamamıştır.

Kimi araştırmacılar, Chomsky'nin *Durum Süzgeci*'ne göre tümcede sesbilimsel olarak gerçekleşmiş bütün AÖ'lerin durum yüklenmiş olmasının zorunlu olmasından hareketle herhangi bir sessel biçimbirim almayan AÖ'lerin *soyut durum* (abstract case) yüklendiğini; sessel biçimbirim alan AÖ'lerin ise *biçimbilimsel durum* (morphological case) yüklendiğini savlamışlardır (Uzun, 2000, s. 190-192; Aydın, 1997, s. 7-8).

Kimi araştırmacılar ise tümcenin geçişli eylem ile kurulmasından dolayı nesnenin zorunlu öge olarak herhangi bir biçimbirim yüklenmeden tümcede doğrudan yer aldığını, yani bu konumdaki AÖ'nün *Durumsuz* (caseless) olduğunu, $\{+(y)I^{d_j}\}$ tözlü belirtme biçimbirimini alan nesnelerin ise belirlilik kategorisi açısından [+belirli] olarak işaretlendiğini ileri sürmüştür (Gürbüz, 2016, s. 94).

Kural (1992), tümcede eylemin hemen önünde bulunan tözsüz olarak kodlanan AÖ'lerin *örtük durum* (covert case) yüklendiğini öne sürmektedir. Ayrıca tözlü belirtme biçimbirimini $\{+(y)I^{d_j}\}$ alan düz nesnelerin [+özgül] olduklarını ve tümce içerisinde yer değiştirebildiklerini, buna karşılık örtük durum alan düz nesnelerin eylem önündeki konumlarından ayrılamadıklarını söylemiştir.

Chomsky'nin (1981), *Durum Süzgeci* 'nde bir AÖ'nün *Durum-yüklü* olması sözdizimsel açıdan *görünür* (visible) olmasını sağlamakta ve sözdizimsel işlemler görünür birimlere uygulanabilmektedir. Buna karşılık *Durum-yüklü* olmayan AÖ'ler *görünmez* (invisible) olmakta ve sözdizimsel işlemlerin uygulanması söz konusu olmamaktadır. Dolayısıyla görünür olan AÖ tümce içerisinde taşınabilirken herhangi bir durum yüklenmeyerek eylemin çekim alanında kalan ve görünmez olan AÖ eylemin hemen önünden ayrılamamaktadır. Fakat, “Çocuk bir yese **yemek**, çok mutlu olacağım.”, “Bir çalışsa **ders**, sınıfı rahat geçecek.”vb. gibi belirli söylemlerde durum yüklenmemiş AÖ'lerin çalkalama gibi sözdizimsel işlemlerden etkilenmesi, bu AÖ'lerin de sözdiziminde görünür nitelikte olduğunu

göstermektedir. Kechriotis'in (2006) Chomsky'nin *Durum Filtresi*'nden hareketle ileri sürdüğü *güçlü-güçsüz Durum* (strong-weak case) görüşü, bu duruma bir açıklama getirebilmektedir. Bu değerlendirmeye göre güçsüz durum derin-yapıda; güçlü durum ise yüzey-yapıda yetkinleştirilmektedir. Gönderimsel olmayan belirsiz AÖ'ler güçsüz durum yüklenmektedirler. Güçsüz durum yüklenmiş olan bu AÖ'ler, gönderimsellik ve teklik-çokluk kodlamamakta, sadece güçsüz durum niteliklerini eşlemektedir. Gönderimsel olan durum yüklenmiş BÖ'ler ise güçlü durum niteliklerini eşlemektedir (aktaran Tuğcu, 2009, s.85-93).

9.2.1. Tözlü ve Tözsüz Belirtme Biçimbirimini Alan AÖ'ler Arasındaki Farklar

Alanyazında yapılan birçok çalışmada eylemin hemen önündeki tözsüz belirtme biçimbirimini almış AÖ ile tözlü belirtme biçimbirimini almış AÖ arasındaki farklar sözdizimsel ve anlambilimsel düzlemlerde açıklanmaya çalışılmıştır:

(i)Anlambilimsel Düzlem

Anlambilimsel düzlemde, $\{+(y)I^{d1}\}$ tözlü belirtme biçimbirimini alan AÖ'nün gönderimsellik, özgüllük, belirlilik ve aynı zamanda *sayı* (number) yani, teklik-çokluk da kodladığı kabul edilmektedir. Birçok dilci tarafından tözsüz olsa da sıfırbiçim birim aldığı varsayılan AÖ'nün ise gönderimsellik, belirlilik ve *sayı* kodlamadığı kabul edilmekle birlikte, eylemle *geçişim* yapısı kurarak eylemin anlam çatısı altında, eylemle birlikte *anlamsal bütün* (semantic complex) oluşturduğu ileri sürülmüştür (Kornfilt,1997; Aydemir, 2004; Öztürk, 2004; Göksel ve Kerslake,2005; Enç,1991).

- (82) a. Ayşe **kitab+ı** okuyor.
b. Ayşe **kitap+Ø** okuyor.

Yukarıdaki (82a)' da yer alan *kitabı* AÖ $\{+(y)I^{d1}\}$ tözlü belirtme biçimbirimini almıştır ve konuşucu ile dinleyici açısından gönderime sahip, özgül, belirli bir kitaptan söz edilmektedir. Aynı zamanda (82a)'da tek bir kitaptan söz edildiği için *kitabı* AÖ *sayı* bilgisi de taşımaktadır. (74b)'de yer alan *kitap* AÖ $\{+Ø\}$ tözsüz belirtme durumunu almıştır. Konuşucu ve dinleyici açısından gönderimi olmayan, belirsiz bir kitaptan söz edilmektedir. Bu AÖ'nün gönderimi olmadığı için teklik ve çokluk bilgisi taşımamakta, dolayısıyla Ayşe'nin bir tane mi yoksa daha fazla mı kitap okuduğu anlaşılamamaktadır. Ayrıca araştırmacıların belirttiği gibi (82b)'de nesne AÖ eylem ile *geçişim* yapısı oluşturarak tümcedeki eylem *kiap oku-* biçiminde algılandığı için eylemin anlamına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle tümcede belirli bir kitaptan değil, *kitap okuma* aktivitesinden söz edilmektedir. Böyle düşünülünce, kalıplaşmamış bile olsa *kitap oku-* gibi bir birleşik eylemden söz etmek olasıdır.

(ii) Sözdizimsel Düzlem

Sözdizimsel düzlemde, eylem önünde yer alan tözlü ve tözsüz belirtme biçimbirimini almış AÖ'ler arasındaki fark; sözdizimindeki konumu ve tümcedeki dağılımsal özellikleri üzerinden ele alınmıştır. Alanyazında eylem önü konumunda tözlü belirtme biçimbirimini almış veya almamış AÖ'lerin farklı çalkalama özellikleri sergiledikleri ortaya konmuştur. Türkçede durum biçimbirimlerini almış AÖ'ler ve belirli olan AÖ'ler tümce içerisinde çalkalama özelliğine sahiptirler. Hatta tözlü belirtme biçimbirimini alan AÖ eylem-ardı konumunda bile rahatlıkla yer alabilmektedir.

- (83) a. Ayşe dün **kitab+ı** okudu.
b. Ayşe **kitab+ı** dün okudu.
c. **Kitab+ı** Ayşe okudu dün.
d. **Kitab+ı** dün okudu Ayşe.
e. Ayşe dün okudu **kitab+ı**.

Eylemin hemen önünde tözsüz belirtme biçimbirimini alan AÖ'ler eylemle geçişim yapısı oluşturarak eylemle birleşik ve bağımlı bir yapı sergilemektedir. Bu yapısal özelliğe sahip olan AÖ'lerin sözdiziminde bulunacakları tek konum eylem önü ile sınırlı olmaktadır.

- (84) a. Ayşe dün **kitab+ ∅** okudu.
b. *Ayşe **kitab+∅** dün okudu.
c. ***Kitap+∅** Ayşe okudu dün.
d. ***Kitap+∅** dün okudu Ayşe.
e. *Ayşe dün okudu **kitab+∅**.

Sözdizimsel düzlemde tözlü belirtme biçimbirimini alan AÖ'ler ile tözsüz belirtme biçimbirimini alan AÖ'ler arasındaki diğer bir fark ise *konulaştırma* (topicalization) açısından. Konulaştırma, dilin *Bilgi Yapısıyla* (Information Structure) ilgili bir alandır. Bilgi Yapısı; sözdiziminden anlambilime, sesbiliminden edimbilime hatta zihnimizdeki bilişsel işlemlere kadar bütün dilsel düzlemleri kapsayan geniş bir yelpazeye sahiptir. Tümcenin bilgi yapısı aktarılan bilginin derecesine, yani daha fazla ya da daha az bilgi derecesine göre bölümlenmektedir. Tümcenin bilgi yapısı; *Konu* (Topic, Theme, Link), *Odak* (Focus, Rheme) ve *Yorum* (Comment) bileşenlerini içermektedir. *Konu* genellikle tümcenin ilk ögesidir ve ne hakkında konuşulduğu ile ilgidir. Sözdizimsel olarak *Konu* işlevi genellikle tümce-başı (t-başı) konumundaki ögeler tarafından gerçekleştirilmektedir. *Odak* ise *Konu*

hakkında söylenen her şeydir ve onu takip etmektedir. *Konu* en düşük düzeyde bildirişim değerine sahipken *Odak* en çok bilgi taşıyan kısımdır ve ileriye doğru iletişimin devamını sağlamaktadır. Kimi dilcilere göre tümcede nesne konumunda yer alan yalın AÖ ile eylem arasında nesne geçişimi olmasından dolayı nesnenin eylem önü konumla sınırlı olması ve tümce içerisinde çalkalamaya izin vermemesi, bu AÖ'lerin tümcede konulaştırılmasına engel olmaktadır. Tümcede nesnenin tözlü belirtme biçimbirimini almasıyla nesne geçişimi bozulduğu için çalkalamaya izin vermektedir. Tümce içerisinde serbest şekilde yer değiştirebilen AÖ *tümce-başına* da taşınabildiği için *Konu* işlevinde yer alabilmektedir (İşsever, 2006; Sebzecioğlu, 2021).

- (85) a. **Manavdan**_{KONU} elma aldım_{ODAK}.
b. ***Elma**+ $\emptyset$ manavdan aldım.
c. **Manavdan**_{KONU} elmayı aldım_{ODAK}.
d. **Elma**+y+**ı**_{KONU} manavdan aldım_{ODAK}.

9.2.2. Tözsüz Belirtme Biçimbirimini alan AÖ ve bir+ AÖ Arasındaki Farklar

Eylem önünde tözlü ve tözsüz belirtme biçimbirimlerini alan AÖ'ler arasında, sözdizimsel düzlemde oluşan diğer bir fark ise eksiltili yapılarda ortaya çıkmaktadır. Eksiz olan AÖ'nün eylemle nesne geçişimi oluşturması, gönderimsellik kodlayamamasına neden olmaktadır. Söylemde AÖ'nün gönderiminin olmaması, eksiltili yapı ve adıl gönderimi oluşturmasını engellemektedir. Buna karşılık tümcede $\{+(y)I^{dl}\}$ tözlü belirtme biçimbirimini alan nesneyle eylem arasındaki geçişim bozulduğu için nesne gönderimselliğe sahip olmaktadır. Söylemde nesne konumundaki AÖ'nün gönderimselliğe sahip olması, eksiltili yapı ve adıl gönderimi oluşturabilmesine izin vermektedir.

- (86) a. Ayşe **kitap**+ $\emptyset$ okudu. ***Rengi** kırmızıydı.
b. Ayşe **kitab**+ı okudu. **Rengi** kırmızıydı.
c. Dün **dizi**+ $\emptyset$ seyrettim. ***Onu** seyretmeni sana da tavsiye ederim.
d. Dün **dizi**+y+i seyrettim. **Onu** seyretmeni sana da tavsiye ederim.

Alanyazında eylem önünde tözsüz belirtme biçimbirimini alan ad öbeği ile *bir*+AÖ yapılarının arasında anlamsal ve sözdizimsel fark olup olmadığı, durum biçimbirimi alıp almadığı ve gönderimsellik kodlayıp kodlamadığı da tartışılan konulardan birisidir. Araştırmacılar arasında bu konuda da görüş birliğine varılamamıştır. Alanyazında tözlü belirtme biçimbirimini alan ad öbeklerinin gönderimsellik, özgüllük, belirlilik ve sayı kodladığına dair bir uzlaşma söz konusudur. Ancak *kitap* ve

bir kitap ad öbeklerinin durum yüklenip yüklenmediği ve gönderimsellik kodlayıp kodlamadığına dair farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Kornfilt (1995, 1997, 2005) ve Öztürk (2004) $\{+(y)I^{d_j}\}$ tözlü belirtme biçimbirimini alan (87a) tümcesindeki nesnenin gönderimsel ve belirli; (87b-c) tümcelerindeki tözsüz belirtme biçimbirimini alan nesnelerin ise gönderimsiz ve belirsiz olduğunu belirtmişlerdir. (87b) tümcesindeki *kitap* ve (87c) tümcesindeki *bir kitap* nesnelerinin tözsüz belirtme biçimbirimini almasından dolayı, eylemin çekim alanına girerek *bitişme/yarı-bitişme* yapısı oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bitişme/yarı-bitişme yapısında olan ad öbeklerinin gönderimsellik ve belirlilik kodlamadığını ileri sürmüşlerdir.

- (87) a. Ayşe **kitab+ı** okudu. [+gönderimli] [+belirli]
b. Ayşe **kitap+Ø** okudu. [-gönderimli] [-belirli]
c. Ayşe **bir kitap+Ø** okudu. [-gönderimli] [-belirli]

Aydemir (2004), Kechriotis (2006) ve Erk Emeksiz (2003) ise *kitap* ve *bir kitap* ad öbeklerinin gönderimsellik ve sayı kodlama özelliği bakımından farklılık arz ettiğini söylemişlerdir. Bu araştırmacılar, *bir kitap* öbeğinin eylemle bitişme eğilimi göstermediğini, bu nedenle de *kitap* öbeğinden farklı olarak gönderimsellik ve sayı kodladığını belirtmişlerdir (aktaran Tuğcu, 2009, s.98-101).

- (88) a. Ayşe **kitab+Ø** okudu. [-gönderimli], [-belirli]
b. Ayşe **bir kitap+Ø** okudu. [+gönderimli], [+belirli]

Bu araştırmacılar yukarıdaki (88a-b) tümcelerindeki ad öbeklerinin birbirinden farklı olduğunu sıfatlarla olan kullanımları üzerinden tanıtlamışlardır.

- (89) a. Meltem *kötü* **resim+Ø** çiziyor.
b. Meltem *kötü* **bir resim+Ø** çiziyor.

Yukarıda (89a) tümcesinde *kötü* sözcüğü *resim çiz-* eyleminin belirteci işlevindedir. (89b) tümcesinde ise *kötü* sözcüğü *resmi* niteleyen sıfat işlevindedir. Örnekte de görüldüğü gibi *resim* AÖ eylemle bitişme yapısı oluşturduğu için *kötü* belirteci *resim çiz-* biçimindeki birleşik eylemi betimlemektedir. (89b) tümcesindeki *bir resim* AÖ gönderimsellik ve sayı kodlayabildiği için eylemle bitişme yapısı oluşturmamaktadır. (89b) tümcesinde nesne ile eylem arasında bitişme yapısı oluşmadığı için *kötü* sıfatı *resim* AÖ'sünün niteleyicisi konumundadır.

Kitap ve *bir kitap* kullanımları arasındaki diğer bir fark ise, eksilteli yapılar üzerinden gösterilmiştir. Aşağıdaki (90a) tümcesinde sıfırbiçimbirimle kodlanan *kitap* nesnesi eylemle bitişme yapısı oluşturduğu için tümcedeki eylem *kitap oku-* biçiminde anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır. Nesne konumundaki *kitap* sözcüğünün herhangi bir gönderime sahip olmaması, eksilteli yapı kurmasını engellenmektedir. Oysa (90b) tümcesinde sıfırbiçimbirimle kodlanan *bir kitap* nesnesi eylemle bitişme yapısı oluşturmadığı için gönderimsellik ve sayı kodlayabilmektedir. Gönderimsellik ve sayı kodlamasından dolayı da eksilteli yapı oluşturabilmektedir. Bu durum, bu iki kullanımın da farklı yapılarda olduğuna tanıt oluşturmaktadır. (90a) tümcesinde eylemin *kitap oku-* biçiminde birleşik yapı oluşturması diğer tümcede ~~*kitabı okumanızı*~~ eksilteli yapısının kullanılmasını engellemektedir. (91b) tümcesinde *bir kitap* kullanımının gönderime sahip olması, diğer tümcede ~~*kitabı okumanızı*~~ eksilteli yapısının kullanımını mümkün kılmaktadır.

- (90) a. Dün **kitap+Ø okudum**. *Size de **okumanızı** öneririm.
b. Dün **bir kitap+Ø okudum**. Size de **okumanızı** öneririm.

Kitap ve *bir kitap* kullanımlarının farklı yapıda olduğunu, Erguvanlı (1984), eşgönderim (coreference) üzerinden ortaya koymuştur. (91a) tümcesinde *bir kitap* ad öbeği gönderimsellik ve sayı kodladığı için eşgönderim oluşturabilmekteyken; (91b) *kitap* ad öbeği gönderimsellik ve sayı kodlayamadığı için eşgönderim oluşturamamaktadır.

- (91) a. Ayşe kaç gündür **bir kitap+Ø okuyordu**, sonunda bugün **onu** bitirdi.
b. Ayşe kaç gündür **kitap+Ø okuyordu**, *sonunda bugün **onu** bitirdi.

Kechriotis (2006) ise *kitap* ve *bir kitap* kullanımlarının farklı yapılarda olduğunu *açısal* (scope) durum üzerinden ele almıştır. (92a) tümcesinde *bir kitap* ad öbeğinin tümcede geniş açı almasından dolayı sayı anlamı daha belirgin hâle gelmektedir ve tümce, üç arkadaşın *bir kitap* aldığı biçiminde okuma alabilmektedir. Ancak (92b) tümcesinde *kitap* ad öbeği gönderimsellik ve sayı kodlanmadığı için üç arkadaşın kaç tane kitap aldığı belirli değildir.

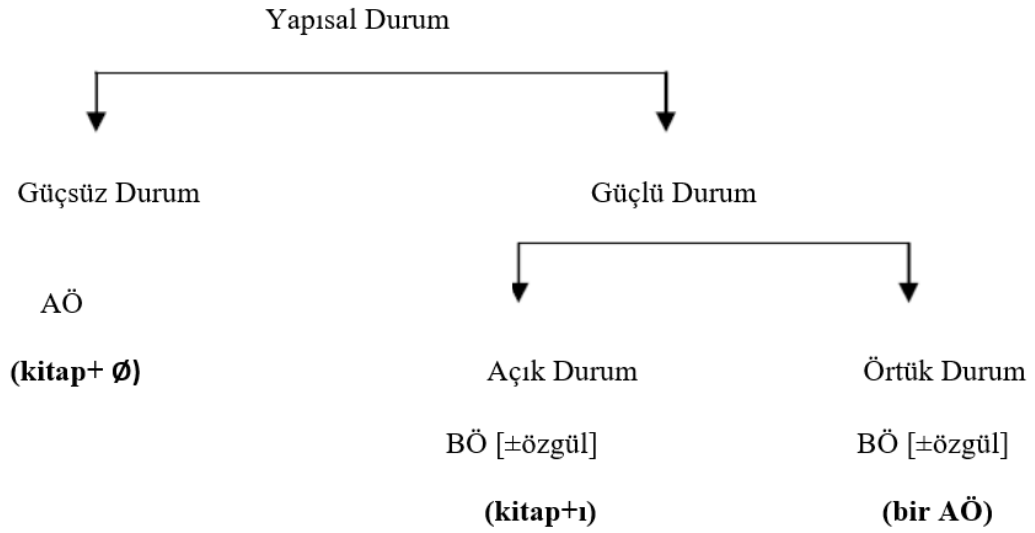
- (92) a. Üç arkadaş **bir kitap+Ø almış**.
b. Üç arkadaş **kitap+Ø almış**.

Kitap ve *bir kitap* öbeklerinin arasındaki diğer bir yapısal farkı ise Erguvanlı (1984), ilgi öbeği üzerinden tanıtlamıştır. İlgi öbeklerindeki *bir+AÖ* yapıların sözdizimsel düzlemde tözsüz belirtme biçimbirimini almış AÖ'den farklı özellikler taşıdığını ifade etmektedir. Aşağıdaki (93b) tümcesinde

belirli olan (*Benim*) *düşünmediğim konu* AÖ'sünün eyleme bağlanmasıyla tümce dilbilgiseldişi olmuştur. Dilbilgisidişi olan tümcedeki nesne çoğul biçimbirimiyle kullanıldığı takdirde tümce kabul edilebilir hâle gelmektedir. Oysa (93a) tümcesinde (*Benim*) *düşünmediğim bir konu* AÖ'sünün eyleme bağlanması sonucunda ise tümcede anlamsal bir bozukluk olmamaktadır. Bu kullanımlardan hareketle *konu*, *bir konu* ve *konular* ad öbeklerinin anlambilimsel olarak benzer yapılarda olmadığı söylenebilir. Ayrıca bu tanıt her üç ad öbeğinin belirlilik derecelerinin birbirinden farklı olduğunu da ortaya koymaktadır.

- (93) a. Ömer **düşünmediğim bir konu**+Ø anlatıyor.
 b. *Ömer **düşünmediğim konu**+Ø anlatıyor.
 c. Ömer **düşünmediğim konular**+Ø anlatıyor.

Sonuç olarak *bir*+AÖ şeklindeki öbeklerin gönderimsellik ve sayı kodlamasına rağmen durum yüklenmemiş olması ve ayrıca eylem önündeki durum yüklenmemiş AÖ'den farklı yapıda olması, *bir*+AÖ yapısının yüklendiği durum özelliklerinin ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır. Yukarıda bahsedilen *soyut durum* veya *örtük durum* kavramları konuya açıklık getirme hususunda ipuçları sunabilir. Fakat Tuğcu'nun Kechriotis'in yapmış olduğu yapısal durum sınıflamasını temel alarak oluşturduğu yapısal durum sınıflaması, bu konunun açıklanmasına daha uygun görünmektedir.

Şekil 9.2. Yapısal Durum Sınıflaması

Üstünova ise sözdizimsel düzlemde tözsüz belirtme biçimbirimini alan AÖ ve *bir*+AÖ yapısının eylem önü konumla sınırlandırıldığını belirterek sözdizimsel konum olarak her iki AÖ'nün arasında fark bulunmadığını iddia etmektedir. Her iki AÖ'nün de eylemin hemen önünden ayrılmadığını, tözsüz belirtme biçimbirimini alan AÖ ile eylem arasına *da*, *bile*, *ml* gibi birimlerin girebildiğini vurgulamıştır.

Bu birimlerin nesne ve eylem arasına girmesiyle nesne ve eylem arasındaki çekim bağının gevşediğini ve tümcenin anlamında değişme olduğunu belirtmiştir (Üstünova, 2019, s. 183-184).

- (94) a. Ömer eşine **çiçek+Ø** almış.
b. *Ömer **çiçek+Ø** eşine almış.
c. Ömer eşine **bir çiçek +Ø** almış.
d. *Ömer **bir çiçek+Ø** eşine almış.
e. Ömer eşine **çiçek+Ø de** almıştı. (Ömer eşine çiçekle birlikte başka bir şey daha almıştı.)
f. Ömer eşine **çiçek+Ø mi** almıştı?
g. Ömer eşine **çiçek+Ø bile** almıştı. (Ömer eşine içerisinde çiçeğin de bulunduğu birçok hediye almıştı.)

9.2.3. Tözsüz Belirtme Biçimbiriminin İşlevsel Özellikleri

Kerimoğlu (2024), sesbilimsel olarak ifade edilen biçimbirimlerin işlevleri çeşitleniyorsa sesbilimsel olarak ifade edilmeyen tözsüz biçimbirimlerinin de farklı işlevleri olabileceğini söylemiştir. Alanyazında yapılan tüm tespitlerden sonra tözsüz nesne biçimbiriminin işlevleri şu şekilde sıralanabilir:

(i) Nesne Konumunu Belirleme İşlevi: Geçişli eylem ile kurulan tümcelerde eylemin etkisinde kalan ad öbekleri, tözsüz belirtme biçimbirimini alarak tümcedeki nesne konumuna yerleşmektedir.

- (95) a. Ali **mektup+Ø** yazdı.
b. Ayşe'ye **çiçek+Ø** aldım.

(ii) Belirsizlik İşlevi: Tümcede nicel, nitel ve gösterimsel sıfatlarla belirli hâle gelmeyen ad öbekleri tözsüz belirtme biçimbirimiyle geçişli eyleme bağlandığında tümcede belirtisiz nesne görevini üstlenmektedirler.

- (96) a. Hasan **resim +Ø** yaptı.
b. **Hediye+Ø** açıldığında şaşırdılar.
c. Ben **araba+ Ø** sürdüm.
d. Sen **elbise+ Ø** almalısın.

(iii) Belirlilik İşlevi: Tümcede belirtme durumunu alan ad öbekleri her zaman belirlilik veya belirsizlik özelliği gösterememektedir. Bağlama göre tözlü belirtme biçimbirimini alan nesne ögesi belirsizlik özelliği sergileyebilirken tözsüz belirtme biçimbirimini alan nesne ögesi de belirlilik özelliği sergileyebilmektedir. Söylem ve bağlamlarda, belirliliğin kodlanmasında önemli olan konuşucu ve dinleyicinin *gönderme/bilgi* konusunda ortaklık sağlayabilmesidir. (97a) örneğinde *film* nesnesi tözsüz belirtme biçimbirimiyle kodlanmasına rağmen öngönderimle izlenen filmin bilinmesinden kaynaklı *film* nesnesi belirli olmaktadır. (97b) örneğinde konuşucu ve dinleyicinin aynı fiziki ortamı paylaşmasından dolayı şeker nesnesi tözsüz belirtme biçimbirimini alsa da belirli olarak kodlanmaktadır. (96c) örneğinde konuşucunun dinleyicinin dünya bilgisine göre Yaşar Kemal'i bildiğini varsaymasından dolayı belirli olmaktadır. (97c) örneğinde Yaşar Kemal ile metafor yapılmış ve bununla Yaşar Kemal'in yazdığı roman kastedilmiştir.

- (97) a.- Meral çok üzgündü. Ona Aile Arasında filmini önerdim. Şimdi **film+Ø** izliyor.
b. Oya ve Elif aynı masada oturuyorlardı. Elif Oya'ya **şeker+ Ø** verir misin dedi.
c. Roman okumayı çok seviyorum. Şu an **Yaşar Kemal+ Ø** okuyorum.

(iv) Birleşik Eylem Oluşturma İşlevi: Tümcede tözsüz belirtme biçimbirimini alan ad öbekleri geçişli eylemin hemen önünde yer almaktadırlar. Tözsüz belirtme biçimbirimini alan ad öbeklerinin eylemle arasında bir çekim bağı olduğu için sözdizimindeki konumu sadece eylem önüyle sınırlıdır. Tümcede sadece eylem önüyle sınırlandırılan ad öbekleri, eylemin anlamına katkı sağlamakta ve genellikle birleşik eylem diyebileceğimiz birtakım kalıp yapıların oluşmasına neden olabilmektedir. O hâlde birleşik eylemleri; kalıplaşma süreci tamamlananlar ve kalıplaşma süreci devam edenler biçiminde iki sınıfta düşünebiliriz. Bu durumda da ikinci sınıftakiler birleşik eylem adaylarıdır. Çünkü kalıp söz öbeklerinin oluşumu birkaç parametreyle gerçekleşmektedir:

- (i) Sözcüğün tümcedeki/dizimdeki yerinin sabitlenmesi
- (ii) Sözcüğün çevresine başka bir sözcüğü kabul etmemesi
- (iii) Anlamsal bağlılık
- (iv) Giderek anlam kayıpları ve işlevselleşme

Tümcede tözsüz belirtme biçimbirimini alan nesne ile eylem arasında oluşan nesne geçişiminde; nesnenin eylem önünde sabitlenmesi, nesneyle eylemin arasına başka sözcük girememesi, nesnenin eylemin anlamıyla bütünleşmesi ve giderek işlevselleşmesi gibi kalıplaşma parametrelerinin sağlandığı görülmektedir.

- (98) a. Atalarımız Orta Asya'da **kök+Ø salmışlardı**.
b. Annem yine bir ton **laf+Ø etmişti**.
c. Ayşe tüm gün **toz+Ø almıştı**.
d. Teyzem bana **örgü+Ø örmüştü**.
e. Babaannem bahçeye **çiçek+ Ø ekti**.
f. Ağaç **meyve+ Ø verdi**.
g. Ali **kitap+ Ø okudu**.

(v) **Nesne Ayırt Edici İşlevi:** Tözsüz belirtme biçimbirimini alan nesne ögesi eylemin hemen önünden ayrılamamaktadır. Genellikle tümcede belirtisiz nesnenin eylemin önünden ayrılması durumunda tümce dilbilgisidışı olabilmektedir. Tözsüz belirtme biçimbirimini alan nesnenin eylem önüyle sınırlı olması, tözsüz biçimbirimlerle kodlanan özne ve nesne ögesinin sözdizimindeki sınırlarını çizmektedir. Özellikle öznenin üçüncü tekil kişi ile gösterildiği tümcelerde öznenin ve nesnenin tözsüz biçimbirimle kodlanmasından dolayı hangisinin özne hangisinin nesne olduğunu belirlemek güçleşmektedir. Türkçe, bu anlam karışıklığının önüne geçmek için belirtisiz nesnenin bu zorunluluğuyla bir nevi özne ve nesnenin sözdizimsel olarak ayırt edilmesini sağlamaktadır. Bazı tümcelerde tözsüz biçimbirimlerle kodlanmış özne ve nesne yer değiştirebilmektedir ve tümce dilbilgisidışı olmamaktadır. Bazı tümceler de ise özne ve nesne ögelerinin yer değiştirmesiyle tümcenin anlamında değişiklik meydana gelmektedir. Bu anlam değişikliği de tözsüz belirtme biçimbiriminin nesne ayırt edici işlevine tanıt oluşturmaktadır.

- (99) a. **Makaleler+ Ø veri+Ø** tespit etti.
b. ***Veri+ Ø makaleler+Ø** tespit etti.
c. **Para+Ø iş+Ø** getirir.
d. **İş +Ø para+Ø** getirir.

9.3.Tözsüz (substance-free) Nesne Durum Biçimbirimi

Türkçe geleneksel dilbilgisi kitaplarında sıfırbiçimbirimin varlığından bahsedilmemektedir; Ergin (2009), Korkmaz (2019), Deny (2012), Banguoğlu (2007). Ancak son dönemde yazılan bazı dilbilgisi kitaplarında sıfırbiçimbirimine yer verilmektedir; Sebzecioğlu (2021), Boz (2015), Üstünova (2019), Kerimoğlu (2023), Uzun (2000), Adalı (2004). Aslında yokluk ve hiçlik felsefe ve doğa bilimlerinin uzun süre üzerine tartıştığı konulardan birisi olmuştur. Matematik bilimi ise yokluk ve hiçlik kavramı için sıfır terimini kullanmıştır. Ancak felsefedeki yoklukla matematikteki yokluk birbirlerinden

farklı kavramlardır. Matematikteki sıfırın iki temel işlevi bulunmaktadır. Birincisi yer göstergesi olarak basamak değerinin olmasıdır. İkincisi ise diğer sayılar gibi bir sayı olmasıdır. Matematikteki sıfır somut bir biçimde kullanılabılırken dilbilimindeki sıfır sessel ve fiziki olarak bulunmayan ama işlevsel olarak var olduğu kabul edilen dilsel birimler için kullanılmaktadır. Dilbilimde, yokluk ve boşluğun ortaya çıkışıysa ilk gramercilerden biri olan Panini'nin (M.Ö. 4.yy.) dildeki boşluklar için *lopa*, *luk*, *lup*, *shu* terimlerini kullanmasına dayandırılmaktadır. Arap dilbilgisinde ise (M.Ö. 8. yy.) Sibeveyhi tarafından boşluğun/yokluğun bugünkü kullanımlarına benzer açıklamalara yer verilmiştir. Dil incelemelerinde sıfır terimini ilk kullanan kişi ise Meillet'nin öğrencisi olan Robert Gauthiot'dur. Gauthiot (1902) tarafından modern dilbilime giren sıfır terimini, Saussure ve Bally ondan alarak yapısalcılığın temel öğelerinden birisi yapmışlardır. Özellikle Sausure'ün dilde benzerliklerden çok karşıtlıklar vardır açıklaması, sıfır teriminin kullanım alanını genişletmiştir. Amerikan yapısalcılarından Leonard Bloomfield ve Eugene Nida ise biçimbilgisinde sıfır teriminin yaygınlaşmasını sağlamışlardır. Daha sonrasında Z. S. Harris'te ve onun öğrencisi olan N. Chomsky'nin Üretici Dilbilgisi kuramında sıfır terimi; sözdizimindeki sessel, sözcüksel, öbekselle ve tümcesel boşluklar için sık sık kullanılmıştır.

Matematikteki sıfır teriminin dilbiliminde kullanılmasına William McGregor karşı çıkmıştır. W. McGregor'a göre matematikteki sıfır terimi ile dilbilimindeki sıfır teriminin içeriği birbirinden farklıdır. Dilbilimde kullanılan sıfırın cismi yoktur, ama içeriği vardır. Matematikteki sıfırın ise cismi vardır fakat içeriği yoktur. McGregor, yapısalcıların matematikteki sıfır terimini alıp kullanmalarının yanıltıcı bir matematiksel analogiye dayandığını belirtmiş ve dilbilimdeki sıfır terimi yerine *gap* (boşluk) teriminin kullanılmasının daha doğru olacağını vurgulamıştır. Ayrıca McGregor, dilbilimdeki boşlukların/sıfırların insanoğlunun genetik miraslarından biri olduğunu, bu nedenle de dil kullanımında yaygın bir kullanım alanına sahip olduğunu ileri sürmüştür. Bu hipotezden hareketle N.T. Sahin, S. Pinker ve E. Halgren, dilde kullanılan sıfırların insan beyinde bir yerinin olup olmadığını kanıtlamak için manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) cihazıyla İngilizcedeki düzenli ve düzensiz sıfırlı çekimleri incelemişlerdir ve bu çalışmanın sonunda sıfırlı çekimlerin insan beyinde bir temsilinin olduğunu açıklamışlardır. Fakat daha sonraki çalışmalarda, Alekseeva ve Kim tarafından bu iddianın kanıt olamayacağı dile getirilerek kullanılan görüntüleme aracının kanıtın doğrulanması için yetersiz olduğu belirtilmiştir. Dillerde somut bir biçimi olamayan öğelerin çokluğuna ve bu öğelerin dilbiliminde yaygın teorik kullanımına rağmen sıfırbiçimbiriminin nörobiyolojik ve bilişsel gerçekliğini, kesin olarak belgeleyen deneysel bir araştırma henüz bulunmamaktadır (aktaran Kerimoğlu, 2024, s. 10-11).

Bu deneysel çalışmaların yanı sıra dildeki sıfırların tespiti için birçok ölçüt ileri sürülmesine rağmen dilbilimde sıfır kullanımlarının tespit edilmesinde genel kabul görmüş bir ölçüt yoktur. Fakat önerilen ölçütlerin arasından iki ölçüt ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki Haas (1957) tarafından ileri sürülmüştür. Haas sıfır kullanımını tespit etmek için iki koşul öne sürmüştür:

(i) Sıfır ögesinin açık bir biçimbirimle dönüşümlü olması.

- (100) a. Ali **kitap**+ $\emptyset$ okudu.
b. Ali **kitab**+ı okudu.

(ii) Sıfır ögesinin bir şekilde zıtlık oluşturmaması.

- (101) a. **Kalem**+ $\emptyset$ yazma aracıdır. (teklik)
b. **Kalem**+ler yazma aracıdır. (çokluk)

Öne çıkan ikinci ölçüt ise I. Mel'çuk'a (2006) aittir. Mel'çuk'a göre sıfır ögesinin varlığını iddia etmek için şu üç özelliğin bulunması gerekmektedir:

(i) Anlamlılık: Sıfır ögesi, açıkça tanımlanmış bir X içeriği taşımalıdır. Yani bir bilgiyi karşılamalıdır.

(ii) Dışlayıcılık: X içeriği, kendisine özgü bir bilgiyi aktarmalı, bunu da sıfır olmayan ögenin yokluğunda yapmalıdır. Kendi bildirdiği bilgi yükü, başka bir sıfır olmayan ögeye hiçbir şekilde atfedilemez.

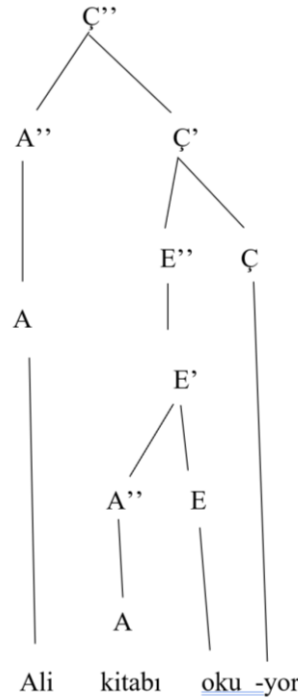
(iii) Karşıtlık: Sıfır ögesi, Y içeriğine sahip sıfır olmayan bir ögeyle karşıt olmalıdır. Y'nin yapmadığı bir şeyi yapmalıdır. Bu yönden anlamsal bir karşıtlık sergilemelidir.

İlk ölçütü benimseyen araştırmacılara göre sıfırbiçimbirim, sıfır olmayan bir biçimbirimin altbiçimbirimi olarak var olabilmektedir. Sesbilimsel olarak ifade edilen bir biçimbirim olmadan, ona atıf yapılmadan bir sıfırbiçimbirim varsayılmaz. Örneğin; *kalem*+ $\emptyset$ öbeğindeki sıfırbiçimbirimin teklik bildiren bir sıfırbiçimbirim varsayılabilmesi için çokluk bildiren ve sesbilgisel olarak ifade edilen *kalem*+ler öbeğindeki $\{+lAr\}$ ile paradigmatic bir bağlam kurabilmesi gerekmektedir. Bu görüş özellikle yapısalcı analizlerde öne çıkmaktadır. İkinci ölçütü benimseyen araştırmacılara göre bu türden bir paradigmatic bağın olmasına gerek yoktur. Bu araştırmacılar, dildeki sıfırlar için herhangi bir sesbilimsel ifadeye gerek olmadan da sıfırbiçimbirimlerin varsayılabileceğini öne sürmektedirler. Bu görüş de özellikle üretici dilbilim analizlerinde öne çıkmaktadır. Chomskyci gelenekte insan beyninde genetik olarak kodlanmış *dil yetisi* bir insan organı olarak evrenseldir ve zihnimizde tümcenin belirli öğelerden oluşan bir *yapısı* bulunmaktadır. Bu yapıda, bilginin dönüşüm adı verilen, *yer değiştirme* ve *silme* gibi işlemleri kapsayan bir üretim süreci bulunmaktadır. Chomskyci gelenekte bu üretim sürecinde silinen ve eksiltelen yapılar için de sıfırbiçimbirim kullanılmıştır.

Dilbiliminde kullanılan sıfırbiçimbiriminin varlığı kesin olarak ispatlanamamaktadır. Kimi dil araştırmacıları tarafından gerçekte var olduğu savlanmaktadır Sebzecioğlu (2021), Boz (2015), Üstünoğlu (2019), Kerimoğlu (2023), Uzun (2000), Adalı (2004). Türkçede özne ve belirtisiz nesnenin tözsüz olmasından dolayı sözdizimsel olarak bu konumların belirlenmesini sağlayan soyut bir durumun

var olduğu ileri sürülmektedir. Geleneksel dilbilgisi, adların tümcedeki işlevlerine göre biçimlenmelerini, *durum* adı altında değerlendirmektedir. Öte yandan Evrensel Dilbilgisi ise tümcedeki ad öbeklerinin bu tür biçimbilimsel görünümünü, ad öbeklerinin sözdizimindeki konumlarıyla olan etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan biçimlenmeler olduğunu belirtmektedir. Sözdiziminde, dilbilgisel işlevleri sunan öbek yapıların belirli bir konumda yer alabilmesi için belirli bir durum yüklenmiş olması gerekmektedir. Yani, tümcede ad öbeklerinin bir durum biçimbirimiyle işaretlenmesi, sözdizimsel yapıda belirli bir konumda bulunmasıyla kazanılan bir özelliktir. Tümcedeki ad öbeklerinin konumlarını ve işlevlerini kodlayan durum kategorisi, biçimlenmesine göre sessel olarak ifade edilmeyen *soyut durum* ve sessel olarak ifade edilen *biçimbilimsel durum* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Türkçedeki soyut durumlar, yalın ve belirtme durumu; biçimbilimsel durumlar ise yönelme, kalma ve ayrılma durumlarıdır. Ayrıca belirtme durumu, ad öbeğinin tümcedeki anlambilimine bağlı olarak biçimbilimsel olarak da gerçekleşmektedir. Tümcede bir ad öbeğinin durum yüklenebilmesi için öncelikle sözdizimsel bir konumda yer alma zorunluluğu, bu ad öbeklerinin yapısal olarak yönetildiğini göstermektedir. Bir yönetici tarafından ad öbeklerine durum yüklendiği için ortada bir *yüklenici* bir de *yükleyici* ilişkisi bulunmaktadır. Chomsky'nin *Durum Süzgeci*'ne göre bir ad öbeğinin tümcede belirli bir konum ve belirli bir durum yüklenebilmesi için öncelikle sözdiziminde *görünür* (visible) olması gerekmektedir ve görünür olan her ad öbeği de sözdiziminde işlevsel olarak bir konumda yer alabilmektedir. Sözdiziminde belirli bir konumda yer alan ad öbeği mutlaka bir durum yüklenmiş olmak zorundadır. Dolayısıyla ad öbeğinin tümcede görünür olması bir konumda bulunmasını sağlamaktadır. Ad öbeğinin tümcedeki konumu da ad öbeğinin bir durum biçimbirimiyle kodlanmasını sağlamaktadır. Kısacası tümcede sessel olarak ifade edilen her ad öbeği görünür olmakta, görünür olan her ad öbeği sözdiziminde bir konuma yerleşmekte ve bu sözdizimsel konum da ad öbeğine bir yönetici tarafından durum yüklenme özelliği kazandırmaktadır. Bu durumu şu biçimde formüleştirebiliriz: *görünürlük + konum = durum yüklenme*. *Durum Süzgeci*ne göre durum yükleme özelliği tek yönlü bir ilişkiye dayanmaktadır. Bir durum yükleyicisinin kendisi bir durum yüklenemez; bir durum yüklenicinin kendisi de bir durum yükleyemez. Evrensel Dilbilgisinde, bu ilişki *Durum Direnci İlkesi* olarak ifade edilmektedir. Bu ilkeye göre yegâne durum yükleniciler ad öbekleridir ve ad öbeklerinin yönetiliyor olması ise *Durum Yükleme* ve *Rol Yükleme* etkileşimine zemin hazırlamaktadır. Yükleyici ve yüklenici ilişkisine dayanan yönetme işleminin sonucunda, ad öbeklerine yöneticileri tarafından DURUM ve ROL ataması yapılmaktadır.

(102)

(102)'de EÖ'nün tümleci konumundaki AÖ'ye EÖ'nün başı olan E tarafından *k-buyurulduğu* için E'nin yönetimi altına girmektedir. E nesne konumundaki *kitap* AÖ'sünün yöneticisi olduğu için ilgili AÖ'ye tözlü belirtme biçimbirimini yüklemektedir. ÇÖ'nün göstereni konumunda bulunan özne AÖ'süne ÇÖ'nün başı olan Ç tarafından *b-buyurulmakta* ve özne AÖ'sü Ç'nin yönetimi altına girmektedir. Yönetici olan Ç de özne AÖ'süne yalın durumu yüklemektedir. Sonuç olarak tümcedeki özne AÖ'süne DURUM Ç tarafından yüklenirken nesne AÖ'süne DURUM E tarafından yüklenmektedir. *EÖ-içi Özne Hipotezine* göre özne konumundaki AÖ'ye ROL yüklemesi, EÖ'nin göstereni konumunda olduğu için EÖ'nin içinden yüklenmektedir. ROLünü yüklenen özne AÖ'sü Ç'nin göstereni konumuna yükselmekte ve orada özne AÖ'süne DURUM yüklenmektedir. Çünkü Ç'ler işlevsel kategori olduğu için ROL yüklemesi yapamamaktadır. Buna karşın nesne AÖ'süne DURUM ve ROL yüklemesi, E tarafından yapılmaktadır. Bu durumda, karşımızda biri sadece DURUM yüklemeye dayanan, diğeri DURUM ve ROL yüklemesini de kapsayan iki ayrı DURUM yükleme süreci bulunmaktadır. Bununla birlikte başka sözdizimsel bağlamlarda belirtme durumunun da her zaman ROL yükleme ile birlikte gerçekleşmediği kullanımlar söz konusudur.

- (103) a. Ev (Ayşe tarafından) temizlendi.
 b. *Evi (Ayşe tarafından) temizlendi.

Edilgen yapıdaki (103a) tümcesinde *ev* AÖ, *temizle-* eyleminin mantıksal nesnesidir ve E'nin içsel rol yüklemesini d-yapıda almaktadır ve y-yapıda edilgen tümcenin öznesiz kalmaması için tümcenin öznesi konumuna taşınmaktadır. Özne konumuna taşınan *ev* AÖ'süne Ç'nin yüklediği durum olan yalın durum bu konumda yüklenmektedir. Eğer *ev* AÖ'sü konum değiştirmesine rağmen hâlâ belirtme durumunda olsaydı tümce (103b)'deki gibi dilbilgisidışı olacaktı. Edilgenleştirme işlemindeki ROL ve DURUM yükleme süreçleri tıpkı (102)'deki gibi farklı yöneticiler tarafından gerçekleştirilmektedir. (103a) tümcesinde ROL yüklemesi E tarafından yüklenmiş fakat nesne ögesinin özne konumuna taşınmasıyla DURUM yüklemesi sonradan Ç tarafından gerçekleştirilmiştir.

- (104) a. Hırsız eve girdi.
b. Eve (hırsız tarafından) girildi.

Etken yapıdaki (104a) tümcesinde yönelme durumunda bulunan *ev* AÖ edilgenleştirme sürecinde konumunu ve durumunu değiştirmemektedir. Bu durum, Türkçede kalma ve çıkma durumları için de geçerlidir. Yani, Türkçede hiçbir yapısal bağlamda yönelme, kalma ve ayrılma durumunu yüklenmiş AÖ'ler konum, DURUM ve ROLlerini değiştirmez. Bu durumdan hareketle dilbilgisinde başka bir durum ayrımı daha yapılabilir. ROL yüklemeden bağımsız olan *Yapısal Durum* ve ROL yüklemeye bağımlı olan *İçsel Durum*. Yapısal Durumlar, ROL yüklemeden bağımsız, ilgili AÖ'ye bulunduğu konum gözetilerek yüklenen durumlardır. İçsel Durumlar ise AÖ'lerin ROL yüklenmelerinin sonucu olarak sözdizimsel konumda AÖ yüklenilen durumlardır. Bu ayrıma göre Türkçedeki Yapısal Durumlar; yalın ve belirtme durumudur. İçsel Durumlar ise yönelme, kalma ve ayrılma durumlarıdır. Ayrıca Yapısal Durumun edilgenleştirme sürecinden etkilenmesine karşılık İçsel Durumların edilgenleştirme sürecinden etkilenmemesi, İçsel Durumların, Yapısal Durumlardan bir önceki düzlemde yüklenmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu durumdan hareketle İçsel Durumun d-yapıda, Yapısal Durumun ise y- yapıda yüklendiği varsayılabilir. DURUM kuramına göre Yapısal Durumların yapısalılığı sözdizimsel konumları sınırlayan *yandaşlık* ilkesine dayanmaktadır. Öbek yapıda bir başın herhangi bir AÖ'ye Yapısal Durum yükleyebilmesi için öbekteki baş ile AÖ'nün *yandaş* olması, yani Yapısal Durumun yüklenebilmesi için baş ile AÖ arasına başka bir ögenin girmemesi gerekmektedir. İngilizcede öbek yapıda baş ile AÖ arasına başka bir öge girmesi durumunda tümce dilbilgisidışı olmaktadır. Yani, İngilizcede eylemin tümleci konumundaki AÖ'lere Yapısal Durum, DURUM yükleyici ile DURUM yüklenici yandaş ise yüklenebilmektedir. (Uzun, 2000, s. 189-203).

- (105) a. I **saw him** yesterday.
b. *I **saw** yesterday **him**.

İngilizce için yandaşlık ilkesi Yapısal Durumları İçsel Durumlardan sorunsuz bir şekilde ayırmaktadır. İçsel Durumların, Yapısal Durumlar gibi onları yönetenlere *yandaş* olmasına gerek yoktur. Eylemin içsel özelliğinin sonucu olarak yüklenilen ROL kategorilerinin etkileşimiyle AÖ'lere yüklenilen İçsel Durumların, bu yüklenme süreçlerinde yöneticisine *yandaş* olma zorunluluğu bulunmamaktadır.

- (106) a. I **saw him at the street** yesterday.
b. We **are watching** the film **in the cinema**.

Türkçede yandaşlık ilkesi için İçsel Durumlarda sorun bulunmamaktadır. Türkçede de İngilizcede olduğu gibi İçsel Durumların yöneticisiyle *yandaş* olmasına gerek yoktur. Oysa Yapısal Durumlarda soyut durum ve biçimbilimsel biçimlenmelerden dolayı Türkçede yandaşlık ilkesi sorunlu görünmektedir. Çünkü Türkçe gibi Yapısal Durumların biçimbirimsel olarak gerçekleştiği dillerde, biçimbirimsel durumu yüklenmiş AÖ'lerin kendisine DURUM yükleyen yöneticisi ile *yandaş* olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Fakat buna karşılık soyut durum yüklenilen AÖ'ler kendisine DURUM yükleyen yöneticisiyle *yandaş* olmak zorundadır ve İngilizcede olduğu gibi yandaşlığın bozulması sonucu dilbilgisidışı tümceler oluşmaktadır.

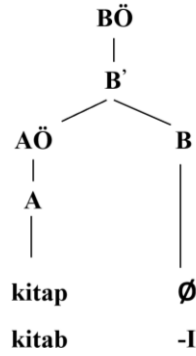
- (107) a. Ali dün **kitap+Ø okudu**.
b. *Ali **kitap+Ø** dün **okudu**.
c. Ali **kitab+ı** dün okudu.
d. Ayşe dün **ev+e** gitti.
e. Ayşe **ev+e** dün gitti.
f. Ayşe dün **ev+de** kaldı.
g. Ayşe **ev+de** dün kaldı.
ğ. Ayşe dün **ev+den** ayrıldı.
h. Ayşe **ev+den** dün ayrıldı.

Türkçe ve Türkçe gibi Yapısal Durumların biçimbirimsel olarak gerçekleştiği dillerde, bu biçimbirimi yüklenmiş AÖ'lerin *yandaşlık* ilkesine uyum göstermesinden dolayı yandaşlık ilkesinin bu dillerde de geçerli olmasını sağlayacak bazı görüşler ileri sürülmüştür. Birinci görüş; biçimbirimsel olan Yapısal Durumların yandaşlığı tanımadığıdır. İkinci görüş; biçimbirimsel olan durumların Yapısal Durum olmadığıdır. Üçüncü görüş ise biçimbirimsel olarak gerçekleşen yapısal durumların yandaşlık ilişkisi içinde yüklenildiği fakat “*Ali kitabı okudu.*” tümcesinde *kitap* nesnesinin anlamsal olarak belirlilikle kodlanması gibi durumların sonradan ortaya çıktığı biçimindedir.

Tözlü belirtme biçimbirimi $\{+(y)I^{d1}\}$; biçimbirimsel olarak gerçekleşen bir Yapısal Durum ise, bu biçimbirimi almış olan AÖ'ye DURUM yükleme, kendisine DURUM yükleyen E ile yandaş olduğu konumda yandaşlık ilkesi gözetilerek yükleniyor olması gerekmektedir. Bu görüşten hareketle Türkçe, sözdiziminde nesne konumunun hem tözsüz hem de tözlü belirtme biçimbirimiyle belirlendiği bir dil olabilir. Belirlilik kategorisi, anlambilimsel bir kategori olduğu için Türkçede AÖ'lerin anlambilimine göre de biçimlenen farklı DURUM yükleme süreçlerinin bulunduğu da varsayılabilir. Buna benzer bir görüşü Kiparsky de ileri sürmüştür. Kiparsky sözdizimindeki durum biçimbirimlerinin kesin bir şekilde *yapısal*, *özden* (inherent) veya *sözlükbirimsel* (lexical) kategorilere ayrıldığını savunmaktadır. Bazı durum biçimbirimlerinin sözdizimsel olarak yapısal durumla uyduğunu ama anlambilimsel olarak koşullandığını belirtmektedir. Bu gruptaki durum biçimbirimlerinin yüklem ROL seçimine göre değil, belirlilik, canlılık, sayı özelliklerine veya eylem öbeğinin görünüşüne ya da bunların kombinasyonuna duyarlı olduğunu söyleyerek anlambilimsel olarak koşullanmış olan yapısal durumları, *melez* (hybrid) biçimbirim olarak adlandırmıştır. Finedeki doğrudan nesnenin bazen belirtme bazen de parçacıl biçimbirim alabilmesini, melez biçimbirimine örnek olarak göstermiştir. Kısacası Kiparsky'e göre bir biçimbirim hem sözdizimsel olarak durum hem de anlamsal olarak belirlilik, sayı, canlılık gibi işlevleri bir ad öbeğine yükleyebilmektedir. Türkçedeki tözlü belirtme biçimbirimi de aynı anda hem durum hem de belirlilik işlevlerini ad öbeğine yükleyen bir melez biçimbirim olabilir (Kiparsky, 1998, s. 265).

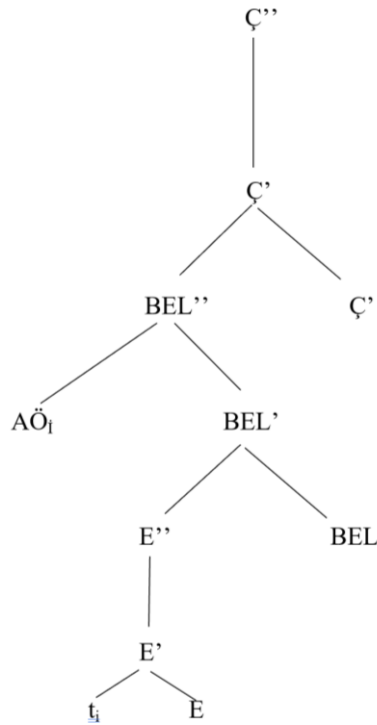
Sözdizimsel bir işlem olan DURUM yükleme sürecine belirlilik gibi anlambilimsel bir sürecin dahil olmasından hareketle biçimbirimsel olarak gerçekleşen $\{+(y)I^{d1}\}$ tözlü belirtme biçimbirimin gerçekte bir DURUM biçimbirimi olmadığı da ileri sürülebilir. Bu biçimbirim, tıpkı İngilizcedeki the tanımlığı gibi sadece belirli AÖ'leri gösteren bir biçimbirim olduğu da düşünülebilir. Bu noktadan hareketle İngilizcedeki *Belirtme Öbeği* hipotezine göre Türkçedeki bütün AÖ'lerin aslında bir BÖ olduğunu varsayılırsa, BÖ'nin göstereni konumundaki AÖ'ye BÖ'nin başı konumunda $[\pm\text{belirlilik}]$ farkı yaratan $\{+\emptyset\}$ ve $\{+(y)I^{d1}\}$ biçimbirimleri konulabilir. Uzun'a göre aşağıdaki öbek yapı biçimlenmesinden hareketle Türkçede tekçil bir DURUM bulunmaktadır. Bu tekçil duruma göre belirli BÖ'ler ve belirsiz BÖ'ler soyut ve yapısal olan belirtme durumunu yüklenmektedir (Uzun, 2000, s. 231-232).

(108)

Öte yandan belirli AÖ'lerin yüklendiği durumun farklı bir durum olduğu kabul edilirse, bu durumun eylem tarafından yüklenmediği ve belirli AÖ'nün başka bir konumda farklı bir yöneticiden DURUM yüklendiği de ileri sürülebilir. Tıpkı edilgenleştirme sürecinde eylemin mantıksal nesnesinin özne konumuna taşınmasıyla AÖ'nün E'den değil de Ç'den yalın DURUM yüklenmesi gibi bir süreç olduğu varsayılabilir. Tam tersi bir şekilde belirliliğin anlambilimsel bir kategori değil de sözdiziminde işlevsel bir kategori olduğu tasarlanırsa, belirlilik gibi işlevsel bir kategorinin Türkçenin öbek yapısında EÖ'nün üstünde yer aldığı ve EÖ'nün tümleci konumundaki AÖ'ler [+belirli] olduklarında, bu AÖ'lerin baş olan işlevsel öbeğin göstereni konumuna yükselerek orada üzerine DURUM yüklendiği düşünülebilir.

(109)

Kornfilt (1984) ve Sezer (1991), belirsiz AÖ'lerin DURUM yüklenmesinin yapısal bir durum olarak eylemden aldığına dair ekleme önerisini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşe göre EÖ'nün tümleci konumunda olan ve belirsiz olan AÖ'ler nesne konumunu terk ederek eyleme eklenmektedirler. Kornfilt'e göre *katı eklenme*, Sezer'e göre *eklenti* yoluyla DURUM almaktadır. Yani, belirsiz nesne katı eklenti/eklentiyle tözsüz belirtme biçimbirimini yüklenmektedirler. Eğer AÖ'ler belirliyse nesne konumunu terk etmeyerek orada tözlü belirtme biçimbirimini yüklenmektedirler. Ayrıca Sezer (1991), Baker'in (1978) eyleme eklenen AÖ'lerin DURUM yüklenme gerekliliği taşımadığı fikrine karşı çıkmaktadır ve AÖ'lerin eylemle eklenti oluştursa da DURUM yüklendiğini vurgulamaktadır.

(110) *Ben Ali+y+i **kitap+Ø oku-t-tum**.

Baker'e göre tümcede nesne ile eylem arasındaki nesne geçişiminde (eklenti) bir DURUM yüklemesi olmamaktadır. Sezer, Baker'in görüşünün doğru olması durumunda, nesne geçişimi (eklenti) olan eylemlerin geçişsiz özellik sergilediğini ve ettirgen çatı biçimbirimini aldığı da geçişli olması gerektiğini belirterek (110)'da ettirgen çatı biçimbirimini almasına rağmen eylemin içsel olarak belirli olan özel ada DURUM yüklemesi yapamadığını vurgulayarak belirsiz olan *kitap* AÖ'süne geçişli olan *oku-* eyleminin DURUM yüklediğini belirtmiştir. Yani, Sezer'e göre "*Ben kitap okudum.*" tümcesinde eklenti oluşsa da *kitap* nesnesine bir DURUM yüklemesi gerçekleşmektedir. Bu nedenle de "**Ben Ali 'yi kitap okuttum.*" tümcesi dilbilgisidışı olmaktadır. Çünkü *oku-* eylemi geçişlidir ve nesnesi olan *kitap* sözcüğüne zaten bir DURUM yüklemiştir. Bu yüzden ikinci bir nesne olan *Ali 'ye* DURUM yüklemesine gerek yoktur.

Sonuç olarak Türkçede, sözdiziminde nesne konumunu belirleyen tek bir biçimbirim bulunduğu, bu biçimbirimin de tözsüz gerçekleşen biçimbirim olduğu savlanabilir. DURUM kuramının *Yandaşlık İlkesine* göre bir ad öbeğine yapısal belirtme durumunun yüklenebilmesi için eylem öbeğinin başı olan eylem ile yandaş olması gerekmektedir. Tümcede nesne konumundaki öbek ile yandaş olan eylem arasına başka bir öge girmesi durumunda nesneye DURUM yüklemesi yapılamadığı için tümce dilbilgisidışı olmaktadır. Bu durum da Türkçede *Yandaşlık İlkesinin* gözetildiğini göstermektedir. Buna karşılık Türkçede tözlü belirtme biçimbirimini yüklenen ad öbeğinin eylem ile yandaşlığı gözetmemesi ve tümce içerisinde serbestçe yer değiştirebilmesi, bu biçimbirimin DURUM biçimbirimi olmadığına tanıt oluşturmaktadır. Söylemlerde tözlü belirtme biçimbiriminin belirlilik işlevinin daha baskın olması, sözdizimsel işleve sahip olmadığını, belirlilik kategorisini kodlayan anlambilimsel işleve sahip bir biçimbirim olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkçede, ad öbeklerine belirlilik, belirsizlik ve özgüllüğün kodlanmasında, eylem öbeğinin de etkili olması, (109) numaralı öbek yapı çözümlemesinin mümkün olabileceğini göstermektedir. Fakat bu öbek yapı çözümlemesini biraz değiştirerek tümcedeki eylemin geçişli olmasıyla nesnenin tözsüz belirtme biçimbirimini yüklediği, eylem öbeğinin görünüş biçimbirimleriyle çekimlenmesine göre de eylem öbeğinin üstünde yer alan belirtme öbeği tarafından

tözlü belirtme biçimbiriminin yüklendiği tasarlanabilir. Bu görüşe göre eylem öbeği nesneye DURUM yüklemesini yapmakta, eylem öbeğinin görünüş biçimbirimleriyle çekimlenmesine göre de belirtme öbeği BELİRLİLİK kodlamasını gerçekleştirmektedir. Fakat bu görüş, Türkçedeki biçimbirim hiyerarşisine uymamaktadır. Çünkü ad öbeğine önce sözdizimsel işlevi olan tözsüz durum biçimbirimi yüklemesi gerçekleşmiş sonrasında anlamsal olarak belirliliği kodlayan tözlü belirtme biçimbirimi yüklenmiştir. Bu durum, Türkçede nesnenin biçimbirimsel olarak belirlilikle kodlanmasında durum hiyerarşisinin gözötilmediği biçiminde açıklanabilir. Yani, bu durum için Uzun'un (2000) *Kuraldışı Durum Yükleme* görüşü gibi *Kuraldışı Biçimbirim Yükleme* yaklaşımı ileri sürülebilir.

TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Belirlilik kategorisi; bir ad öbeğinin gönderiminin konuşmacı için özgül, dinleyici için belirli bilinir olup olmadığını gösteren bir dilbilgisel kategoridir. Belirlilik, özellikle nesnelerin (özne de olabilir) sözdizimsel ve anlambilimsel yapılarında önemli bir rol oynamaktadır. Belirlilik kategorisi Türkçede çoğunlukla hem biçimsel hem sözdizimsel hem de bağlamsal yollarla ifade edilmektedir. Geleneksel dilbilgisinde özellikle eylem geçişli olduğunda, nesnenin belirli mi belirsiz mi olduğu biçimsel olarak açıklanmaktadır. Tözlü belirtme biçimbirimini $\{+(y)I^d\}$ alan nesne; konuşmacı ve dinleyici tarafından bilindiğini, daha önce bahsedildiğini veya belirli bir gönderime sahip olduğunu göstermektedir. Tözsüz belirtme biçimbirimini $\{+\emptyset\}$ alan nesne ise dinleyici için genellikle tanıdık olmayan veya ilk kez bahsedilen bir bilgi olduğunu göstermektedir. Ancak geleneksel dilbilgisinin belirlilik kategorisine biçimsel bakış açısıyla yaklaşması, bu kategorinin açıklanmasında yetersiz kalmaktadır. Bazı söylem ve bağlamlarda tözlü ve tözsüz belirtme biçimbirimleri, nesneleri belirli veya belirsiz olarak kodlayamamaktadır. Bu söylem ve bağlamların açıklanabilmesi için belirlilik kategorisinin çok yönlü bir bakış açısıyla ele alınması gerekmektedir. Çünkü belirlilik kategorisi tek bir dilsel düzlemde oluşmayan bütün dilsel düzlemlerle ilişki içerisinde olan kapsamlı bir kategoridir. Geleneksel dilbilgisinin belirliliğe biçimsel olarak yaklaşması, alanyazında eleştirilmiş ve nesnenin aslında tözsüz belirtme biçimbirimiyle işaretlendiği; tözlü gerçekleşen belirtme biçimbiriminin bir durum biçimbirimi olmadığı, belirliliği kodlayan anlamsal işlevli bir biçimbirim olduğu dile getirilmiştir.

Karahan (2016) ve Boz'un (2015) da ileri sürdüğü gibi tümcedeki nesneyi işaretleyen asıl belirtme durumu tözsüz olan $\{+\emptyset\}$ belirtme biçimbirimidir. Tözlü gerçekleşen $\{+(y)I^d\}$ belirtme biçimbirimi, durum kategorisi içerisinde değil, ayrı bir kategori içerisinde gösterilmelidir. Durum biçimbirimleri, tümcedeki ad öbeklerini eylem öbeğine bağlamakta ve bağlama işlevini ileriye yani yükleme doğru kurdukları için tümceden çıkarıldıklarında tümcenin anlamı da bozulmaktadır.

- (111) a. Mehmet dün **okul+dan** ayrıldı.
 b. *Mehmet dün **okul** ayrıldı.
 c. Can **ev+e** salı günü geldi.
 d. *Can **ev** salı günü geldi.
 e. **Durak+ta** otobüs bekliyorum.
 f. ***Durak** otobüs bekliyorum.
 g. Ali **kitap+ı** okudu.
 h. Ali **kitap+∅** okudu.

Örnekte de görüldüğü gibi belirtme biçimbirimleri dışındaki diğer durum biçimbirimleri tümceden çıkarıldıklarında tümce dilbilgisizdir. Durum kategorisi, adların kendi dışında kalan sözcüklerle ilişkisini sağlayan bir dilbilgisel kategoridir. (111b-d-f)'de durum biçimbirimleri tümceden çıkarıldığında ad-eylem ilişkisi ortadan kalktığı için tümceler dilbilgisizdir. Buna karşılık (111g-h) tümcesindeki tözlü belirtme biçimbirimi tümceden çıkarıldığında, tümcede anlamsal bir bozukluk meydana gelmemektedir. (111g-h) tümceleri arasındaki fark ise nesnelerinin belirli ve belirsiz olmasıdır. Belirtme durumu, tümcedeki geçişli eylemden nesne konumundaki adın doğrudan etkilenmesi durumudur ve tözsüz belirtme biçimbirimi ile nesne kodlanmaktadır. Yani, tözsüz belirtme biçimbirimi nesne yapıcı işleve sahiptir. Tözlü belirtme biçimbirimi ise var olan nesneye belirlilik kazandırmaktadır ve işlevi eklendiği adla sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle tözlü belirtme biçimbirimi sözdizimsel değil, anlambilimsel işleve sahip bir biçimbirimdir. Boz (2008, 2012), Türkçenin tarihi dönemlerinden itibaren *nesneyi belirleyen durum biçimbiriminin tek bir biçimbirimle gerçekleştiğini*, bu biçimbirimin de tözsüz belirtme durumu $\{+\emptyset\}$ olduğunu, tözlü belirtme biçimbiriminin ise belirliliği kodlayan bir biçimbirim olduğunu belirtmiştir. Boz 'un bu görüşü, Grönbech'in *Köktürkçede tözlü belirtme durumu, bir nesneye önem verildiği durumlarda kullanılır* ifadesiyle de örtüşmektedir. Boz'a göre *Ali kitabı okudu* tümcesinde *kitabı* nesnesinde biçimbirim yüklemesi $\langle \text{kitap}+1+\emptyset \rangle$ hiyerarşisiyle gerçekleşmektedir. Yani, *kitabı* nesnesi, önce belirliliği kodlayan tözlü belirtme biçimbirimi almakta, sonrasında ise nesne durumu olan tözsüz belirtme biçimbirimi almaktadır. Boz'un bu görüşünden hareketle *Ali kitap okudu* tümcesindeki *kitap* nesnesindeki biçimbirim hiyerarşisi ise $\langle \text{kitap}+\emptyset+\emptyset \rangle$ şeklinde gerçekleşmektedir. Yani, *kitap* nesnesine önce belirsizliği kodlayan sıfırbiçimbirim, sonra nesne durumu olan sıfırbiçimbirim yüklemesi olmaktadır. Ya da *kitabı* nesnesindeki tözlü belirtme biçimbirimi ve *kitap* nesnesindeki tözsüz belirtme biçimbirimi *alaşım biçimbirimleri* olabilir. Tözlü ve tözsüz belirtme biçimbirimleri hem nesne durumu hem de belirlilik/belirsizlik işlevini yerine getiren biçimbirimler olabilirler.

Belirtme durumunun tözsüz biçimbirimle gerçekleştiğini gösteren diğer bir tanıt ise ilgeç öbeklerinin ad öbekleri ve adlarla kurduğu ilişkidir. Karahan (2016) ve Boz'un (2015) da belirttiği gibi eğer bir biçimbirim durum biçimbirimiye hem ad öbeklerini hem de adları aynı durum biçimbirimiyle ilgeçlere bağlaması gerekmektedir. Fakat bazı ilgeç öbeklerinde ad öbekleri ve adlar farklı biçimbirimlerle ilgece bağlanabilmektedir. Türkçede bazı ilgeç öbeklerinde, ad öbekleri tözsüz belirtme biçimbirimiyle ilgece bağlanırken adılar ilgi biçimbirimiyle ilgece bağlanabilmektedir. Eski Türkçe Dönemi'nde ise adılar; *a+nu teg*, *mi+ni için*, *si+ni birle*, *a+nu üze* gibi tözlü belirtme biçimbirimiyle ilgeçlere bağlanmıştır.

- (112) a. Dünyaya **ben+im gibi** bir adam gelmedi.
 b. Dünyaya **Hasan+Ø gibi** bir adam gelmedi.
 c. **Çocuk+Ø için** meyve aldın mı?
 d. **O+n+un için** meyve aldın mı?
 e. Kerem **Aslı+y+a doğru** koştu.
 f. Kerem **o+n+a doğru** koştu.

Örnek (112a-d) ilgeç öbeklerinde ad öbekleri tözsüz biçimbirimle, adılar ise ilgi biçimbirimiyle ilgece bağlanmaktadır. O hâlde, hem Eski Türkçe Dönemi'ndeki ilgeç öbeklerinde kullanılan tözlü belirtme hem de günümüz Türkçesindeki ilgeç öbeklerinde kullanılan ilgi biçimbirimleri, sözdizimsel işlevleri olmayan sadece eklendikleri adılların belirlilik derecelerini yükseltme işlevinde kullanılan biçimbirimlerdir. Boz (2015), bu örneklerden hareketle ilgi biçimbiriminin adıl-ilgeç bağlantısı kurmadığını, bu bağlantının da tözsüz belirtme biçimbirimiyle gerçekleştiğini belirtmektedir. Karahan (2016) ise Eski Türkçe ve bugün Yeni Uygur Türkçesinde sık görülen katmerli adıl çekimlerinde, farklı durum biçimbirimleriyle katmerlenmiş adılların ilk eklerinin genellikle tözlü belirtme veya ilgi biçimbirimi olmasının dikkat çekici olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin, Türkçeye “*benden, sizden*” şeklinde aktarılan *meniñdin, siznidin* örneklerinde, tözlü belirtmenin ve ilgi biçimbirimlerinin değil, ayrılma durumunun işlevi ön plandadır. Çünkü ayrılma biçimbirimi bir durum biçimbirimidir ve biçimbirim hiyerarşisine göre sonda bulunması gerekmektedir. Tözlü belirtme ve ilgi biçimbirimi ise bu örneklerde, belirtme işlevleriyle adılara eklenmektedir. Ayrıca ileriye doğru yükleme ilişkisi kuran iki farklı durum biçimbiriminin yan yana gelmesi dil mantığına göre de imkânsızdır. Bu tür, “*meniñdin, sizñidin*” katmerli adıl çekimlerinde tözlü belirtme ve ilgi biçimbirimleri adılların belirlilik derecelerini artırmaktadır. Bu biçimbirimlerinden sonra gelen ayrılma durumu ise adıl ile eylemi bağlama işlevini yerine getirmektedir. Karahan ve Boz'un bu açıklamalarından hareketle ilgeç öbeklerindeki biçimbirim hiyerarşisi < *onun için* < *o+n+un+Ø için* biçiminde, katmerli adıl çekimindeki hiyerarşi ise < *meniñdin* < *men+iñ+din*; < *siznidin* < *siz+ni+din* biçiminde gerçekleşmektedir. Bu örneklere karşılık (112e-f) tümcelerinde hem ad öbeğinin hem de adılın yönelme durumuyla ilgece bağlanması, ad öbeklerinin ve adılların ilgeçlere aynı durum biçimbirimiyle bağlanması gerektiği görüşünü kanıtlamaktadır.

Tözlü belirtme biçimbiriminin $\{+(y)I^f\}$ adılların belirlilik derecelerini yükselttiği ya da belirli olan ad öbeklerinin ancak belirliliği kodlayan bir biçimbirimle eyleme bağlanabildiği, alanyazında üzerine pek çok çözümleme yapılan “*Ali beni Sivas'a gitti sanıyor.*” tümcesi üzerinden de ele alınabilir. Daha önce de bahsedildiği gibi özneye DURUM yüklemesi ÇÖ tarafından, nesneye DURUM yüklemesi E tarafından yapılmaktadır. Bu tümcedeki DURUM yükleme süreci dilciler tarafından tartışılmış ve farklı görüşler ileri sürülmüştür.

- (113) a. Ali beni [Sivas'a gitti] sanıyor.
b. Ali [beni Sivas'a gitti] sanıyor.
c. Ali [ben Sivas'a gittim] sanıyor.

Alanyazında (113a) tümcesinde yan tümceciğin öznesi konumundaki *ben* adlı ana tümceye yükselerek ana eylemin nesnesi konumuna yerleşmektedir ve bu konumda üzerine ana eylem tarafından tözlü belirtme biçimbirimi yüklenmektedir. Fakat Uzun (2000), yükseltme yapılarında, derin yapıya göre yüzey yapıda yeni konumların ortaya çıkabildiğini, fakat bu yeni konumun *san-* eyleminin üye konumu olamayacağını belirtmiştir. Çünkü tümcedeki üye konumları derin yapıda oluşmaktadır ve sanılan şey *ben* değil *benim Sivas'a gitmemdir*. Eğer yükselen konum *san-* eyleminin üye konumuyorsa (113a)'da *Sivas'a gitti* yan tümceciğinin de üye konumunda olması nasıl açıklanmalıdır? Uzun, bu tümce için (113b) çözümlemesini yapmış ve *Kuraldışı Durum Yükleme* yaklaşımını ileri sürmüştür. (113b) tümcesinin yan tümcesindeki *git-* eyleminde kişi biçimbirimi bulunmadığı için [-uyum] özelliklidir ve bu nedenle öznesi konumundaki ad öbeğine DURUM yükleyememektedir. Fakat sözdiziminde görünür olan *ben* adlına tözlü belirtme biçimbirimi yüklenmiştir. Bu da yan tümceciğin öznesinin yönetiliyor olduğunu göstermektedir. Çünkü DURUM yüklemesi bir yönetici tarafından gerçekleşmektedir. Fakat ana tümcenin eyleminin yan tümceciğin öznesini yönetmesi, yan tümcenin büyüğü yansımasından dolayı engellenmektedir. Buna rağmen yan tümceciğin öznesine tözlü biçimbirim yüklemesi yapılabilmektedir. Bu yüzden ortada *Kuraldışı Durum Yükleme* bulunmaktadır. Uzun'un bu yaklaşımından hareketle "*Ali ben+i Sivas'a gitti+Ø sanıyor*" tümcesinde aslında *san-* eyleminin nesnesine tözsüz belirtme biçimbirimini yüklediği, buna karşın yan tümceciğin öznesine de tözlü belirtme biçimbirimini yüklediği görülmektedir. *Ben* sözcüğü tözlü belirtme biçimbirimini alsa da işlevsel olarak yan tümcenin öznesi olmaya devam etmektedir. Çünkü hem *ben* hem de *beni* ad öbeği Sivas'a giden özne konumundadır. "*Ali ben+i Sivas'a gitti+Ø sanıyor.*" tümcesinin nesnesinin sıfırbiçimbirimle kodlanmasına karşın yan tümcenin öznesi olan *ben* adının tözlü belirtme biçimbirimiyle kodlanması, asıl belirtme durumunun tözsüz biçimbirimle gerçekleştiğini, tözlü belirtme biçimbiriminin ise belirli olan ad öbeklerinin belirlilik derecelerini yükselttiği ya da belirli olan ad öbeklerinin ancak belirliliği kodlayan bir biçimbirimle eyleme bağlanabildiğini göstermektedir.

Tümcede özel ad, çokluk, iyelik biçimbirimleri ve işaret sıfatları gibi dil birimleriyle belirli hâle gelmiş nesne konumundaki ad öbeklerinin tözlü belirtme biçimbirimini alarak eyleme bağlanabilmesi, dilbilgisel bir zorunluluktur. İçsel yapısında belirli olan ad öbeklerinin tözlü belirtme biçimbirimini almadan eyleme bağlanması sonucunda ise dilbilgisiz tümceler oluşmaktadır. Tümcede eylem öbeğinin geniş ve gelecek zaman, soru ve olumsuzluk biçimbirimleri ve kipliklerle çekimlenmesi, tümcedeki ad öbeğinin tözlü belirtme biçimbirimini alsa dahi belirli olarak kodlanmasını engellemektedir. Alanyazında tözlü belirtme biçimbiriminin bu kullanımı, *dilbilgisel belirlilik* terimiyle

ifade edilmiştir. Bu tümcelerdeki ad öbeklerinin hem belirsiz olduğunun söylenmesi hem de *dilbilgisel belirlilikle* ifade edilmesi çelişki yaratmaktadır. Çünkü belirlilik kategorisi dilbilgisel bir kategoridir ve aynı zamanda dilbilgisel düzlemle de ilişkilidir. Tözlü belirtme biçimbiriminin bu tür kullanımları için *dilbilgisel belirlilik* yerine *sözde belirlilik* teriminin kullanılması daha doğru olabilir. Aynı zamanda bu tümcelerdeki ad öbeklerinin tözlü belirtme biçimbirimini almasına rağmen belirsiz olması, içsel olarak belirliliğe sahip ad öbeklerinin sadece belirliliği kodlayan bir biçimbirimle eyleme bağlanması gerektiğine kanıt oluşturmaktadır. Bununla birlikte belirliliğin kodlanmasında eylem öbeğinin ne kadar etkili bir role sahip olduğunu da göstermektedir.

- (114) a. Ece **Ankara+y+ı** sevdi mi? [-belirli]
 b. *Ece **Ankara+Ø** sevdi mi?
 c. Ömer **ağaç+lar+ı** sulayacak. [-belirli]
 d. *Ömer **ağaç+lar+Ø** sulayacak.
 e. Çocuklar **dede+si+n+i** sever. [-belirli]
 f. *Çocuklar **dede+si+Ø** sever.
 g. Meral **bu film+i** izlemedi. [-belirli]
 h. *Meral **bu film+Ø** izlemedi.
 ı. Gençler **ders+i** sevmeli. [-belirli]
 i. Gençler **ders+i** sevdi. [+belirli]
 j. Gençler **ders+i** seviyor. [+belirli]

Örneklerde de görüldüğü gibi (114 a-c-e-g-ı) tümcelerindeki ad öbekleri tözlü belirtme biçimbirimini aldığı hâlde belirli olarak kodlanmamıştır. (114b-d-f) tümcelerinde nesnelerin tözlü belirtme biçimbirimini almaması durumunda ise tümceler dilbilgisidışı olmuştur. *Sözde belirliliğin* olduğu bu tümceler, başka dilsel birimlerle belirli olmuş ad öbeklerinin ancak belirliliği kodlayan tözlü belirtme biçimbirimiyle eyleme bağlanabildiğini göstermektedir. Fakat tümcedeki nesnenin belirli olarak kodlanması için bu dilsel birimlerden başka eylem öbeğinin de *bitmişlik* ve *sürme* görünüş biçimbirimleriyle çekimlenmesi gerekmektedir. Eğer eylem öbeği bu görünüş biçimbirimleriyle çekimlenmemişse tümcedeki nesne belirsiz olarak kodlanmaktadır. Bu da tümcenin yöneticisi olan yüklem konumundaki eylem öbeğinin belirliliğin kodlanmasında da önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Nitekim (114ı-i-j) tümcelerinde eylem öbeği, nesnenin belirli veya belirsiz olarak kodlanmasında baş rol oynamaktadır. (114ı) tümcesinde *dersi* nesnesi tözlü belirtme biçimbirimini almasına rağmen eylem öbeği gereklilik kipiyle çekimlendiği için belirsiz olarak kodlanmıştır. Buna

karşılık (114i-j) tümcelerindeki *dersi* nesneleri eylemin bitmişlik ve sürme görünüşüyle çekimlenmesinden dolayı belirli olarak kodlamıştır. Kısacası, bir tümcede nesnenin belirli olarak kodlanmasında son noktayı eylem öbeği koymaktadır. Bir nevi tümcedeki nesnenin belirli olarak kodlanmasında eylem öbeği son kontrol noktası konumundadır. Bu da tümcede DURUM ve ROL atamasını gerçekleştiren eylem öbeğinin belirliliğin kodlanmasında da etkili bir role sahip olduğunu göstermektedir.

Dilbiliminde eş zamanlılık ve art zamanlılık dil betimleme yöntemi açısından bir karşıtlık içermektedir. Dil incelemelerinde eş zamanlı bakış açısı bazen doğru olabilmekte ve dil gerçekliğini dizge olarak açıklayabilmektedir. Fakat dil gerçekliğini bütünüyle anlayabilmek için dilin geçirmiş olduğu evrimin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Dil gerçekliğinde eş zamanlı bakış açısıyla açıklanamayan durumlarda, art zamanlı bakış açısı, bu durumların açıklanabilmesine yardımcı olabilmektedir. Alanyazında belirtme durumu üzerine yapılan tartışmalar için de art zamanlı bakış açısı, bu tartışmaların bir çözüme ulaşmasında yardımcı olabilir. Belirtme durumunu; art zamanlı olarak inceleyen Grönbech (1995), Türkçenin ilk dönemlerinde adların, sıfatların ve zarfların eksiz biçimde kullanıldığını, bu nedenle de tümcede bu sözcüklerin ayırt edilmesinin güç olduğunu belirtmiştir. Tümcedeki nesnelerin eylem önüyle sınırlandırılmasından dolayı nesneyle eylem arasında bir çekim bağı olduğu için birleşik yapılar oluşturabildiğini söylemiştir. Türkçenin nesne ile eylem arasındaki çekim bağına gevşetmek için belirtme durumunu türettiğini ve belirtme durumunun ad tamlamalarında iki ad arasında oluşan çekim bağına gevşetmek için de kullanıldığını ifade etmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise tözlü belirtme biçimbiriminin ad tamlamalarındaki kullanımını, ilgi biçimbirimine bırakarak sadece nesne konumuyla sınırlandırıldığını vurgulamıştır. Karahan (2016) da Grönbech'in bu görüşüne değinerek ilgi ve belirtme biçimbirimlerinin tözlü ve tözsüz biçimde kullanılması ve her iki biçimbirimin de benzer şekilde belirliliği kodlamasından dolayı Türkçenin tarihî dönemlerinde tözlü belirtme biçimbiriminin ilgi biçimbirimi işleviyle de kullanıldığını ifade etmiştir: “*Didi iy ata bu sözi söyleme; Bu **derdümi birini** biñ eyleme*”(SN, 560) Örnek tümcede yer alan < *dert+ü+m+i bir+i+n+i* “*derdimin birini*” ad tamlamasında görüldüğü üzere tözlü belirtme biçimbirimi, ilgi işleviyle kullanılmıştır. Ergin (2009) ise ad tamlamalarında özel adların, iyelik biçimbirimlerini almış adların ve adılların ilgi durumunu almadan tamlama kurmadığını söylemiştir. Ergin'in ad tamlamaları için dikkat çektiği bu nokta nesne konumunda bulunan özel adlar, iyelik biçimbirimini almış ad öbekleri ve adıllar için de geçerlidir. Tümcede nesne konumunda yer alan özel adlar, iyelik biçimbirimini almış ad öbekleri ve adıllar eyleme tözlü belirtme biçimbirimini almadan bağlanamamaktadır. Eğer bu ad öbekleri, tözlü belirtme biçimbirimini almadan eyleme bağlanırsa tümce dilbilgisidışı olmaktadır.

- (115) a. Ahmet'in evi
b. *Ahmet evi
c. Evimizin kızı
d. *Evimiz kızı
e. Onun arabası
f. *o arabası
g. Ayşe Japonya'yı beğendi.
h. *Ayşe Japonya beğendi.
ı. Elif çarşıda annesini görmüş.
i. Elif çarşıda annesini görmüş.
j. Teyzem onu çok sevdi.
k. *Teyzem o çok sevdi.

Fakat “*Ankara keçisi* herkesçe bilinir.; *Afyon kaymağı* güzeldir.” gibi örneklerde mevcuttur ve bu tamlamalarda özel ad olan *Ankara* ve *Afyon* tamlayanları ilgi biçimbirimini almadan da tamlama oluşturabilmiştir. Bu kullanımların nedeni ise *Ankara+Ø keçisi* ve *Afyon+Ø kaymağı* tamlamalarının kalıplaşarak türe gönderimde bulunmasıdır. İlgi biçimbiriminin olmadığı tamlamalarda sıfırbiçimbirimin bulunduğu varsayıldığı için kalıplaşma sürecinde tamlayanda bulunan sıfırbiçimbirimin düştüğü de ileri sürülebilir. Kerimoğlu (2024), *Ankara keçisi herkesçe bilinir* tümcesindeki *Ankara keçisi* tamlamasının geleneksel dilbilgisinde ilgi biçimbiriminin olmamasından kaynaklı belirtisiz ad tamlaması olarak değerlendirildiğini söylemiştir. Ancak *Ankara* şehrinin herkes tarafından bilindiği ve özel ad olduğu için bu tamlamanın belirtili ad tamlaması olduğunu belirtmiştir. Hirik (2019)’e göre de hem belirtili hem de belirtisiz ad tamlamasında belirlilik bulunmaktadır. Fakat ilgi biçimbirimiyle oluşturulmuş ad tamlamasında belirlilik derecesi daha fazlayken ilgi biçimbiriminin bulunmadığı belirtisiz ad tamlamasında belirlilik derecesi daha düşüktür.

- (116) a. **Ankara+nın keçisi** herkesçe bilinir. [++belirli]
b. **Ankara+Ø keçisi** herkesçe bilinir. [+belirli]
c. **Kapı+nın kolu** kırıldı. [++belirli]
d. **Kapı+Ø kolu** kırıldı. [+belirli]

Tözlü belirtme biçimbiriminin tarihî dönemlerde ilgi biçimbirimi işleviyle de kullanılması ve hem belirtme hem de ilgi biçimbiriminin tözsüz ve tözlü olarak iki biçimde gerçekleşmesi, bu iki biçimbirimini birbirine yaklaştırmaktadır. Tözlü belirtme ve ilgi biçimbirimini birbirine yaklaştıran diğer bir husus ise işlevsel benzerlikleridir. Her iki biçimbirimin belirliliği kodlaması, belirliliği kodlarken de benzer yapısal özellikler sergilemesi ve ad-eylem ilişkisi kurmadan eklendikleri adın anlamsal özelliğini belirtmesidir.

Tözlü belirtme ve ilgi biçimbiriminin diğer bir ortak noktası ise ilgi biçimbirimiyle kurulmuş belirtili ad tamlamasında, tamlayan ile tamlanan arasına başka sözcükler ve öbek yapılar girebilmekteyken belirtisiz ad tamlamasında tamlayan ve tamlanan arasına başka bir sözcük ve öbek yapı girememektedir. Aynı husus belirtili ve belirtisiz nesne için de geçerlidir. Tümcede belirtisiz nesne ve eylem arasına başka bir öge giremezken belirtili nesne ve eylem arasına başka ögeler girebilmektedir.

- (117) a. **Sınıf+ın büyük, beyaz, tahta kapısı** kırıldı.
b. **Sınıf+Ø kapısı** kırıldı.
c. ***Sınıf büyük, beyaz, tahta kapısı** kırıldı.
c. Ayşe dün **yemeğ+i çok hızlı** yaptı.
d. Ayşe dün **yemek+Ø** yaptı.
e. ***Ayşe dün yemek çok hızlı** yaptı.

Tözlü belirtme ve ilgi biçimbiriminin diğer bir benzerlik noktası ise tözlü belirtme biçimbirimini alan nesnenin tümce içerisinde serbestçe yer değiştirebilmesi gibi ilgi biçimbirimini alan tamlayan da tamlama öbeğinde yer değiştirebilmektedir. Tözsüz belirtme biçimbirimini alan nesnenin eylem önünden ayrılamaması gibi tözsüz ilgi biçimbirimini alan tamlayan da tamlananın önünden ayrılamamaktadır. Hem tümcedeki tözsüz belirtme biçimbirimini alan nesne eylem önünden ayrıldığında hem de belirtisiz ad tamlamasında tamlayan tamlananın önünden ayrıldığında dilbilgisidışı kullanımlar meydana gelmektedir.

- (118) a. Elif **çocuklar+ı** hafta sonu alışveriş merkezine götürdü.
b. Elif hafta sonu **çocuklar+ı** alışveriş merkezine götürdü.
c. Ömer dün **araba+Ø** aldı.
d. ***Ömer araba+Ø** dün aldı.
e. **Sararan yapraklarını** seyre daldım **sahildeki ağaçlar+ın**.
f. Sahildeki sararan **ağaç+Ø** yapraklarını seyre daldım.

g. *sahildeki sararan yapraklarını **ağaç+Ø** seyre daldım.

Tözlü belirtme ve ilgi biçimbirimlerinin ortak benzerlikler göstermesi gibi tözsüz belirtme ve ilgi biçimbirimleri de benzerlikler sergilemektedir. Tözsüz belirtme biçimbirimini almış belirtisiz nesneyle eylem arasında nesne geçişimi olduğu için bu iki öge kalıplaşma eğilimindedir. Aynı durum tözsüz ilgi biçimbirimiyle oluşmuş ad tamlamalarında da görülmektedir. İlgi biçimbiriminin olmadığı tamlamalarda da iki ad arasında güçlü bir çekim bağı olduğu için belirtisiz ad tamlamaları kalıplaşarak yeni bir sözcük türetebilmektedirler.

- (119) a. Ayşe gazeteye **ilan verdi**.
b. Bahçedeki ağaçlar **meyve verdi**.
c. Saksıdaki kaktüs **çiçek açtı**.
d. Babam eve **buzdolabı** aldı.
e. Ece kızı için **çocuk arabası** istiyordu.
f. Ali **dış fırçasını** kaybetti.

Grönbech 'in (1995) belirttiği gibi Türkçenin ilk döneminde tümcede, nesneyi işaretlemek için tözsüz belirtme biçimbirimi kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde dili kullananlar tarafından nesne geçişiminin oluşmaması için tözlü belirtme biçimbirimi türetilmiştir. Boz'un (2008, 2012) da belirttiği gibi Türkçenin ilk dönemlerinden itibaren nesne konumunu belirleyen bir tane belirtme durumu vardır, o da tözsüz gerçekleşen, sıfırbiçimbirimle $\{+\emptyset\}$ ifade edilen biçimbirimdir. Tözlü belirtme ve ilgi biçimbirimlerinin biçimsel olarak tözsüz ve tözlü biçimde gerçekleşmesi, işlevsel olarak belirliliği ve belirsizliği kodlaması, benzer yapısal özellikler sergilemesi ve ileriye doğru yükleme ilişkisi kurmaması, bu biçimbirimlerin durum biçimbirimleri olmadığını göstermektedir. Alanyazında eylemsilerin yapımları yoksa çekim biçimbirimi mi olduğu konusuna, Gülsevin'in (2004) yapımlar ve çekim biçimbirimlerine ek olarak *tür değiştiren biçimbirimler* başlığını önermesi gibi tözlü belirtme ve ilgi biçimbirimi için de çekim biçimbirimleri içerisinde yeni bir başlık açılması gerekmektedir.

Alanyazında belirtme durumu için tartışılan konulardan birisi de eksiz nesnenin bir biçimbirim alıp almadığıdır. Baker (1978), Gürbüz (2016) gibi dilciler yalın nesnenin bir durum biçimbirim yüklenmesi olmadan geçişli eylemin içsel özelliğinden kaynaklı tümceye dâhil olduğunu belirtmektedirler. Sezer (1991), Boz (2015) ve Adalı (2004) gibi dilciler ise yalın nesnede bir biçimbirim bulundugunu varsaymaktadırlar. Kimi dilciler tarafından ise tümcede yalın nesne ile eylem arasında nesne geçişimi olduğu dile getirilmiştir. Üstünova (2019) nesne geçişimi olan tümcelerde eylemle nesne arasına başka bir öge veya dilsel birimin girememesine karşın $\{+dA\}$, $\{bile\}$, $\{\pm mI\}$ gibi

dil birimlerinin nesne ve eylem arasına girebildiğini ve eylemle nesne arasındaki çekim bağına gevşettiklerini belirtmiştir. Karahan (2016) ise nesne geçişimi olan tümcelerde nesne ile eylemin arasına bu dil birimlerinin bir önceki tümce ile bağlantı sağlamak ve nesnenin anlamını pekiştirmek üzere girebildiğini söylemiştir. Ayrıca Karahan, tarihî lehçelerde de çok sık rastlanan bu kullanımlara örnek de göstermiştir.

- (120) a. İncü **dahı** dizer (Marzubannâme, 250)
b. İşâret **hoz** dizer (Marzubannâme, 242)
c. Yatacak yir **mi** bulduñ, yurt **mı** bulduñ noldı saña (Dede Korkut, 192/12)
d. Şol kadar ni'met ve ganimet **dahı** vermeye (Kelîle ve Dimne, 28)

Uzun (2000) ise tözsüz belirtme biçimbiriminin nesneye yüklenebilmesi için eylemle yandaş olması gerektiğini ve nesne ile eylem arasına başka bir öge girmesi durumunda, yandaşlığın bozulmasından dolayı DURUM yüklemesinin gerçekleşemediğini ve böylece DURUM süzgecine takılan tümcenin dilbilgisidışı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Uzun, Türkçede *Yandaşlık İlkesinin* sıralı yapılarda ve bazı bağlaçlı kullanımlarda gözetilmediğini de vurgulamaktadır.

- (121) a. Ali bir kitap **dün** aldı, bir kitap bugün.
b. Ali kitap **da/bile/dahi** aldı.
c. Osman Bey çocuklarına oyuncak **mı** almıştı?

Uzun (2000), *Yandaşlık İlkesinin* bazı bağlamlarda da gözetilmediğine dikkat çekmekte ve tümcede belirtisiz bir nesne bulunmasına rağmen fazladan bir belirtili nesnenin de bulunabildiğini belirtmektedir.

- (122) a. Ali **bunu haber+Ø** verdi.
b. Ali **kartonu kutu+Ø** yaptı.

Uzun, (122a-b) tümcelerinde *Yandaşlık İlkesine* göre *ver-* eyleminin *haber* nesnesine; *yap-* eyleminin *kutu* nesnesine DURUM yüklemesi gerçekleştirdiğinin kabul edilmesi durumunda, bu eylemlerin sözlüksel yapısında yer almayan tözlü belirtme biçimbirimi yüklenmiş *bunu* ve *kartonu* nesnelerinin nasıl ortaya çıktığının açıklanamayacağını ifade etmiştir. Uzun, bu durumun alanyazında *kalıplaşma/deyimleşme* olarak açıklandığını, fakat fazladan belirtili nesnelerin görüldüğü bütün yapıların deyimleşme süreciyle açıklanamayacağını ve bu durumun da *kutu yap-* anlatımında deyimsel

bir yön bulunmayışıyla görüldüğünü söylemiştir. Uzun'un bu tespiti, Öztürk'ün (2004) Türkçede *Konu-bitişme* yapısının tümceyi tam anlamıyla edilginleştiremediğini, bu nedenle de Türkçede *yarı-bitişme* yapısının bulunduğu görüşüyle örtüşmektedir. Öztürk'ün *Türkçede yarı-bitişme yapısı vardır* görüşü (122a-b) tümcelerinin açıklanabilmesini sağlamaktadır. Yarı-bitişmeden dolayı bu tümcelerdeki nesne ve eylemin kalıplaşma süreci devam ettiği için tümcelerde hem belirtili nesne hem de belirtisiz nesne yer alabilmektedir. Ayrıca (122b) tümcesinde kalıplaşmanın olmadığı düşünülürse, bu tümcedeki *yap-eylemi kutu+Ø* nesnesini etkilemektedir. O hâlde *korton+u* sözcüğündeki belirtme biçimbirimi, nesneyi işaretleme işleviyle kullanılmamaktadır. Tümcenin anlamına baktığımızda *Ali'nin kartondan kutu yaptığı* anlaşılmaktadır. Bu anlamdan hareketle *karton+u* sözcüğündeki belirtme biçimbiriminin ayrılma durumu $\{+DAn\}$ işlevinde kullanıldığı söylenebilir. Nitekim *Aşağıdakiler+den hangisi doğrudur* ve *Araba ineğ+e çarptı* tümcelerinde *Aşağıdakiler+den hangisi* öbeğinde $\{+DAn\}$ ayrılma biçimbirimi ilgi biçimbirimi işlevinde kullanılırken *ineğ+e* sözcüğündeki $\{+A\}$ yönelme biçimbirimi de belirtme biçimbirimi işlevinde kullanılmıştır. Türkçede bir biçimbirim kendi işlevinin yanında başka işlevler için de kullanılabilmektedir.

Daha öncede değinildiği gibi kimi dilciler eksiz nesne ile eylem arasında nesne geçişiminin olmadığını belirtirken kimi dilciler ise nesne geçişiminin olduğunu kabul etmektedir. Yani, Türkçede yalın nesnede bir biçimbirimin olup olmadığı üzerinde görüş birliği bulunmamaktadır. Dillerde soyut olan sıfırbiçimbirimin var olup olmadığı da kesin olarak kanıtlanamamaktadır. Ancak alanyazında sıfırbiçimbirimin var olduğunu belirleyebilmek için çeşitli ölçütler ileri sürülmüştür. Bu ölçütler; tözlü ve tözsüz belirtme biçimbirimleri üzerinde de uygulanabilir. Bunlardan ilki Haas (1957) tarafından ileri sürülmüş olan ölçüttür:

(i)Sıfır ögesinin açık bir biçimbirimle dönüşümlü olması: Türkçede tözsüz ve tözlü belirtme biçimbirimi tümcelerdeki nesne konumunda dönüşümlü olarak kullanılabilmektedir.

- (123) a. Ali **kitap+Ø** okudu.
b. Ali **kitap+ı** okudu.

(ii) Sıfır ögesinin bir şekilde zıtlık oluşturması: Türkçede nesnenin sıfırbiçimbirimle işaretlenmesi, nesneyi belirsiz olarak kodlamaktayken tözlü belirtme biçimbirimiyle işaretlenmesi ise nesneyi belirli olarak kodlamaktadır.

- (124) a. Ali **kitap+Ø** okudu. [-belirli]
b. Ali **kitap+ı** okudu. [+belirli]

Öne çıkan ikinci ölçüt ise I. Mel'çuk (2006) tarafından ileri sürülmüştür.

(i) Anlamlılık: Sıfır ögesi, açıkça tanımlanmış bir X içeriği taşımalıdır. Yani bir bilgiyi karşılamalıdır. Türkçede tümcedeki nesne konumu sıfırbiçimbirimle işaretlenerek nesne konumunu belirlemektedir.

- (125) a. Ali **kitap**+ $\emptyset$ okudu.
b. Ayşe **ders**+ $\emptyset$ çalışıyor.

(ii) Dışlayıcılık: X içeriği, kendisine özgü bir bilgiyi aktarmalı, bunu da sıfır olmayan ögenin yokluğunda yapmalıdır. Kendi bildirdiği bilgi yükü, başka bir sıfır olmayan ögeye hiçbir şekilde atfedilemez. Türkçede nesnenin sıfırbiçimbirimle işaretlenmesi nesneyi belirsiz; tözlü belirtme biçimbirimiyle işaretlenmesi nesneyi belirli olarak kodlamaktadır.

- (126) a. Ali **kitap**+ $\emptyset$ okudu. [-belirli]
b. Ece **ev**+ $\emptyset$ aldı. [-belirli]

(iii) Karşıtlık: Sıfır ögesi, Y içeriğine sahip sıfır olmayan bir ögeyle karşıt olmalıdır. Y'nin yapmadığı bir şeyi yapmalıdır. Bu yönden anlamsal bir karşıtlık sergilemelidir. Türkçede nesnenin tözlü veya tözsüz belirtme biçimbirimiyle işaretlenmesi, nesnede belirli-belirsiz karşıtlığına neden olmaktadır.

- (127) a. Ali **kitap**+ $\emptyset$ okudu. [-belirli]
b. Ali **kitab**+**ı** okudu. [+belirli]

Tözlü ve tözsüz belirtme biçimbirimleri, her iki ölçüte de uyum sağlayabilmektedir. Fakat tözlü ve tözsüz belirtme biçimbirimleri, bu uyumu her bağlam ve söylemde karşılayamamaktadır. Bu biçimbirimler bütün bağlamlarda belirliliği veya belirsizliği kodlayamadığı için sıfırbiçimbirimin tespiti için geliştirilen bu ölçütleri geçersiz kılmaktadır. (128a) tümcesinde *kitaplar*+**ı** nesnesi tözlü belirtme biçimbirimini alsa da herhangi bir kitaba gönderimde bulunduğu için belirsiz olarak kodlanmaktadır. (128b) tümcesinde ise *tuz*+ $\emptyset$ nesnesi sıfırbiçimbirimle işaretlenmesine rağmen belirli olarak kodlanmaktadır. Çünkü Ayşe ve Elif aynı masada oturdukları için *tuz* nesnesi her ikisi içinde belirli bilinen bir nesne olmaktadır. Bu örnekler gösteriyor ki bağlamdan bağımsız tözsüz belirtme biçimbirimi alan nesnenin belirsiz; tözlü belirtme biçimbirimi alan nesnenin belirli olduğu genellemesi doğru değildir. Geleneksel dilbilgisinin biçimci yaklaşımının aksine belirlilik kategorisine çoklu bakış açısıyla yaklaşılmalı ve belirlilik kategorisi; edimbilimsel, metinbilimsel, söylembilimsel gibi dil düzlemleriyle de ilişkilendirilerek açıklanmalıdır.

- (128) a. **Kitaplar+ı** sevmiyorum diyen bir çocuğa kitap sevgisi kazandırmak zor elbette.
[-belirli]
- b. Ayşe masada Elif'e **tuz+Ø uzatabilir misin dedi.** [+belirli]

Tümcede yalın nesne ile eylem arasında nesne geçişiminin olup olmadığı, eksiltili kullanımlar ve adıl gönderimleri üzerinden de gösterilebilir.

- (129) a. Dün **film izledim.** *Size de **film izlemenizi** tavsiye ederim.
- b. Dün **film izledim.** Size de tavsiye ederim.
- c. Akşam **ders çalıştım.** *Çocuklara da **ders çalışmalarını** öneririm.
- d. Akşam **ders çalıştım.** Çocuklara da öneririm.
- e. Ayşe dün **kitap + okudu.** *Onu çok beğendi.
- f. Ayşe dün **kitabı okudu.** Onu çok beğendi.

Yukarıdaki (129a-c)'deki tümcelerde yalın nesne ile eylem arasında nesne geçişimi olduğu için tümcelerin eylemleri *film izle-*, *ders çalış-* biçiminde birleşik yapı oluşturmaktadır. Nesne ile eylemin birleşmesinden dolayı tümce geçişsiz özellik kazanmaktadır. İlk tümcenin geçişsiz olması sonraki tümcede eksiltili yapının kullanılmasını engellemektedir. Bu nedenle de dilbilgisidışı tümceler ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık (128b)'de *Size de tavsiye ederim* tümcesinin kabul edilebilir olması, tavsiye edilen şeyin *film* değil, *film izle-* eylemi olduğunu; (129d)'de *Çocuklara da öneririm* tümcesinin kabul edilebilir olması ise önerilen şeyin *ders* değil *ders çalış-* eylemi olduğunu kanıtlayabilmektedir. Chomsky'nin *Yönetme ve Bağlama Teorisinin (1981)* alt kuramlarından olan *Denetleme Teorisi* adlı ögesinin gönderim potansiyeliyle ilgili bir teoridir. Bu teoride, adıl ögesi *denetlenen*, gönderimde bulunduğu ad öbeği ise *denetleyen* pozisyonundadır. Denetleme Teorisi yüzey yapıdaki boşlukların açıklanmasında kullanılan bir tür boş kategori teorisidir. *Ali Mersin'e geldi. Onu gördünüz mü?* Bu iki tümce art arda gelmektedir ve her adıl belli bir öncüle bağlı olarak tümcelerde yer alabilmektedir. Bu örnekte *Ali* ad öbeği, gönderimde bulunan *o* adılı denetlemektedir. Bağlamdaki *o* adılının gönderimde bulunduğu öge ise *Ali* öncülü sayesinde belirlenebilmektedir. Eğer bağlamda adılın gönderimde bulunduğu bir ad öbeği yoksa tümce dilbilgisidışı olmaktadır. (129e)'nin ilk tümcesinde tözsüz belirtme biçimbirimini alan nesneyle eylem birleşik eylem özelliği sergilediği için tümcenin eylemi geçişsiz eylem özelliği kazanmaktadır. Bu nedenle de ikinci tümcedeki *o* adılını denetleyen bir ad öbeği bulunamadığı için *o* adılı bir ad öbeğine gönderimde bulunamamaktadır. Bu yüzden (129e)'nin ikinci tümcesi dilbilgisidışı olmaktadır. (129f)'nin ilk tümcesinde nesne tözlü belirtme biçimbirimini aldığı

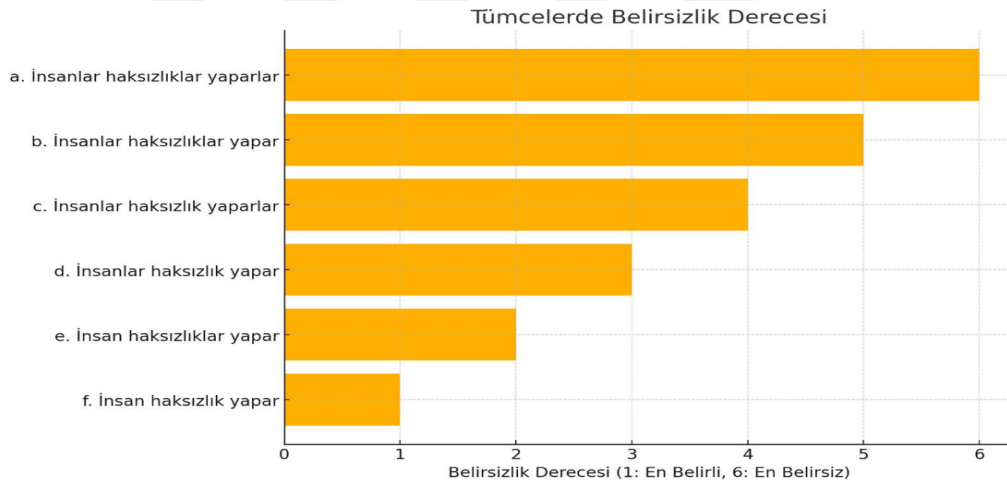
için tümcedeki nesne geçişimi bozulmuştur. Bu nedenle *kitabı* ad öbeği ikinci tümcedeki *o* adılını denetleyebilmektedir. İkinci tümcedeki *o* adılı, gönderimde bulunduğu *kitabı* ad öbeği sayesinde belirlenebildiği için tümce kabul edilebilir olmaktadır.

Belirlilik kategorisi, konuşmacı ve dinleyicinin iletişimde sahip olduğu ortak bilginin belirlilikten belirsizliğe doğru derecelendirilmesiyle gerçekleşebilmektedir. Gundel, Hedberg ve Zacharski (1993) belirlilik kategorisi için *Bilginin Verilme Derecesi Hiyerarşisi* yaklaşımını geliştirmişlerdir. Bilginin verilmesini belirlilikten belirsizliğe doğru *Odakta olan > Etkin olan > İfade edilmiş olan > Tanımlanabilir > Tür olarak tanımlanabilir* şeklinde derecelendirmişlerdir. Hirik (2019) de Türkçede belirliliği; *tam, yarı ve belirsiz* biçiminde derecelendirmiştir. Hirik'e göre bir ad ne kadar çok sıfatla ve belirliliği kodlayan biçimbirimle kullanılırsa, o adın anlamsal alanı da dinleyicinin zihninde aynı oranda belirlemektedir. Boz (2015) da tümcede nesne konumunda özel adların, iyelik biçimbirimlerini almış adların ve adların tözlü belirtme biçimbirimini alarak eyleme bağlanmasını, öbeklerin belirlilik dereceleriyle ilişkili olduğunu söylemiştir. Boz, ad ve adların ilgeçlere bağlanırken (*onun gibi, Ayşe gibi*) farklı biçimbirim almalarının nedenini ise yarı-belirsiz olan adların belirlilik derecesini arttırmak biçiminde açıklamıştır. Belirlilik kategorisi, teklik ve çokluk kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Bir adın gönderimi dinleyicinin zihninde tekliğe ne kadar yakınsa o kadar belirli hâle gelmektedir. Aynı zamanda bir adın gönderimi dinleyicinin zihninde çokluğa ne kadar yakınsa o kadar belirsizleşmektedir. Örneğin *elma* sözcüğü dinleyicinin zihninde elma türüne gönderimde bulunabildiği gibi tek bir elmaya da gönderimde bulunabilmektedir. Fakat *masadaki iri sarı elma* öbeği, dinleyicinin zihninde elmayı ait olduğu tür kümesinden ayırarak belirli hâle getirmektedir. Bu tespitlerden hareketle söylemlerde belirliliğin bir derecelendirme sistemine tabii tutulduğu söylenebilir ve tümcedeki çokluğun belirsizlik üzerindeki etkisi formüleleştirilebilir: $(\text{özne} + \{+lar\} \text{ nesne} + \{+lar\} \text{ yüklem} + \{-Ar/Ir\} + \{-lar\})$. Bir tümcede $\{\pm Lar\}$ biçimbirimi ne kadar çok yer alırsa tümcenin ve tümcedeki üyelerin belirsizliği de o kadar artmaktadır. Ayrıca bu çıkarım, genel anlamalı tümcelerde nesnenin tözlü belirtme biçimbirimini almasına rağmen neden belirsiz olarak kodlandığını da açıklayabilmektedir.

- (130) a. **İnsanlar haksızlıklar yaparlar.**
 b. **İnsanlar haksızlıklar** yapar.
 c. **İnsanlar** haksızlık **yaparlar.**
 d. **İnsanlar** haksızlık yapar.
 e. İnsan **haksızlıklar** yapar.
 f. İnsan haksızlık yapar.
 g. Çocuklar **köfte+y+i** severler. [-belirli]

Yukarıdaki (130)'daki ilk altı tümce hem özne hem nesne hem de yüklemdeki çokluk biçimbiriminin kullanımı açısından farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar, tümcenin içerdiği *anlamsal belirsizlik* düzeyini etkilemektedir. Tümcedeki önermenin belirsiz olması, tümcedeki üyelerin de belirsizliğini etkilemektedir. Tümcenin belirsizliği hem özne ve nesne gönderimlerinin belirsizliğini hem de eylemin kapsamını etkileyebilmektedir. (130g) tümcesinde ise hem öznenin çoğul olması hem de yüklem geniş zaman ve 3. çoğul kişi biçimbirimiyle çekimlenmesi, tümceyi genel anlamlı yapmaktadır. Genel anlamlı tümcelerde nesne tözlü belirtme biçimbirimini alsa dahi belirsiz olarak kodlanmaktadır. Alanyazında bu tümcelerdeki belirliliğin *dilbilgisel belirlilik* olduğu söylenmiştir. Aslında (130g) tümcesindeki $\{\pm IAr\}$ çokluk biçimbirimlerinin kullanımı, tümcenin önermesini belirsizleştirdiği için tümcedeki özne ve nesnenin de belirsiz olmasına neden olmaktadır. Bu durumdan hareketle belirsizliğin iki düzlemde ortaya çıktığı söylenebilir:

- (i) Tümcesel (önermesel) belirsizlik. (T-belirsizlik)
- (ii) Sözcüksel (özne ve nesne konumundaki AÖ'lerin) belirsizlik. (S-belirsizlik)

Şekil 9.3. Tümcelerde Belirsizlik Derecesi

Tablo 9.1. Tümcelerde Biçimbirimsel Özellikler ve Belirsizlik Dereceleri

Tümce	Özne	Nesne	Yüklem	-IAr sayısı	Belirsizlik derecesi (1-6)
İnsanlar haksızlıklar yaparlar	çoğul	çoğul	çoğul	3	6
İnsanlar haksızlıklar yapar	çoğul	çoğul	tekil	2	5
İnsanlar haksızlık yaparlar	çoğul	tekil	çoğul	2	4
İnsanlar haksızlık yapar	çoğul	tekil	tekil	1	3
İnsan haksızlıklar yapar	tekil	çoğul	tekil	1	2
İnsan haksızlık yapar	tekil	tekil	tekil	0	1

Grafik ve tabloda görüldüğü gibi $\{\pm LAr\}$ biçimbirimlerinin özne, nesne ve yüklemdeki kullanımı artıka tümcedeki belirsizlik derecesi de artmaktadır. Grafik ve tabloya göre belirsizlik derecesi en yüksek olan tümce *İnsanlar haksızlıklar yaparlar*; belirsizlik derecesi en düşük olan tümce ise *İnsan haksızlık yapar* olarak öne çıkmaktadır. Bu görseller $\{\pm LAr\}$ çokluk biçimbiriminin anlamsal belirsizliğe katkısını açık şekilde göstermektedir.

- (131) a. Ömer **kitap**+ $\emptyset$ okuyor. [---belirli]
 b. Ömer **bir kitap**+ $\emptyset$ okuyor. [--belirli]
 c. Ömer **güzel bir kitap**+ $\emptyset$ okuyor. [-belirli]

Yukarıdaki (131a-b-c) tümcelerindeki nesnelerin üçü de tözsüz belirtme biçimbirimiyle kodlanmış olsa da belirsizlik dereceleri birbirinden farklıdır. Hirik'in (2019) de belirttiği gibi bir ad öbeği ne kadar çok niceleyiciler ve niteleyicilerle kullanılırsa, ad öbeğinin de anlam alanı o kadar daralmakta ve dinleyicinin zihninde de aynı oranda belirginleşmektedir. Söz konusu olan bu örneklerin hepsi belirlilik kategorisinde bir derecelendirme sisteminin bulunduğu tanıt oluşturabilmektedir.

Erk Emeksiz (2013), Türkçede özgüllüğü kodlayan bir biçimbirim olmadığını belirtmiştir. Karahan (2016) ise *bir AO + \{+(y)I^d\}* yapısında tözlü belirtme biçimbiriminin özgüllüğü kodladığını ileri sürmüştür. Eylem öbeğinin bitmişlik ve sürme görünüş biçimbirimleriyle çekimlendiği tümcelerde hem tözlü hem de tözsüz belirtme biçimbirimlerinin konusu için özgüllüğü kodladığı söylenebilir.

- (132) a. Ali **bir dizi**+ $\emptyset$ seyretti. konuşucu için [+özgöl]; dinleyici için [-belirli]
 b. Ali **bir dizi**+y+i seyretti. konuşucu için [++özgöl]; dinleyici için [-belirli]

Yukarıdaki (132a-b) tümceleri konusu için özgüldür. Çünkü *seyret-* eylemi gerçekleşip bittiği için izlenen dizi konuşmacı tarafından bilinen belirli bir dizidir. (132b) tümcesinde de aynı şekilde *seyret-* eylemi gerçekleşip bittiği için izlenen dizi konuşmacı için belirli bilinen bir dizidir. Örneklerde de görüldüğü gibi tözlü ve tözsüz belirtme biçimbirimleri eylem öbeğinin bitmişlik bildirimesinin etkisiyle özgüllüğü kodlayabilmektedir. O hâlde her iki biçimbirim de özgüllüğü kodluyorsa, iki tümce arasında nasıl bir fark bulunmaktadır? Belirlilik kategorisinde bir derecelendirme sistemi varsa, bu derecelendirme sistemi özgüllük için de geçerlidir. Konuşucunun zihninde bir ad öbeği ne kadar belirginse o kadar özgüldür. Bu nedenle (132a) tümcesindeki *bir dizi* ad öbeğinin özgüllük derecesi (132b) tümcesindeki *bir diziyi* ad öbeğinden düşüktür. Tözlü belirtme biçimbirimi (132b) tümcesinde *bir diziyi* ad öbeğinin özgüllük derecesini yükseltmiştir. Bu örnekler de tözlü ve tözsüz belirtme biçimbirimlerinin bağlama göre özgüllüğü kodlayabildiğini göstermektedir.

Sonuç

Evensel bir kategori olan belirlilik kategorisi genellikle dillerin birçoğunda bulunmaktadır. Belirlilik kategorisi kimi dillerde tanımlıklarla kodlanırken tanımlığın olmadığı dillerde belirlilik kategorisi; sesbilimsel, biçimbilimsel, sözdizimsel yollarla gerçekleştirmektedir. Türkçede belirlilik kategorisi; belirlilik, belirsizlik, özgüllük ve gönderimsellik kavramlarıyla ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Alanyazında yapılan pek çok çalışmada belirlilik ve özgüllük kavramaları, eşanlamlı sözcük gibi birbirinin yerine kullanılmıştır. Ancak belirlilik ve özgüllük kavramları birbirinden farklı kavramlar olup aynı zamanda da birbirleriyle ilişkili kavramlardır. İletişimin konuşucu ve dinleyici olarak iki icracısı bulunduğu için belirlilik de konuşucu ve dinleyici açısından iki farklı düzlemde gerçekleşmektedir. Belirlilik, konuşucu ve dinleyici için söylemde paylaşılan ortak bilgiyi kodlamaktadır. Özgüllük ise sadece konuşmacı için belirli olan bilgiyi kodlamaktadır. Belirliliğin kodlanmasında *tanıdık /tanımlanabilirlik* ön koşulken özgüllüğün kodlanmasında *gönderimsellik ile önvarsayımsal varoluş* ön koşul olmaktadır. Tümcedeki eylem öbeğinin geniş, gelecek, soru, olumsuzluk ve bitmemişlik görünüşleriyle çekimlenmesi, nesnenin tözlü belirtme biçimbirimini alsa dahi belirsizlikle (*dilbilgisel belirlilik/sözde belirlilik*) kodlanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle dilbilgisel belirliliğin olduğu tümcelerde tözlü belirtme biçimbiriminin işlevi, doğasının aksine belirsizleştirme işlevidir. Tümcedeki eylem öbeğinin bitmişlik ve sürme görünüşleriyle çekimlenmesi, nesnenin belirlilikle kodlanmasını sağlayan faktörlerden biridir. Hatta tümcedeki nesnenin belirlilikle kodlanmasını sağlayan son nokta eylem öbeğidir.

Türkçede belirtme durumunun nesne konumunda iki ayrı biçimbirimle tözsüz $\{+\emptyset\}$ ve tözlü $\{+(y)I^d\}$ formda gerçekleşmesi, belirlilik kategorisiyle ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Yapılan çalışmaların çoğunda tözsüz belirtme biçimbirimini $\{+\emptyset\}$ alan nesne belirsiz; tözlü belirtme biçimbirimini $\{+(y)I^d\}$ alan nesne belirli olarak değerlendirilmiştir. Geleneksel dilbilgisinin bu yaklaşımı, belirtme biçimbirimlerini biçimsel olarak sınıflandırsa da bu yaklaşım, bazı söylem ve bağlamsal kullanımları açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmada ise alanyazındaki belirtme durumu üzerine yürütülen tartışmalardan hareketle, bu iki biçimbirimin eşzamanlı kullanımı göz önünde tutularak her birinin işlevsel statüsü araştırılmış ve elde edilen bulgular dilbilgisel, anlambilimsel gönderimsel ve edimbilimsel düzlemlerde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerden hareketle, belirtme biçimbirimlerinin yalnızca sözdizimsel değil, aynı zamanda anlamsal ve bağlamsal işlevlerinin de dikkate alınması gerektiği savunulmuştur.

Araştırmanın temel savı, Türkçede nesne durumunun asıl kodlayıcısının tözsüz belirtme biçimbirimi $\{+\emptyset\}$ olduğu, tözlü belirtme biçimbiriminin $\{+(y)I^d\}$ ise geleneksel dilbilgisi yaklaşımının aksine belirtme durumu olmadığı, bu nedenle de sözdizimsel değil, anlamsal ve pragmatik işlev taşıdığını ileri sürmektir. Çalışma süresince yapılan çözümlemeler göstermiştir ki tözlü belirtme biçimbirimi her bağlam ve söylemde belirlilik kodlamamaktadır. Bazı kullanımlarda dilbilgisel zorunluluk nedeniyle nesneye eklenmekte ve bu kullanımlarda nesne, anlamsal olarak belirli olmayan

varlıklara gönderimde bulunmaktadır. Benzer şekilde sıfırbiçimbirim ile kodlanan nesne bazı bağlamlarda gönderimsel, özgül hatta belirli olabilmektedir. Bu durum da belirtme biçimbirimlerinin bağlama duyarlı işleyişini ortaya koymaktadır. Bu nedenle de belirtme biçimbirimlerinin belirlilik-belirsizlik işlevlerinin yalnızca biçimbilimsel düzlemde değil; anlamlabilimsel, söylem ve edimbilimsel düzlemlerde de değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Çalışmada ayrıntılı olarak incelenen belirlilik, belirsizlik, gönderimsellik ve özgüllük kavramları, belirtme biçimbirimlerinin işlevlerini anlamlandırmada belirleyici ölçütler olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak Türkçede nesne konumu $\{+\emptyset\}$ tözsüz belirtme biçimbirimiyle kodlanmaktadır. Tözlü belirtme biçimbirimi $\{+(y)I^d\}$ ise anlamsal ve söylemsel bağlamda nesneye gönderimsellik ve belirlilik kazandıran ikincil bir biçimbirim olarak işlev görmektedir. Çalışma sonucunda Türkçede belirtme durumunun yeniden tanımlanması, adlandırılması ve geleneksel dilbilgisi anlayışının bu doğrultuda yeniden gözden geçirilmesi gerekliliği ortaya konmuş ve Türkçedeki belirtme kategorisinin yeniden yorumlanması önerilmiştir.

KAYNAKLAR

- Abdieva, R. (2009). *Türkçe ve Kırgızcada Eylemlerin Üye Yapısına İlişkin Bir Karşılaştırma* [Yayınlanmış Yüksek Lisans]. Ankara Üniversitesi.
- Abbott, B. (2006). Definite and Indefinite. *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 3, 392-399.
- Adalı, O. (2004). *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*. Papatya Yayıncılık.
- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi* [Yayınlanmış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Armağan, S. (2022). Eksiz belirtme durumu var mıdır?. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7, 532-544.
- Aslan, E. (2020). Belirlilik. *İçinde Türkçede Dilbilgisel Ulamlar*, editör Erdoğan Boz, 259-281. Gazi Kitabevi.
- Aydemir, Y. (2004). Are Turkish preverbal bare nouns syntactic arguments?. *Linguistic Inquiry*, 35, 465-474.
- Aydın, H. (2012). Dilde sıfır birim ve sıfır biçimbiriminin kullanımı. *Turkish Studies*, 7(2), 169-181.
- Aydın, Ö. (1994). Türkçede belirtme durumu ekinin öğretimi üzerine. *Dil dergisi / TOMER Yayınları*, 5-17.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Başdaş, C. (2008). Türkçede iyelik-yükleme sorunu dede korkut örneği. *Turkish Studies*, 3(1), 6-13.
- Bayartsetseg, D. (2014). *Türkçede ve Halha Moğolcasında Durum Kategorisi* [Yayınlanmış Yüksek Lisans]. Ankara Üniversitesi.
- Baydar Ertane, A. S. (2017). Nesne Üzerine. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 17-21.
- Baker, C. L. (1978). *Introduction to Generative-Transformational Syntax*, Prentice-Hall, Inc.
- Biray, N., Ayan, E., Kurmangaliyeva Ercilasun, G. (2015). *Çağdaş Kazak Türkçesi*. Bilgi Kültür Sanat Yayınları.
- Boz, E. (2007). Adın yüklem durumu (nesne) ve tümcenin nesne ögesi üzerine. *Turkish Studie*, 2 (2), 102-108.
- Boz, E. (2008). Divânu Lügâti't- Türk'te belirli ve belirsiz nesne Yapıları. *Turkish Studies*, .3(1), 236-241.
- Boz, Erdoğan. "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde belirli ve belirsiz nesne yapıları" *İçinde Doğumunun 400 yılında Uluslararası Evliya Çelebi Sempozyumu*, 119-134. Türkiye: İstanbul, 2012.
- Boz, E. (2015). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*. Gazi Kitabevi.
- Can Aslan, S. (2023). *Kırgızcada Durum Kategorisi: Manas Destanı Örneği* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans]. Hacettepe Üniversitesi.
- Canpolat, M. (1992). Eski Anadolu Türkçesindeki belirtme durumu (Accusativus) ekinin kökeni üzerine. *Türkoloji Dergisi*. 10(1), 9-11.
- Cemiloğlu, İ. (2000). Nesne Kavramı Üzerine. *Milli Eğitim Dergisi*, 148.
- Chomsky, N. (1981). *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht.
- Daşdemir, M. (2015). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal- İşlevsel Söz dizimi*. Fenomen Yayınları.
- Demir, G. Y. (2020). *Dilin Belirsizliği*. Pinhan Yayıncılık.
- Demir, İ. (2014). Türkçede Belirtme-Yönelme Hâli Ekleri ve Güneybatı Anadolu Ağızlarındaki Kullanımları. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 16(1), 127-145.

- Demirci, M., ve Tuncel, H. (2020). *Dil Çalışmalarında Yöntem: Kuramdan Uygulamaya*. Grafiker Yayınları.
- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. (A. U. Elove, Çev.). Kabalcı Yayınevi.
- Doğan, N. (2001). *Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri* [Yayımlanmış Doktora]. On Dokuz Mayıs Üniversitesi.
- Doğan, N. (2010). Türkçede nesneyi belirleme sorunu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), 225-230.
- Donellan, M. (1966). "Reference and definite descriptions". İçinde *Osterlog, G. Definite descriptions*. Cambridge: MIT Press.
- Durmuş, O. (2009). *Çuvaşçanın Şekil Bilgisi* [Yayımlanmış doktora tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Elcan, A. (2016). *Altay Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin Karşılaştırmalı Ses ve Şekil Bilgisi* [Yayımlanmış doktora tezi]. Ardahan Üniversitesi.
- Enç, M. (1991). The Semantics of Specificity, *Linguistic Inquiry* 2(1), 1-26.
- Enser, R. K. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde belirtme durum ekinin öğretimi üzerine bir tasnif önerisi. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretim Dergisi*, 4(1), 127-144.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayın.
- Erguvanlı, E. (1984). *The Function of Word Order in Turkish Grammar*. California: University of California Press.
- Erk Emeksiz, Z. (2003). *Özgüllük ve Belirlilik* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Erk Emeksiz, Z. (2004). "Enç'in özgüllük kuramı üzerine: sorunlar ve öneriler". İçinde *18. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, Türkiye: 2004.
- Erkman, F. ve Özil, Ş. (1998). *Türkçede Niteleme*. Multilingual Yayınları.
- Ersoy, F. (2008). *Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça* [Yayımlanmış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Gabain, A. von (2003). *Eski Türkçenin Grameri*. (M. Akalın, Çev.). Türk Dil Kurumu.
- Gemalmaz, E. (1982). Standart Türkiye Türkçesi (STT) 'nin Formanlarının Enformatif Değerleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 28.
- Gemalmaz, E. (1995). Türkçe'nin Morfo-Sentaktik yapısının fonolojisine etkileri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 3, 1-7.
- Gemalmaz, E. (1996). STT'nde İşaretsiz (/Ø/) görev ögeleri üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6, 1-4.
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. Routledge.
- Grönbech, K. (1995). *Türkçenin Yapısı*. (M. Akalın, Çev.). Türk Dil Kurumu.
- Gülsevin, G. (2004, Eylül, 20-26). *Türkçede 'sıra-dışı' Ekler ve Eklerin Tasnifi-Tanımlama Sorunu Üzerine*. 5. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, Ankara, Türkiye.
- Gündoğdu Koçoğlu, V. (2018). *Tuva Türkçesi Grameri Metin- Söz Dizimi*. Türk Dil Kurumu.
- Gürbüz, F. (2016). Yükleme Hâli Accusative. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 85-96.
- Hengirmen, M. (2009). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Engin Yayınevi.
- Hirik, Seçil. "Türkçede Sınırlayıcı Kategorisi". İçinde *IX. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, 1961-1071. Türkiye: Samsun, 2019.
- İşsever, S. (2000). *Türkçede Bilgi Yapısı* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- İşsever, S. (2006). Türkçede takısız nesne ad öbekleri ve çalkalama. *Dil Dergisi*, 131, 42-56.

- İşsever, Selçuk. “Nesne Kaydırımı ve Türkçe” İçinde 21. *Uluslararası Dilbilim Kurultayı*, Türkiye: Mersin, 2007.
- Johanson, L. (2022) *Türkçede Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. (N. Demir, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaçar, E. (2016). Eylem- eyleyen ilişkisi bağlamında nesne kavramı. *Diyalog*. 1,29-39.
- Kahraman, T. (1996). *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*. Türk Dil Kurumu.
- Kalkan, U. (2006). *Türkiye Türkçesinde Hal (Durum) Kavramı ve Hal (Durum) Eklerinin İşlevleri* [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Karabulut, F. ve Arı Özdemir, T. (2017). İstem ve İstem Analizi: Gagavuz Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Dil Araştırmaları*, 21, 91-112.
- Karademir, F. (2013). *Türkiye Türkçesinde İyelik Olgusu*. Kesit Yayınları.
- Karahan, L. (2016). *Türk Dili Üzerine İncelemeler*. Akçay Yayınları.
- Kechriotis, Z. C. A. (2006). *Case as an Uninterpretable Feature*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- Kerimoğlu, C. (2017). *Dilbilgisi ve Dilbilim Yazıları*. Pegem Akademi.
- Kerimoğlu, C. (2023). *Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimi*. Pegem Akademi.
- Kerimoğlu, C. (2024). Dilbilimsel sıfırlar: mit mi, gerçek mi?. *Dil Araştırmaları*, 35, 1-23.
- Korkmaz, Z. (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. Routledge.
- Kural, M. (1992). *Properties of Scrambling In Turkish*. Basılmamış metin, taslak 1, Ucla.
- Ma, L. (2016). *Çince ve Türkçede İsimlerin Biçimbilimsel Karşılaştırılması*. [Yayımlanmış Yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Mert, O. (20029). *Kutadgu Bilig’de Hâl Kategorisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Mert, O. (2008). Orhun Yazıtlarında Kullanılan İşaretsiz (/Ø/) Görev Ögeleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 38, 1-20.
- Osawa, F. (1998). The Emergence of the D system and the Demise of Morphological Case in English. *UCL Working Papers in Linguistics* 10.
- Özdemir, H. (2014). III. Teklik Kişi İyelik Eki + (s)I ve zamir n’si üzerine bir değerlendirme denemesi. *Dil Araştırmaları*, 14, 137-145.
- Özdemir, H. (2015). Eski Türkçe ilgi ve belirtme durum ekleri üzerine. *Dil Araştırmaları*. 16, 121-132.
- Özgen, M. ve Koşaner, Ö. (2022). *Dünya dillerinden Örneklerle Dilbilimsel Tipoloji*. Pegem Akademi.
- Özkan, A. (1999). Fiil tamlayıcı ilişkisi ve fiillerin istem değiştirmesi. *Isparta Arayışlar-İnsan Bilimleri Araştırmaları*, 1, 125-143.
- Özkan, G. (1988). *Definite vs indefinite: A contrastive study on the use of definite and indefinite expressions in Turkish and English by Turkish students learning english as foreign language* [Yayımlanmış yüksek lisans tez,]. Anadolu Üniversitesi.
- Özkan, N. (2019). *Gagavuz Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu.
- Öztürk, B. (2004). *Case, Referentiality and Phrase Structure* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Harvard Üniversitesi.

- Sağlam, Bilgit. “Türkçede Fiil Cümlelerinde Belirlilik”. İçinde 13. *Uluslararası Büyük Dili Kurultayı*, 441-454. Polonya: Varşova, 2018.
- Salan, E. (2021). Eski Anadolu Türkçesindeki Belirtme Durumu Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler. İçinde *Türkçeye Saygı*, editör Özgür Kasım Aydemir, İdris Nebi Uysal ve Fatih Öztürk, 387-409. Palet Yayınları.
- Sebzecioğlu, T. (2021). *Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi*. Kesit Yayınları.
- Sev, G. (2007). *Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*. Akçay Yayınları.
- Sezer, E. F. (1991). *Issues in Turkish Syntax, unpublished PhD thesis*, Harvard University.
- Sivtseva, N. A. (2014). Yakut dilinde belirlilik-belirsizlik ve çokluk kategorisi sorunu üzerine. (G. Süleymanova, Çev.). *Siberian Studies*. 2(6),83-86.
- Sultanzade, V. (2014). Zamir n’sinin Kaynağı Hakkında. *Dil Araştırmaları*, 15, 95-104.
- Sonel, B. ve Topaloğlu, Y. (2018). Fransızca tanımlık ulamının yanlış çözümlemesi yöntemiyle karşıtsal bir incelemesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 1203-1222.
- Şahin, Y. ve Ölmez, M. (2021). Yazıtlar Dönemi Türkçesinde Nesne İçinde *Dilbilimde Güncel Tartışmalar*, editör Aygül Uçar, Pınar İbe Akcan ve Filiz Çetintaş Yıldırım, 115-122. Dilbilim Derneği Yayınları
- Şihanoğlu, Ömer ve Sömek, Zeynep. (2020). Türkçe ve Rusça Belirtme Durumu Üzerine Karşılaştırma İçinde 2. *Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi*,460-467.
- Tanç, M. (2006). Eski Türkçe ve Çağatay Türkçesinde belirtme durumu ekinin işlevlerine dair. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4(1), 229-234.
- Tekin, T. (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Tekin, T. (2013). Türkçe İlgi Hâli Ekinin Kökeni Üzerine. (G. Bilgin, Çev.). *Dil Araştırmaları*. 13, 157-162.
- Timurtaş, F.K. (1976). Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri. *Türkiyat Mecmuası*.18.
- Tuğcu, P. (2009). *Türkçede Belirleyici Öbeği* [Yayınlanmış Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Uzun, N. E. (1998). *Dilbilgisinin Temel Kavramları / Türkçe Üzerine Tartışmalar*. Türk Dilleri Araştırmaları.
- Uzun, N. E. (2000). *Anaizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*. Multilingual.
- Üstünova, K. (2019). *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*. Sentez Yayıncılık.
- Üstünova, K. (2007). Yalın Durum Karmaşası. *Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları*. 2(2), 737-748.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2022). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, H. (2017). Arapça el- Takısının Türkçedeki kullanımı üzerine notlar. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 587-598.
- Yılmaz, E. (2021). Türkçede Belirtlilik- Belirtisizlik Karşıtlığı Üzerine. İçinde *Hamza Zülfikar Armağanı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüceol Özegen, Muna. “Türkçede Yalın Durum Üzerine Görüşler”. İçinde 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 1333- 1342. Türkiye: Ankara, 2007.
- Yükseker, H. (2003). *Bir “One”*, *Studies in Turkish Linguistics*, Boğaziçi Universty Press.

SÖZLÜKÇE

Türkçe- İngilizce

A

açısai	scope
anlamsal bütün	semantic complex
Artgönderimsel Kullanım	Anaphorical Use
ayrık geçişsiz	unaccusative

B

bağlam	context
belirlilik	definiteness
belirlilik işlevi	definiteness function
belirleyici	determiner
belirsizlik	indefiniteness
belirsizlik işlevi	indefiniteness function
belirtici	marker
Betimleyici çözümleme	Descriptive analysis
biçimbilimsel durum	morphological case
bilgi statüsü	information
Bilgi Yapısı	Information Structure
Bilginin Verilme Hiyerarşisi	The Givenness Hierarchy
bozulma	deterioration
bütüncüllük	unity
bütünlük işlevi	Function of completeness

Ç

çalkalama	scrambling
çift geçişli	ditransitive

D

Dinleyici için eski bilgi	Hearer-old
Dinleyici için yeni bilgi	Hearer-new
doküman çözümlemesi	document analysis
Dosya Değişimi Anlambilimi	File-Change Semantics
durum	situation
Durumsal Kullanım	Situation Use
durumsuz	caseless

E

eski bilgi	given information
------------	-------------------

eskicil

eşgönderim

etkin olan

arkaik

coreference

activated

G

gap

geçişim

geçişli

geçişlilik

geçişsiz

göndergesel

gönderimsellik

görünmez

görünür

grup gönderimi

güçlü durum

güçsüz durum

İ

içgözlem

istem

boşluk

incorporation

transitive

transitivity

intransitive

referential

referentialty

invisible

visible

group denoting

strong case

weak case

intraspection

valence

K

kapsayıcılık

karşıtsal

kılcı-bitişme

kiplik

konu

konu-bitişme

konulaştırma

Konuşmacı bağlamında eski bilgi

Konuşmacı bağlamında yeni bilgi

inclusiveness

contrastive

agent incorporation

modality

topic

theme incorporation

topicalization

Discourse-old

Discourse-new

M

melez

hybrid

N

nesne geçişi

nicel

nitel

nitel betimsel-analitik yöntem

object incorporation

quantificational

qualitative

descriptive-analytical approach

O

odak	focus
odakta olan	in focus

Ö

özden	inherent
özden belirli	inherently definitive
özgüllük	specificity
özüldürlük	non specificity
özneli geçişsiz	unergative

S

sayı	number
Sıfat tümcecığı	Adjective clause
sıfır	zero
sıfırbirim	zero element
sıfırbiçimbirim	zero morpheme
soyut durum	abstract case
Sözlük birimsel	lexical

T

tanımlık	article
tanıdıklık	familiarity
tanımlanabilirlik	identifiability
teklik	uniqueness
tek geçişli	monotransitive
tözsüz	Substance-free
Tür olarak tanımlanabilir	Typ identifiable

Y

yalınlayan	isolating
yarı-bitişme	pseudo incorporation
yorum	comment

İngilizce- Türkçe

A

Anaphorical Use	Artgönderimsel
abstract case	Soyut durum
activated	Etkin olan
Adjective clause	Sıfat tümcecigi
Agent incorporation	Kılıcı- bitişme
arkaik	eskicil
article	tanımlık

C

caseless	durumsuz
comment	yorum
context	bağlam
contrastive	karşıtsal
coreference	eşgönderim

D

definiteness	belirlilik
definiteness function	belirlilik işlevi
Descriptive analysis	Betimleyici çözümleme
Descriptive-analytical approach	Nitel-betimsel analitik yöntem
deterioration	bozulma
Discourse-new	Konuşmacı bağlamında yeni bilgi
Discourse-old	Konuşmacı bağlamında eski bilgi
ditransitive	geçişli
Document analysis	Doküman çözümlemesi

F

familiarity	tanıdıklık
File-Change Semantics	Dosya Değişimi Anlambilimi
focus	odak
Function of completeness	Bütünlük İşlevi

G

gap	boşluk
given information	eski bilgi
group denoting	grup gönderimi

H

Hearer-new	Dinleyici için yeni bilgi
Hearer-old	Dinleyici için eski bilgi

hybrid	melez
I	
identifiability	tanımlanabilirlik
in focus	odakta olan
inclusiveness	kapsayıcılık
incorporation	geçişim
indefinity	belirsizlik
indefinity function	belirsizlik işlevi
information	Bilgi statüsü
Information Structure	Bilgi Yapısı
inherent	özden
inherently definitive	özden belirli
intransitive	geçişsiz
intraspection	içgözlem
invisible	görünmez
isolating	yalınlayan
L	
lexical	sözlük birimsel
M	
marker	belirleyici
modality	kiplik
monotransitive	tek geçişli
morphological case	biçimbirimsel durum
N	
non specificity	özgüldışılık
number	sayı
O	
object incorporation	nesne geçişim
P	
pseudo incorporation	yarı-bitişme
Q	
qualitative	nitel
quantificational	nicel
R	
referentialty	gönderimsellik
referential	göndergesel

S

scope	açısal
scrambling	çalkalama
semantic complex	anlamsal bütün
situation	durum
specificity	özgüllük
Situation Use	Durumsal kullanım

strong case

güçlü durum

Substance-free

tözsüz

T

The Givenness Hierarchy	Bilginin Verilme Hiyerarşisi
theme incorporation	Konu- bitişme
topic	Konu
topicalization	konulaştırma
transitive	geçişli
transitivity	geçişlilik
Typ identifiable	Tür olarak tanımlanabilir

U

unaccusative	ayrık geçişsiz
unergative	özneli geçişsiz
uniqueness	teklik
unity	bütüncüllük

V

visible	görünür
---------	---------

W

weak case	güçsüz durum
-----------	--------------

Z

zero	sıfır
zero element	sıfırbirim
Zero morpheme	sıfırbiçimbirim

BENZERLİK RAPORU ÖZET SAYFASI

Ayşe ARDIÇ_tez

ORJİNALLİK RAPORU

% 5	% 5	% 2	% 0
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	dspace.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	% 1
2	app.trdizin.gov.tr İnternet Kaynağı	% 1
3	docplayer.biz.tr İnternet Kaynağı	% 1
4	xn--14trkdilikurultay-42b53h.com İnternet Kaynağı	% 1
5	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1
6	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
7	Tuğcu, Perihan. "Türkçede Belirleyici Öbeği", Ankara Üniversitesi (Turkey), 2024 Yayın	<% 1
8	www.researchgate.net İnternet Kaynağı	<% 1
9	www.scribd.com İnternet Kaynağı	<% 1
10	Emeksiz, Zeynep Erk. "Özgüllük ve belirlilik", Ankara Üniversitesi (Turkey), 2024 Yayın	<% 1
11	turuz.com İnternet Kaynağı	<% 1

ÖZGEÇMİŞ

